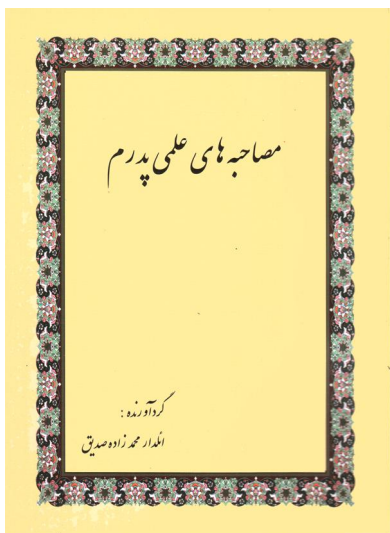

نام کتاب: مصاحبه‌های علمی پدرم

مؤلف: ائلدار محمدزاده صدیق

ناشر: مؤلف

محل نشر: تهران

سال نشر: ۱۳۸۱

نوبت چاپ: اول

موضوع: زندگینامه - مصاحبه‌ها

۱۳۴ ص.

قطع: رقعی

این کتاب توسط فرزند برومند استاد، تدوین شده است. فرزند ایشان که از نزدیک شاهد فداکاری‌ها و تلاش‌های بی‌وقفه‌ی استاد بوده است، قسمتی از سلسله مصاحبه‌های استاد را جمع‌آوری کرده و با افزودن پیوست‌ها و فهرست اعلام این کتاب را در اختیار علاقه‌مندان قرار داده است او خود در قسمتی از کتاب چنین نوشته است:

«پدرم همه‌ی عمر پر برکت خود را وقف اعتلای فرهنگ و ادبیات سرزمین سرافراز آذربایجان کرده است. از ایام کودکی، من شاهد ایثار و فداکاری‌های ایشان در مسیر عشقی پر لهیب هستم؛ عشقی که سبب شده است، عاشق از همه‌ی مرزهای اعتبار و حیثیت خود عبور کند اما مرزهای آرمانی خویش را پشت سر نگذارد. اینک وظیفه‌ی خود می‌دانم که نقشی در تلاش‌های پاکبازانه‌ی پدرم داشته باشم و این کتاب، اولین حرکت من در گردآوری برخی از مصاحبه‌های مطبوعاتی ایشان در زمینه‌ی آذربایجان‌شناسی است.»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مصاحبه‌های علمی پدرم

اثر:
اٹلدار محمدزاده صدیق

تهران ۱۳۸۱

محمدزاده صدیق، حسین، ۱۳۲۴ -
مصاحبه‌های علمی پدرم. به کوشش ائلدار محمدزاده صدیق. - تهران:
حسین محمدزاده صدیق، ۱۳۸۱.
۱۳۲ ص.
مصاحبه‌های دکتر صدیق-۱

ISBN: ۹۶۴-۰۶-۱۶۷۷-X

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا
۱. محمدزاده صدیق، حسین، -۱۳۲۴. -- مصاحبه‌ها. الف. محمدزاده صدیق،
ائلدار، ۱۳۵۸، گردآورنده. ب. عنوان
۷ ی ۸۳۱۷ ح. ۲۰۳ PIR ۶۲،۸ فا ۸

کتابخانه ملی ایران ۱۹۳۰۹-۸۱ م

- نام کتاب: مصاحبه‌های علمی پدرم-۱
- مؤلف: دکتر حسین محمدزاده صدیق
- گردآورنده: ائلدار محمدزاده صدیق
- زبان: فارسی و ترکی
- ناشر: مؤلف
- حروفچینی و صفحه‌آرایی: ستار صدیق
- تیراژ: ۲۰۰۰ جلد
- تاریخ نشر: ۱۳۸۱
- نوبت چاپ: اول
- محل چاپ: تهران
- قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال
- چاپ: پیام
- صحافی: پیام
- شابک: ۹۶۴-۰۶-۱۶۷۷-X
- ISBN: ۹۶۴-۰۶-۱۶۷۷-X
- شماره مجوز چاپ: ۲۰۲۸۰ - ۱۳۸۱/۰۶/۲۴

فهرست

تقریظ از آقای مهندس مرتضی مجدفر ۵
پیشگفتار ۷

محورهای اصلی مصاحبه ۱۳

۱. دفاع از حکومت دینی ۱۳
۲. تحسین انقلاب اسلامی ۱۴
۳. عشق به امام خمینی ۱۴
۴. فریاد از ترکی ستیزی ۱۴
۵. کلاسه‌های ترکی ۱۵
۶. انتقاد از مسئولان محلی ۱۵
۷. افشای فراماسونری و پان‌ایرانیسم ۱۵
۸. اصل پانزدهم قانون اساسی ۱۵
۹. زبان اذری (؟) ۱۶
۱۰. استقلال و تمامیت ارضی ۱۶

۱. متن مصاحبه‌ها ۱۷

- I. کشف کتاب «قارامجموعه» ۱۷
- II. پیرامون «قارا مجموعه» و «یادمانهای ترکی باستان» ۱۹
- III. قارا مجموعه کتایی حاققیندا ۲۳
- IV. درباره تشکیل کلاس‌های ترکی آذری در دانشگاه صنعتی اصفهان ۲۸
- V. با امام تا روستاهای آذربایجان ... ۳۱
- VI. لزوم اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی ۳۴
- VII. تلاش برای احیای نسخ خطی رسالات موسیقی ۳۷
- VIII. در آذربایجان هیچوقت زبان فارسی رایج نبوده است ۳۹
- IX. تشکیل کلاسه‌های زبان و ادبیات ۵۲
- X. یک قیچی با لبه‌های ترک‌ستیزی و اسلام ستیزی ۵۶
- XI. شوونیسم و فراماسونری ۶۲
- XII. مسأله زبان در آذربایجان، تنها از طریق تدریس در مدارس و دانشگاه‌ها حل خواهد شد. ۷۰
- XIII. فقدان دکتر نطقی، ضایعه‌ای بزرگ برای فرهنگ و ادب آذربایجان ۷۷
- XIV. تدریس زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه تبریز ۷۹
- XV. «قارا مجموعه» بی‌کی که پراکنده شد ۸۲
- XVI. دانشجو باید مدام در حال جهاد علمی باشد. ۸۳
- XVII. هویت افراد قابل انکار نیست ۸۸
- XVIII. گفتگو با تاریخ ۹۴
- XIX. قره باغ مسئله جهان اسلام است ۹۸
- XXX. کلاس نیمه‌رسمی زبان و ادبیات ترکی دانشگاه صنعتی اصفهان ۱۰۱
- XXI. دورنمای فرهنگی در آذربایجان ۱۰۴

- XXII. پژوهشکده آذربایجان‌شناسی ۱۰۸
۲. منابع مصاحبه‌ها ۱۱۲
۳. یادداشت‌های مصاحبه‌گران ۱۱۴
۴. سالشمار زندگی ۱۲۱
۵. منابع تحقیق ۱۱۳
۱. درباره نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی ۱۲۴
۲. ائلیمیزین آجیان یاریسی ۱۲۴
۳. دکتر صدیق و هویت آذربایجان ۱۲۵
۴. دکتر صدیق و اونون یارادیجیلیغی ۱۲۵
۵. سوز سوراغیندا ۱۲۶
۶. فرجام طرح بنیاد آذربایجان‌شناسی ۱۲۶
۷. گوللر آچاجا ۱۲۷
۸. رسالات قارامجموعه ۱۲۷
۶. کتابنامه آثار ۱۲۸
- الف) تدوین و تصحیح انتقادی متون ۱۲۸
- ب) تحقیق و پژوهش ۱۲۸
- ج) ترجمه ۱۲۹
- د) شعر ۱۳۰
- ه) ادبیات کودکان ۱۳۰
- و) متون دانشگاهی (چاپ و تکثیر) ۱۳۰
- ز) نشریه ۱۳۱
- ح) گزارشهای علمی ۱۳۱
۷. نمایه نامها ۱۳۲

تقریظ

۱۳۵۷-نجی ایلین اسفند آیی نئچه گون ایدی باشلامیشدیر. انقلابین قیزغین گونلرین آرخامیزدا قویموشدو و مدرسه‌لر، دؤرد-بئش آی اجبار حالیندا تعطیل‌ه اوغرا دیقلاریندان سونرا، یئنی دن آچیلماقدا ایدیلر. مدرسه‌نین بیرینجی گونونوقورتارمیشدیق و دوستلاریملا بیرلیکده، ائوه دؤنمکده ایدیم. روزنامه‌چیلرین قاباغی بیر داها شولو اولموشدور و یئنی - یئنی نشریه‌لر، هفته‌لیکلر و گونده‌لیکلر، اونلارین بساطلاریندا گۆزه دگیر دیلر.

ائومیزه ایکی - اوچ یوز قدم قالمیش بیر روزنامه ساتان دکه‌سی وار ایدی. اورانین قاباغیندا دایانمیشدیم و گۆزلریم یئنی نشریه‌لری آراییردی. آتامدان آلدیغیم تاثیر اوزره، نشریه‌لرین آراسیندا، تورکجه نشریه‌لری ده آراییردیم... بودور؛ گۆزومه ساتاشدی: «یولداش هفته‌لیگی». بیر نسخه آلدیم و ائوه گتیردیم. ۱۶ صحیفه‌لیک بوکیچیک، آغ جلدلی مجله‌نی، ائوده آتاملا اوخوماغیمیز، ایکی ساعات آرتیق چکمه‌دی....

آخشام باشی، آتام منی سسله‌یه‌ره ک دئدی: گئیین، بیرلیکده بورادا یازیلان آدرسه گئدهک.

رحمتلیک آتام، منیم سینیمین آز اولدوغونا باخمایارا، منله بیر دوست کیمی رفتار اندردی و من اونو، اؤزوم اوچون هم آتا، هم ده ان صمیمی و صفالی بیر دوست بیلیردیم.

گئیندیک و یولادوشدوک. مقصد مجله‌نین دفتری و حسین دوزگون، مجله‌نین باش کاتبی ایله گۆروشمک ایدی. بیر صمیمی، هیجانلی، صلابتلی، جاوان، گۆزلری گۆی، حرارتلی دانشان و صمد بهرنگی کیمی، باشینا ایپ بؤرک قویان بیر اوتوز - اوتوز ایکی یاشلی بیلگین آدام ایله گۆروشدوک. آتام «حسین دوزگونو گۆرمک ایسته‌ییرم» دئدی و او حرارتلی جاوان کیشی، «من صدیق، حسین محمدزاده صدیق»، دئییه آتام دئدی: حسین دوزگون، هله‌لیک گلمه‌ییب دیر و یقین کی سیزین هر نه سؤزونوز اولسا، من اونا دئییه جگم. آتام، ایلکجه یولداشین آدی حاققیندا، سونرادا بیر سیرا باشقا سؤزلر باره‌سینده حسین صدیق ایله دانیشدی.

سونرا، آتام، اؤز یازدیغی «شاخنتالی قیش» و «دؤندو دورانییمیز» آدلی ایکی غزلینی، هم‌ده ایکی هجایی شعرینی، آقای صدیقه وئردی و اوندان ایسته‌دی بو شعرلری حسین دوزگونه وئرسین، لاییق گۆرسه چاپ ائله‌سین. هم ده منه اشاره اندرکن دئدی: بو بیزیم مورتوز دا، محصل دیر. هله‌لیک ایکی اوچ ایل، اوخومالیدیر ... اوشا دیر ... دیپلومویو خدور. سیز، هم‌ده آقای دوزگون، بونون الیندن توتون و تورکی

یازماقدا اونا یاردیم اندین ... اونو سیزه تاپشیریرام.»

نشریه نین بئدینجی نمره سینه قدەر، و سهئدین ۱۳۵۸-نجی ایلین فروردین آیینداسکته اندیب، اؤلدویونه دک، گئجه لر ساعات سکگیزه کیمی «حسین دوزگونو» گؤرمک قصدی ايله مجله نین دفترینده قالاردیم و دوزگونو، بوگونده گؤرمه دیم دئییه، ائوه ساری دؤنردیم... اوگون، آقای صدیق تلفن آرخاسیندا بیر کسه دوزگون و صدیق کلمه لری نین بیر معنا دا اولدوقلاری باره سینده دئیگی سؤزلرینی ائشیتدیم و ذهنیمین قیغیلجیم داشلاری، دوزگونله صدیقی بیر-بیرلری ايله توقوشدوردو و او ایکی بؤیوک اوستادین، محضرینده اگلشمگه باشلادیم:

من ده سیغار ایکی جهان، من بو جهانه سیغمازام...

بو ایگیرمی دؤرد ایلده، نئچه-نئچه بالا - بؤیوک یازی ایشلرینده، تدقیقی فعالیتلرده، بیر خطی کیتاب آرخاسیندا گزمکده، نئچه-نئچه نشریه چیخارتماقدا، بیر چوخ کتاب حاضرلاماقدا و بئله-بئله سایسیز-حسابسیز کولتورل و اجتماعی ایشلرده، صدیقین محضریندن فایدالانمیشام و دوزگونون بارلی باغیندان، عطیرلی میوه لر درمیشم. آنجا بو باغ، هله ده عطیرلی، هله ده میوه لی و هله ده جوان دیر و اوتوز اوچ یاشیندا کیمی قدیمی جوان، آلتیمیش یاشلی فرزانه اولورسادا، هله ده بیر گنج کیمی حرارتلی و آذربایجان دیل و ادبیاتی اوغروندا کؤوره لن بیر اؤیرنجی تک، هارایلی دیر.

دکتر صدیقین، ایکینجی اوغلو، «ائلدار» مندن ایسته میشدیرکی اونون حاضرلادیغی «مصاحبه های علمی پدرم» کتابینا مقدمه یازام. اونون دعوتینی اجابت ائده رکن و بو باشلانغیجی یازارکن، ایستردیم سؤزومو بیر نئچه جمله ايله سونا چاتدیرام. ایندی، من ایگیرمی دورد ایل قابا، دکتر صدیق له ایشله دیگیم کیمی، «ائلدار» دامنه ایشله بیر و آذربایجان دیل و ادبیاتی اوغروندا بیرگه چالیشماقدا ییق. بو چالیشمالارین بیر حیصه سینى و طندا شلاریمیز، «اختر هفته لیگی» سیماسیندا گؤرمکده دیرلر. منیم آتام، منی دوزگونه تاپشیردی، دوزگون ایسه «ائلدار» ی منه. آنجا بیلیمیرم، نئجه دئیرلر منیم چیخاریم نه اولاجاقدیر و «ائلدار»، «دنیز» ائوینده یاشادیغی بیر حالدا، منیم کیمی قطره دن نلر اؤیره نه بیله جکدیر!

بیر لیکده بو دنیزین لپه لریندن ساچان بیر نئجه قطره نی، «ائلدار» ین قایغی سی ايله حاضرلانیمش «مصاحبه های علمی پدرم» کتابیندا اوخویورو. «ائلدار» ی، آلاّه «ائلیمیز» اوچون بؤیوتسون و اونون «دوزگون» یولدا ایره لی لمه سینه هر بیر زمان شاهد اول!

مرتضی مجدفر

به نام خدا

پیشگفتار

پدرم همه عمر پربركت خود را وقف اعتلای فرهنگ و ادبیات مردم سرافرازسرزمین آذربایجان کرده است. از ایام کودکی، من شاهد ایثار و فداکاریهای ایشان در مسیر عشقی پر لهیب هستم. عشقی که سبب شده است عاشق، از همه مرزهای اعتبار و حیثیت خود عبور کند، اما مرزهای آرمانی خویش را پشت سر نگذارد.

انتشار این کتاب به دنبال احساس وظیفه‌ای است که می‌خواهم در تلاشهای پاکبازانه ایشان نقشی داشته باشم. این کتاب، اولین حرکت من در گردآوری برخی از مصاحبه‌های مطبوعاتی ایشان در زمینه آذربایجان‌شناسی است.

پدرم در روز پانزدهم تیرماه ۱۳۲۴ در محله باستانی سرخاب تبریز واقع در دامنه‌های کوه مقدس عینالی دیده به جهان گشود، به گفته مادر بزرگم، وی خیلی زودزبان به سخن گفتن گشود و نسبت به مسائلی که در اطرافش رخ می‌داد بسیار حساس بود. مادر بزرگم زن پرهیزگار و با ایمانی است. از این رو نام حسین را برای پدرم برگزید، و نسبت به تعالیم دینی و اعتقاد «حسین» بسیار حساس بود و آنگونه که نقل می‌کند بسیار تلاش داشت تا از او فردی مؤمن و معتقد بسازد.

مادر بزرگم می‌گوید: «پدرت برازنده نامش است، او نیز مانند مولایش حسین(ع)، مظلوم واقع شده و برای احقاق حق مردم ستم دیده به سختی‌ها و مشکلات زیادی برخورد کرده است.» پدرم در کودکی در مسجد جامع تبریز نزد آقا میرزا غلامحسین هریسی، آقا میرزا عمران و مرحوم وقایعی مشکوۀ تبریزی به تعلیم قرآن، فلسفه اسلام، فقه، احکام و اصول دین مشغول شد. پدر بزرگم نسبت به تعالیم پدرم خیلی حساس بوده و دوست داشت پسرش مردی عالم، آگاه و مطلع باشد، از این رو او را به مکتب‌خانه فرستاد تا وی از علم جدید و اصول زندگی آگاه شود. مرحوم پدر بزرگم «محمود» می‌گفت:

«حسین درسهایش را خوب می خواند او نبوغ عجیبی داشت از کودکی درحالی که ۸-۹ سال بیشتر نداشت، در مسجد محله و اوقاتی هم در منزل به تدریس قرآن و دروس مدرسه اش مشغول بود، او بود که بیسوادهای محله ما را در حالی که خود ۹ سال بیشتر نداشت باسواد کرد.»

در سال ۱۳۳۱، پدر بزرگم به عنوان مسئول پست و تلگراف به مرز شوروی اعزام شد و آنها در روستای خمارلوی تبریز سکنی گزیدند. پدرم در خاطراتش می نویسد: «من کلاس اول ابتدایی را در ده «خدافرین» خواندم در کنار رود ارس و یکسال بعد باکوله باری از خاطرات با صفای دوران کودکی به تبریز بازگشتم.» وی سپس در مدارس خیام و حکمت تبریز به ادامه تحصیل پرداخت.

پدر بزرگ مادری پدرم از رزمندگان خوشنام دوران مشروطیت و نهضت مشروطه و قیام شیخ محمد خیابانی و حوادث سالهای ۵-۱۳۲۴ در آذربایجان به شمار می رفت و پیوسته از سوی رژیم شاه تحت تعقیب و آزار و اذیت بود، پدرم در خاطراتش می نویسد:

«... در کودکی، آقا بابام مرا به اسب خود سوار می کرد و دور محله می گرداند، تمام اهل محل به او احترام می گذاشتند و حتی زنهای محله وقتی از دور او را مشاهده می کردند به احترامش به خانه هایشان می رفتند، عباس قلی خان پدر بزرگ من، در سالهای کودکی ام خاطرات و حکایات زیادی از جنگ خود با قوای دولتی به من می گفت و اشعار فراوانی در تعریف رشادتهای ستارخان و شیخ محمد خیابانی به یادداشت ...»

روحیه آزادی خواهی، فرهنگ دوستی و مردم داری، عباس قلی خان تاثیر زیادی در شکل گیری افکار و اندیشه های پدرم داشت و شاید همین نوع تعلیم و تربیت که از کودکی به او داده شده بود، باعث شد که تا بعدها «حسین دوزگون» به وجود آید، و سینه خود را سپر بالای مردم ستم دیده و زجر کشیده آذربایجان نماید.

پدرم می نویسد:

«... در داستانهایی که آقا بابام نقل می کرد و من در رویاهای خود آنها را بازسازی می کردم، قهرمانان مردمی آذربایجان را می دیدم که با نیروی فو بشری، با قوای شیطانی شاهان در افتاده اند و از حقو بینویان شهر و روستا دفاع می کنند، از کودکی به این نوع قهرمانی عشق می ورزیدم و در بازیهایی

که در کوچه با بچه‌ها، داشتیم پیوسته طرف مظلوم را می‌گرفتم و حتی بازی شاه و رعیت در می‌آوردیم و من با شاه مبارزه می‌کردم و او را می‌کشتم...»
او در اوضاع سیاسی سال ۱۳۳۲ نفرت مردم را از شاه می‌دید، مبارزات مردمی را برای احقاق حق و حقه خود می‌دید و شعارهایی که بر دیوارها درباره مصلد و شاه‌نوشته می‌شود و اینها، همگی در شکل‌گیری افکار و اندیشه‌های او تاثیر می‌گذاشت.

او در خاطراتش می‌نویسد:

«پدرم پیوسته سعی داشت که فقط درس بخوانم و وارد مسائل سیاسی نشوم، اما من خیلی زود در دبیرستان، راه خود را یافتم.»
تلخ‌ترین خاطره پدرم از دوران کودکی‌اش فوت پدر بزرگش است، او پس از اینکه سالها در کوهستان‌های اطراف تبریز گروه‌های پارتیزانی را همراهی کرد، پس از کودتای ۲۸ مرداد به طرز مشکوکی بیمار شد و از دنیا رفت، اطرافیان پدرم خیلی سعی کردند تا او علت مرگ و شهادت پدر بزرگش را متوجه نشود، اما او دیگر آگاه به مسائل بود.

او در سال ۱۳۲۷ تحصیلات ابتدایی را به پایان رساند و وارد دبیرستان شد، در رشته علوم ادبی مشغول به تحصیل گشت. از همان ابتدا، استعداد عجیبی نسبت به ادبیات پیدا کرد. بطوریکه در دبیرستان او را «شاعر» صدا می‌کردند و او برای به‌تر متوجه شدن درسها، آنها را به قالب شعر درآورده بود و فرمولهای فیزیک، ریاضی و بادرسی طبیعی را در قالب شعر حفظ کرده بود و انشاءهای خود را به شعر می‌نوشت و زنگهای انشاء میداندار کلاس او بود.

پدرم در خاطراتش می‌نویسد:

«... یک روز بعد از ظهر که داشتم به سمت خانه می‌رفتم، کتابهایی که دستفروشی در خیابان نزدیک میدان ساعت، جهت فروش گذاشته بود، توجه‌ام را جلب کرد. با توجه به آشنایی که به زبان انگلیسی داشتم، نوشته‌های کتاب انگلیسی نبود، از فروشنده زبان‌کتاب را پرسیدم و او به من گفت: «ترکی است»، تعجب کردم، چون تاکنون چنین چیزی ندیده بودم. روی کتاب نوشته بود: «AHA» او جهت آشنایی بیشتر من، الفبائی را که در آخر کتاب نوشته شده بود به من نشان داد، کنج‌کاو شدم و کتاب را خریدم...»

بدین ترتیب با الفبای کریل، متداول در جمهوری آذربایجان شوروی آشنا شد و دردی دیگر از ادب آذربایجانی بر روی او گشوده شد. وی پس از آن، کتابهای زیادی را در آن الفبا خواند، دنیایی را که تاکنون بر روی او بسته بود

به روی خود بازکرد، از اینکه در تبریز و شهری که همگی به زبان ترکی تکلم می‌کنند اما قادر به نوشتن و خواندن حتی یک کلمه به زبان ترکی نیستند، رنج می‌برد و احساس ناراحتی می‌کرد. او به زودی پی‌به‌اهمیت قیام شیخ محمد خیابانی، ستارخان و حوادث سالهای ۲۵-۱۳۲۴ آذربایجان‌برد و با آثار میرزا فتحعلی آخوندزاده، جعفر جبارلی، نریمان نریمانف، جلیل محمدقلیزاده، عبدالرحیم حقوثریدیف، میرزا علی اکبر صابر آشنا شد.

وی پس از دوران تحصیل در دانشسرا، به حرفه معلمی روی آورد چون می‌دانست تنها راه مطلع کردن و نجات مردم آذربایجان، آموزش صحیح تحصیلی به آنهاست و می‌دانست راه صحیح آموزش در آذربایجان، آموزش به زبان مادری آنهاست.

کودکانی که به ترکی زبان باز می‌کنند و در حالی که ۷ سال بیشتر ندارند چگونه بایدبا زبانی که اصلا به آن آشنایی ندارند درس بخوانند.

پدرم معلم روستاهای آذربایجان شد. وی در قصبه هریس به کودکان محروم آذربایجان تعلیم می‌داد و همچنین در دانشگاه تبریز در رشته ادبیات فارسی تحصیل می‌کرد. در کلاسهای درسش به کودکان آذربایجانی به زبان مادری درس می‌داد. شیوه‌نگارش ترکی را به آنها می‌آموخت به آنها املاء ترکی می‌گفت و انشاءهایشان را به ترکی از آنها می‌خواست. فعالیت‌های ادبی پدرم در راه حفظ و اشاعه زبان و ادبیات ترکی در ایران که شاید بعدها به آن رنگ و بوی سیاسی دادند، از سال ۱۳۴۴ آشکارا گردید. نخستین مقاله او تحت عنوان «فرشته میترا و عید مهرگان» همان سال به چاپ رسید.

وی در این راه همفکران و هم‌سنگرانی هم پیدا کرد. از جمله صمد بهرنگی، علیرضا اوختای، بهروز دهقانی، بهروز دولت آبادی و دهها انسانها و جوانهای مرفقی آن زمان. آنها با همکاری یکدیگر مجله «آدینه» را اداره می‌کردند. پدرم مقالات و نوشته‌های زیادی به زبان ترکی در این مجله چاپ کرد و می‌توانم بگویم چاپ این مجله نقطه‌شروع مجدد حرکت دفاع از حقوق و زبان و ادبیات ترکی پس از حوادث سال ۱۳۲۴ بود. این گروه روشنفکری تشکیل شده در کل ایران شروع به حرکت می‌کنند و در مورد زبان و ادبیات آذربایجان، ضرورت تدریس آن در مدارس آذربایجان و روشهای تعلیم و تربیت در آذربایجان مقالات گستره‌ای را در مجلات «خوشه»، «امید ایران»، «وحید»، «ارمغان» «راهنمای کتاب» و مجلات دیگری به چاپ می‌رساند.

بر اثر همین حرکت‌ها بود که «حیدربابی» شهریار در آذربایجان پخش می‌شود و مردم آن را می‌شناسند، شاعران گمنام ولی مرقی آذربایجان اولین بار در مجله آدینه مطرح می‌شوند و مردم آذربایجان با آثار چنین کسانی نیز آشنا می‌شوند. و این سوال در ذهن مردم آذربایجان به وجود می‌آید که آیا می‌توان به زبان ترکی هم نوشت و اگر می‌شود چرا تاکنون جلوی آن را گرفته‌اند؟ و پس از آن بود که در میان توده‌های مردم باردیگر به زبان آذربایجان آثار «بولود قاراجورلو» به طور گسترده‌ای در آذربایجان پخش می‌شود. پدرم به همراه دوست صیمی خود صمد بهرنگی فعالیت گسترده خود را ادامه می‌دهند. مقاله‌های پدرم در مجله «ارمغان» و مقاله‌هایی با عنوان «داستانهای دده‌قورقود» در مجله وحید به چاپ می‌رسد. سپس در سال ۱۳۴۷ و در دوران خفکان ستم‌شاهی مجله «هنر و اجتماع» را در تبریز به دو زبان ترکی و فارسی منتشر ساخت که این مجله پس از چاپ هفتمین شماره‌اش معروض حمله ساواک و تعطیل می‌شود و پدرم به زندان سیاسی ساواک انداخته شد.

تعطیلی هنر و اجتماع و دستگیری پدرم از سوی ساواک و محکومیت او به زندان سیاسی خیلی سریع در تبریز پخش شد و مردم از آن مطلع شدند و یک سال قبل از آنکه پدرم به زندان بیفتد، دوست صمیمی وی، صمد بهرنگی به طرز مشکوکی در آرازغر شده بود، و این مسائل باعث شد تا نگاه شاعران و نویسندگان ایرانی تبریز و حوادث آنرا دنبال کنند. و در سال ۱۳۴۹ مبارزات مسلحانه مردم مسلمان از تبریز آغاز شد.

بخاطر درگیر شدن پدرم با مسائل سیاسی تا سال ۱۳۵۰ مدرک لیسانس وی را به او ندادند و زمانی که در سال ۱۳۴۸ (۱۹۶۹) به دعوت دانشکده زبان و ادبیات ترکی استانبول قصد رفتن به آنجا و تحصیل را داشت خروج او از کشور توسط رژیم شاه ممنوع شد.

ایشان در سالی که در دبیرستان‌های شهر اردبیل تدریس می‌کردند، از طریق دانش‌آموزان اولاً به گردآوری مواد فولکلور و ادبیات شفاهی آذربایجان پرداختند. پرونده‌های قطوری از انشاءهای ترکی دانش‌آموزان خود را که حاوی قصه‌ها، افسانه‌ها، ضرب‌المثل‌ها و ترانه‌های ترکی است هنوز با خود دارند. ثانیاً مقداری از همکاران و دانش‌آموزان خود را انتخاب کرده و در جلسات نسبتاً محرمانه‌ای به تدریس زبان و ادبیات ترکی به آنان می‌پرداختند و فعالیت در زنگ‌های انشاء را هم در این جلسات سازماندهی می‌کردند.

ساواک اردبیل وقتی به این فعالیتها پی برد، بلافاصله پدرم را احضار کرد و از او تعهد گرفت که به کارهای خود خاتمه دهد، ولی طولی نکشید که او را به طور رسمی دستگیر کردند و ۴۱ روز تحت شکنجه و بازجویی قرار دادند. ساواک نتوانسته بود سندی دال بر وابستگی او به احزاب و گروهها پیدا کند، از این رو او را فقط به جرم میهم «اقدام علیه امنیت کشور» به دادگاه نظامی داد. در دادگاه نظامی با توجه به اینکه وی یکبار در سال ۱۳۴۷ به همین جرم و به علت انتشار هفته‌نامه «هنر و اجتماع» محاکمه شده بود، سختگیری کردند و بی‌جهت و شاید هم برای توجیه حبس بی‌دلیل ۴۱ روزه، وی را به شش ماه زندان و پنج سال تعلیق از خدمت دولتی محکوم کردند.

پدرم مدت زندانی خود را در تبریز گذراند. در زندان نوسازی که به گفته خودش «کشتارگاه» بوده است. وی در زندان هم، به تدریس ترکی پرداخت و همه زندانیان سیاسی آذربایجان از خرمن دانش وی بهره جستند.

پس از آزادی از زندان که از کار معلمی محروم شده بود، برای پیدا کردن کار عازم تهران شد و در تهران به کمک دوستان خود مرحوم غلامحسین ساعدی و علی کاتبی و دیگران در انتشارات امیرکبیر مشغول کار شد و از طرف مرحوم مهندس عباس تشید که پسرانش در زندان ساواک بودند برای تدریس در هنرستان دعوت به کار شد و تا انقلاب و دعوت به کار مجدد، در همان هنرستان تدریس می‌کرد.

تا آنجایی که می‌دانم و اطلاع دارم پدرم در زندان، زندانی‌ها را دور خود جمع می‌کرد و آنها را با مسائل روز، زبان و ادبیات مادری‌شان آشنا می‌کرد و این مساله باعث شد تا او مدتی از محکومیت خود را در زندان انفرادی بگذراند. او دوستهایی را در مدت زندانی بودنش پیدا کرد که پس از آزادی‌شان با فعالیت‌های منسجم‌تری به مبارزه علنی علیه رژیم ظالم شاه پرداختند و او در دوران محکومیت انفرادی‌اش سه دفتر شعرنوشت که نام آنها «قالادان قالایا»، «هانی بس یولداشین اؤردک»، «ساواش نغمه‌لری» دیگری که نزد زندانیان دست به دست می‌چرخید و آن را با یکدیگر می‌خواندند که قرار بود آخرین زندانی پس از آزادی آن را به پدرم برگرداند که از احوال او خبری در دست نیست.

پدرم پس از آزادی از زندان و سپری کردن دوران محکومیت حق بازگشت به تبریز رانداشت. او در تهران در زنده نگهداشتن یاد و خاطره

دوستش، «صمد بهرنگی منظومه‌سی» را می‌سراید که سالها به صورت پلی‌کپی و به صورت نوار دست در دست مردم آذربایجان می‌گردد و زمزمه می‌شد ...

پدرم برای گذران زندگی در تهران به عنوان ویراستار با چند انتشارات شروع به کار می‌کند و پس از مدتی به استخدام صدا و سیما در می‌آید. ولی پس از گذشت نه ماه، از طرف ساواک رد صلاحیت شده در آنجا نیز امکان کار را از دست می‌دهد. او بین سالهای ۵۱ تا ۵۷ به عنوان نویسنده‌ای متعهد و فعال ظاهر می‌شود. اولین کتاب او با عنوان «واقف شاعر زیبایی و حقیقت» در سال ۱۳۵۱ از طرف انتشارات پویا در تهران چاپ می‌شود. این کتاب به بررسی کوتاه تاریخ ادبیات ترکی می‌پردازد. او در این سالها کتابهای زیادی از جمله «قصه‌های روباه در ادبیات شفاهی آذربایجان»، «داستانهای کچل در ادبیات شفاهی آذربایجان» و کتابهای دیگر را برای گسترش دادن فرهنگ آذربایجان در ایران به چاپ رساند.

در دانشگاه تهران به عنوان دانشجوی فو لیسانس قبول شد و مشغول به تحصیل می‌شود. از طرف «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» به عنوان مترجم دعوت به کار می‌شود. و در آنجا کتابهای زیادی از جمله «دوقلوهای ترک»، «چیل مایدان»، «قارآت» و «دوقلوهای ایرانی» را برای چاپ آماده می‌کند.

محمدرضا کریمی نویسنده معاصر آذربایجان در کتاب «اثرلیمیزین آجیان یاراسی» می‌نویسد: «در آثار دکتر صدیق در این دوره، یک نگاه علمی و تنقیدی موجود است، که همگی از روحیه انقلابی نویسنده می‌جوشد و بر روی کاغذ می‌آید.»

پدرم از زمان آزادی از زندان تا پیروزی انقلاب اسلامی ممنوع‌الخروج از کشور بودی در این سالها تا پیروزی انقلاب اسلامی ایران به مبارزات قلمی خود جهت احقاق حق مردم ایران علی‌الخصوص مردم مظلوم آذربایجان ادامه داد. از تالیفات وی در این مدت می‌توانیم به نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی، منظومه آرزی و قمیر، تاریخ آذربایجان، مقالات فلسفی آخوندزاده، فلسفه تکاملی، انقلاب بورژوازی در انگلستان و دهها اثر دیگر اشاره کنم که سیاهه آنها را در افزوده‌های کتاب آورده‌ام. در سال ۱۳۵۷ پدرم «جمعیت فرهنگ آذربایجان» را تاسیس می‌کند و همچنین مجله «یولداش» را که تیراژ آن در آن زمان از حد و مرز گذشته و گاهی توسط روزنامه فروش‌ها تکثیر می‌شد و به فروش گذاشته می‌شد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و اخذ برگ آزادی خروج از کشور برای تحصیل در مقطع دکتری زبان‌شناسی ترکیه سفر کرد و در سال ۱۳۵۹ در هفتمین کنگره نویسندگان آذربایجان شرکت کرد.

پدرم پس از اخذ درجه Ph.D از دانشگاه استانبول و بدون توجه به دعوتهای کشورهای همسایه و داشتن ویزاهای اقامت از کشورهای اروپایی، به خاک و وطنش بازمی‌گردد، ایشان در این مورد می‌نویسد: «به خاک پاک وطن مادری‌ام بازگشتم، تا بتوانم در خدمت این مردم باشم، من متعلق به این ملت هستم».

ایشان پس از بازگشت به ایران در ادامه فعالیت‌های آرمانی که سالها پیش با دوستان خود در این راه هم قسم شده بود دچار فراز و نشیب‌های بسیار می‌شدند، بارها دعوت به کار شده و بارها رد صلاحیت شدند و از آشنا و بیگانه ضربه خوردند. پدرم انسانی پولادین و خستگی‌ناپذیر است، روحیه مبارزه‌طلبی و انقلابی که در او وجود دارد در هیچ‌کس ندیده‌ام و با توجه به تمامی محدودیت‌هایی که برای او ایجاد کردند و سنگ‌پرانی‌هایی که به ایشان کردند که در این راه حتی از شاگردان و دوستان وی بهره جستند، اما او هر بار که افتاد، بار دیگر محکم‌تر و قوی‌تر از جای بلند شد و مصمم‌تر در اهداف خود، تدریس رایگان در دانشگاه‌های مختلف ایران از اصفهان گرفته تا تهران و همدان و تبریز و ارومیه که بدون دریافت مبلغی هزینه سفر را نیز خود متحمل می‌شوند و اگر مبلغی را نیز از سوی مسئولان به این مسئله اختصاص می‌دادند، ایشان آنرا جهت خرید کتب ترکی برای کتابخانه همان دانشگاه اهدا می‌کرد. و این کارها از کسی ساخته نیست، مگر مردی آرمانی با روحیه الهی، پاک و ناب.

محورهای اصلی مصاحبه

پدرم در مصاحبه‌های علمی خود، از موضوعات متعددی سخن به میان آورده‌است. گرچه خود را فرد سیاسی نمی‌داند، اما از مسائل سیاسی منطقه گرفته تا ریزترین و دقیق‌ترین مباحث زبان‌شناسی و ادبیات حرف زده است. در بخشی از مصاحبه‌های ایشان که در این کتاب گردآورده‌ام، محورهای زیر قابل تفکیک و شایان دقت می‌باشد:

۱. دفاع از حکومت دینی

حکومت دینی را والاترین نوع حکومت می‌داند و معتقد است که در مقابل همه حکومت‌های مکتبی نظیر حکومت‌های کمونیستی، حکومت‌های عشیره‌ای نظیر حکومت شاهنشاهی ایران، حکومت‌های نوع غربی و غیره، تنها حکومت دینی است که

اگر درست اجرا شود، می‌تواند بشر را به سعادت برساند. و معتقد است که ترکی ستیزان‌بی‌دین به دنبال ایجاد خط شکاف میان مردم و مسئولان حکومت دینی هستند:

«خط ایجاد شکاف در میان مسئولان نظام و پیاده کردن تئوری بدبین کردن مردم به حاکمیت دینی، جزو برنامه‌های ترک ستیزان ملّی‌گرا است که...» (مصاحبه شماره ۲۳)

ضمن دفاع از حکومت دینی و دعوت مردم به تحکیم و تعمیق آن، آرزوی تحقق مطالبات فرهنگی مردم آذربایجان را نیز دارد: «... مردم آذربایجان اکنون بعد از قرن‌ها توانسته‌اند حکومتی مبتنی بر احکام اسلامی برقرار سازند که در دامن همین حکومت به یکی از آرزوهای دیرینه خود...» (ص ۵۴)

۲. تحسین انقلاب اسلامی

در همه مصاحبه‌ها از انقلاب عظیم اسلامی تحسین می‌کند و آرزوی تعمیق هر چه بیشتر آن را دارد و همه را به دفاع و حراست از دستاوردهای انقلاب فرا می‌خواند و دشمنان انقلاب را افشا می‌کند: «... باور داریم که این نوجه‌های مودی چون موریانه، کیان انقلاب و نظام اسلامی را هدف گرفته‌اند...» (ص ۶۵)

۳. عشق به امام خمینی

پدرم آنگونه که خود تعریف می‌کند از سال ۴۱ امام خمینی را به عنوان یک روحانی مبارز و ظلم‌ستیز شناخته و به او عشق ورزیده است. سال‌ها پیش منظومه بلندی تحت نام «امام خمینی» به ترکی سروده است که بعد از انقلاب چاپ شد. موضوع این منظومه شرح مبارزات امام در سال‌های پیش از انقلاب است.

بعد از ارتحال امام، به همکاری با «موسسه تنظیم و نشر آثار امام» پرداخته و کتابهای وصیت نامه، کلمات قصار، منشور روحانیت، نامه به گورباچف، مکتوبات عرفانی، غزلیات و رباعیات، اربعین حدیث و آثاری دیگر را به ترکی ترجمه و چاپ کرده است. در مصاحبه‌های خود ترجمه آثار امام را هم بسیار آسان و هم بسیار سخت توصیف کرده است (ص ۳۳) و گفته است: «بسیاری از اشعار امام را، من بعد از نیمه‌های شب و در میان هاله‌ای از احساس و عاطفه و حق‌گریه و امواج متلاطم درون و دلی خسته ترجمه کرده‌ام...» (ص ۳۳)

۴. فریاد از ترکی ستیزی

ترکی ستیزی محصول کودتای ننگین سوم اسفند است که بر اساس برنامه گسترده وسیعی اجرا شد و چنان بی‌شرمانه، که حتی کتابسوزی ترکی و بیرون ساختن کتابهای ترکی از کتابخانه‌ها رواج گرفت:

«امحاء آثار ادبی ترکی، شیوه معمول در دوره ستم شاهی در کتابخانه‌های کشورمان بوده است. دشمنان اسلام و ایران، هزاران نسخه از نسخ خطی اسلامی را که از حکومت‌های صفوی و قاجار و مصون از تعرض تزارهای روس برجای مانده بود، در عهد شوم پهلوی پودر کردند و...» (ص ۴۱) «... ما ادعا می‌کنیم که ترکی ستیزی تنگنا و مانعی در مقابل رشد و کمال انسان ترکی زبان و جوان آذربایجانی است.» (ص ۴۸)

۵. تبلیغ کلاسه‌های ترکی

پدرم قهرمان یک‌ه‌تاز میدان تشکیل کلاسه‌های ترکی است. کمتر دانشگاهی در ایران پیدا می‌شود که ایشان در آنجا یا دانشجویان آذربایجانی، که از جان بیشتر دوستشان دارند، کلاسی حداقل یکبار تشکیل نداده باشند. اکثریت قریب به اتفاق نویسندگان و شاعران آذربایجانی نسل دوم و سوم انقلاب اسلامی با نفس گرم ایشان تربیت یافته‌اند و به خدمت به فرهنگ و ادبیات ادامه می‌دهند. در مصاحبه‌ها از شیوه تشکیل این کلاسه‌ها و تقدیر از دانشجویان پیشاهنگ و مسئولانی که پدرم آنان را «مثبت‌اندیش» می‌نامد، سخن گفته است. صدای پدرم در دانشگاه‌های اهواز، شیراز، زاهدان، کردستان، گیلان، اصفهان، ارومیه، تبریز، تهران، سمنان، کرج و ... برای نسل ما پیوسته طنین انداز بوده است.

۶. انتقاد از مسئولان محلی

پدرم از مسئولان محلی آذربایجان همیشه گله داشته است. معتقد است که: «برخی از مسئولان محلی در تبریز از حضور اینجانب در محیط دانشگاهی وحشتی دارند که...» (ص ۳۰) و می‌گوید: «برخی از مسئولان محلی بی‌لیاقت، با برخوردهای سلیقه‌ای خیانت جبران ناپذیری به آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران کرده‌اند و گاهی سبب شده‌اند که رشته‌های پیوند جوانان آذربایجان با کیان انقلاب اسلامی گسسته شود.» (ص ۳۱).

وی در مصاحبه‌ها بسیاری از مسئولان محلی را «بی‌هویت» می‌نامد و معتقد است که باید این افراد از آذربایجان اخراج شوند و به جای آنان، افرادی مؤمن و معتقد به آرمان‌های انقلاب اسلامی و عاشق فرهنگ بومی آذربایجان بر سر کار بیایند.

۷. افشای فراماسونری و پان‌ایرانیسم

القاء بی‌غیرتی و بی‌اعتنایی در برخورد با فرهنگ اسلامی ترکی در ایران را، ناشی از فعالیت‌های مرموز فراماسونرها و پان‌ایرانیست‌ها می‌داند و در مصاحبه‌های خود به افشای لژهای فراماسونری می‌پردازد: «... هر گونه دشمنی با احیاء عزت و عظمت زبان و ادبیات ترکی در ایران، به هر انگیزه و پوششی که باشد، در راستای خدمت به

ملکم خانهای جدید خواهد بود...» (ص ۴۴)

۸. اصل پانزدهم قانون اساسی

در خواست اجرای کامل اصل ۱۵ قانون اساسی شاید یکی از مهمترین مطالبات پدرم از دولتهای بعد از انقلاب است. در همه مصاحبه‌ها، محوری‌ترین مسأله، همین است:

«... برای مسئولان فعلی منطقه این غبن برجای خواهد ماند که کمک به اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را به یکدیگر وانهند و...» (ص ۳۶)، «... باید اصل ۱۵ قانون اساسی به تمامی و با قدرت، به ویژه در شمال غرب کشور اجرا شود. دولت باید ابتکار عمل را به دست گیرد...»

۹. زبان آذری (؟)

تئوری کسروی و موضوع طرح زبان مجعول آذری یکی از محورهای اصلی مصاحبه‌ها می‌باشد: «کسروی دیوانهای شاعران آذربایجان را کاوید و هر جابیتی یا جمله‌ای به یکی از نیم زبانهای تالشی، تاتی و هرزندی یافت، به زبان مجعول آذری منسوب ساخت!» (ص ۴۱)

۱۰. استقلال و تمامیت ارضی

شاید هیچ موضوعی به اندازه استقلال و تمامیت ارضی ایران و ریشه‌یابی اختلافات قومی و قبیله‌ای، مورد تاکید پدرم نمی‌باشد. ایشان معتقدند که تبلیغات پان‌ایرانیست‌ها و نژادپرست‌ها ضربه محکمی به استقلال ایران می‌زند. در همه مصاحبه‌هایشان به این مسأله تاکید دارند.

حاصل کلام آنکه در مصاحبه‌های علمی پدرم، مسأله اصلی فرهنگ و ادبیات ترکی آذربایجان و سپس اقتدار نظام جمهوری اسلامی می‌باشد.

اینجانب برای فایده بیشتر خوانندگان، پس از تقدیم متن مصاحبه‌ها، چند فصل نیز بر کتاب اضافه کرده‌ام که امیدوارم، خدمتی برای علاقه‌مندان و دوستان و شاگردان پدرم به حساب آید. این بخشها به ترتیب زیر است:

۱. پس از تقدیم متن مصاحبه‌ها، منابع اصلی آنها و نام مصاحبه‌کنندگان را آورده‌ام.

۲. یادداشتهای مصاحبه‌گران را ذکر کرده‌ام.

۳. سالشمار زندگی علمی پدرم را تنظیم نموده‌ام.

۴. کتابنامه آثار ایشان را تقدیم داشته‌ام.

۵. چند منبع تحقیق را معرفی و چکیده نویسی کرده‌ام.

۶. نمایه و فهرست راهنما نیز بر کتاب افزوده‌ام.
۷. بر کتاب مقدمه کوتاهی به زبان انگلیسی نوشته‌ام.
در تهیه این اثر جناب آقای مهندس مرتضی مجدفر علاوه بر راهنمایی‌ها مفید، تقریظی هم مرقوم فرمودند و برادرم «ستارخان» در صفحه‌آرایی کتاب با عشق و علاقه، زحمت فراوانی کشید که بدین وسیله سپاسگزاری و تشکر می‌کنم.
امیدوارم حاصل کار، قدمی برای تحقیق بیشتر در افکار و آثار پدرم تلقی گردد و مقدمه‌ای برای کارهای کاملتر باشد.

ائلدار محمدزاده صدیقی

تهران - آذرماه ۱۳۸۰

۱. متن مصاحبه‌ها

اشاره

در نقل متن مصاحبه‌ها که منابع آنها را بلافاصله در فصل بعدی متذکر شده‌ام، موارد زیر را اعمال کردم:

۱. آئین نگارش و شیوه املاي فارسی و ترکی، همانگونه که در اصل متن مصاحبه‌ها آمده بود، حفظ شد.

۲. چند مصاحبه پشت سر هم را که در شماره‌های مختلف یک نشریه چاپ شده بود، دنبال هم آوردم و در هم ادغام کردم.

۳. الفاظ توصیفی و القاب و تعارفات را در متن سؤالات حذف کردم.

۴. منابع اصلی مصاحبه‌ها را در فصلی جداگانه بر کتاب افزودم.

۵. جهت استفاده محققان به پایان کتاب «فهرست راهنما» اضافه نمودم.

۶. کلیه مصاحبه‌ها را با اعداد رومی شماره‌گذاری کردم.

البته بجا بود که مصاحبه‌ها را به طور موضوعی تقسیم‌بندی می‌کردم اما این کار را برای آینده و می‌گذارم که مصاحبه‌های دیگر پدرم را در مطبوعات داخلی و خارجی جمع‌آوری خواهم کرد و تلاش خواهم نمود که مطلبی ناگفته برجای نماند.

از خوانندگان و علاقه‌مندانی که پیشنهاداتی برای تکمیل کار گردآورنده ارائه خواهند کرد، پیشاپیش سپاسگزاری می‌نمایم.

کشف کتاب «قارا مجموعه»

در خبرهای علمی و فرهنگی از کشف کتاب «قارا مجموعه» توسط شما سخن گفته شده است آیا ممکن است که در این باره توضیح بیشتری در اختیار ما بگذارید؟

«قارا مجموعه» کتابی است که شیخ صفی الدین اردبیلی (قدس سره الشریف) بقصد تعلیم مریدان و تدریس در زوایا و مکاتب به زبان ترکی آذر بایجانی تقریر کرده است.

موضوع کتاب (قارا مجموعه) چیست؟

کتاب حاوی نکات و لطایف عرفانی، شرح برخی آیات قرآنی و احادیث نبوی و اهل بیت (ع) است.

آیا این کتاب را خود شیخ صفی تألیف کرده است؟

نسخه‌ای که به دست ما رسیده است، سالها پس از وفات شیخ صفی الدین اردبیلی (قدس سره) و در زمان شاه عباس صفوی، در اصفهان به دست میر عماد استنساخ شده است. برخی سر فصلها با جمله «شیخیمیز آیتدی» (=شیخ ما چنین گفت) شروع می‌شود و ظاهراً تلفیق نسخه‌ای که به دست خود شیخ صفی تألیف شده با مواظ و کلمات و منابر وی است که از سوی مریدان و شاگردانش به روایت از شیخ صدرالدین پسر وی فراهم آمده است.

ممکن است این نسخه اصلی خطی را بیشتر معرفی کنید؟

نسخه خطی موجود که در دست ماست، همانگونه که گفتیم در قرن یازدهم در اصفهان بر روی کاغذ خانبالغ به خط بسیار خوش میر عماد استنساخ شده است. دارای ۱۲۳ برگ (۲۴۵ رویه) است و هر صفحه ۱۴ سطر دارد. آیات و احادیث و اشعار و کلمات قصار شیخ صفی با جوهر شنگرفی و با اعراب استنساخ شده است، نسخه بسیار نفیس و در نوع خود کم نظیر است و گذشته از اهمیت تاریخی، ادبی و زبان‌شناسی، دارای ارزش هنری و تذهیب نیز می‌باشد. نسخه به دست آمده ۶۰۹۰ (شش هزار و نود) سطر دارد و فاقد هرگونه افتادگی و خدشه است.

آیا از نسخ خطی ترکی در کتابخانه های ایران محافظت می‌شود؟

اکنون بله به این نسخ با ارزش به دیده مواریث فرهنگ اسلامی و ایرانی نگریسته می‌شود. اما در گذشته چنین نبود. امحاء آثار ادبی ترکی، شیوه‌ی معمول در دوره ستم‌شاهی در کتابخانه‌های کشورمان بوده است. دشمنان اسلام و ایران، هزاران نسخه از نسخ خطی اسلامی را که از حکومت‌های صفوی و قاجار و مصون از تعرض ترارهای روس بر جای مانده بود، در عهد شوم پهلوی پودر کردند و جای پائی نیز بر جای نگذاشتند. با تفرس می‌توان به اسنادی از حیل و دسائس آنان از مراسم «کتاب سوزی ترکی» دست یافت. مثلاً در دهه‌ی چهل شخصی موسوم به «باستانی راد» نسخه‌پرارزش و گرانقدر «کلیات صادقی افشار» شاعر و نویسنده تاریخ ادبیات ترکی ایران

در عهد صفوی را برای دانشگاه تهران استنساخ کرده و نسخه اصلی را معدوم ساخته است و خود نادانسته به جنایت خود چنین اعتراف کرده است: «چون در نگاشتن تمام مطالب نامه ها و عین عبارات آنها که هم ترکی و هم خالی از هر فائده ادبی و اجتماعی (!) [بود] لذا نگارنده از نقل تمامت آنها چشم پوشیده فقط به ذکر عنوان و یکی دو سطر از آغاز افتتاح آنها اکتفا و بسنده نمود!» (نقل از برگ ۹۰ از نسخه شماره ۷۳۹۵ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران).

با اینهمه نسخه های با ارزشی از ترجمه و تفاسیر قرآن مجید، شرح احادیث، منابع فقه و کلام و اصول، عرفان اسلامی، منظومه ها، حکایات و لطائف، متون ادبی، دواوین شعرا، رسالات نظری موسیقائی، لغت، مطایبات و غیره در دست است که جزو ذخائر فرهنگ اسلامی کشورمان به حساب می آید و ایل و تبار ما به این آثار زنده بوده اند و با زندگی سرافرازانه و افتخار آمیز در پنج قاره و در ملک سخن ترکتازی کرده اند.

کتاب «قارا مجموعه» در تاریخ ادبیات آذربایجان چه اهمیتی دارد؟

سبک نگارش و شیوه تدوین کتاب «قارا مجموعه» تقلیدی بسیار ماهرانه و خردورزانه از حماسه های «کتاب دده قورقورد» است و می توان گفت که در نوع ادبی ترکی آذری، جزو نوع متون عرفانی و درسی به شمار می رود. حجم قابل توجهی دارد و به لحاظ تاریخ زبان شناسی و بررسی تاریخچه بسیاری از لغات و واژه های متروک ترکی معاصر و قواعد دستوری پر اهمیت است. بی گمان پس از نشر کتاب، تحقیقات و پژوهشهای دانشگاهی بر روی آن در سرتاسر جهان انجام خواهد گرفت و مراکز تورکولوژی دنیا متوجه این اثر گرانبها خواهند شد.

پیرامون «قارا مجموعه» و «یادمانهای ترکی باستان»

آیا کتاب «قارا مجموعه» چاپ می شود؟

بله ، این کتاب عزیز اکنون زیر چاپ است و در پاییز امسال منتشر خواهد شد ، کتاب در ۹ بخش تنظیم شده است و حجمی در حدود ۲۰۰ صفحه دارد . بخش نظم شامل اشعار ترکی ، فارسی و گیلکی منسوب به شیخ است .

آیا شیخ صفی به گویش گیلکی هم شعر سروده است ؟

بله ، همان هفده بیتی که کسروی ادعا می کند به زبان مجعول آذری است، در واقع به گیلکی سروده شده است و این اشعار نخستین بار در کتاب «سلسله النسب» آمده است. خود کسروی می گوید : «در سلسله النسب نوشته این دو بیتی ها در چه زبانی است ولی ما آن را در آذری می شناسیم!»

روشن است که شیخ صفی گویش گیلکی را در مدت ربع قرن که در خدمت شیخ زاهد گیلانی و داماد او بود ، یاد گرفته بود و بی گمان قادر بوده است به این گویش سخن بگوید و شعر هم بسراید . نمونه ای از این دو بیتی چنین است:

موازش از چه اوغان مانده دوریم
از چو اوغان خواصان پشت زوریم
وهشم دوش به عرش وبه کرسی
سلطان شیخ زاهده چوگان گویم
امروز هم هموطنان ما که به گویش گیلکی سخن می گویند ، این دو بیتی را خوب در می یابند. مفهوم آن به فارسی این است:

من از او ، از چه دور مانده باشم
پشت گرمی و زور من از او است.
دوش بر عرش و کرسی سائیده ام
گوی چوگان سلطان شیخ زاهد هستم.
کسروی و نوچه های او بارها بر روی این دو بیتی ها بحث کرده اند و آنها را سندی از زبان مجعول آذری (؟) انگاشته اند .

چرا تاکنون کتاب «قارا مجموعه» معلوم نبوده است ؟ و اصولاً این کتاب چگونه پیدا شد؟

این کتاب گرانسنگ ، دهها سال در تکایا و زوایای عرفا و درویش تعلیم داده می شد. سلاطین صفوی نسخه های اولیه و نفیس آن را در کتابخانه های سلطنتی خود نگه می داشته اند . در بسیاری از کتب تراجم احوال و تذکره ها نیز از آن یاد شده است . در قرن اخیر مرحوم تربیت در کتاب «دانشمندان آذربایجان» و دیگران در تحقیق هایی که پیرامون آثار شیخ صفی انجام داده اند، با حسرت و تأسف از اینکه این اثر تاکنون یافت نشده است، از آن یاد کرده اند . نسخه های خطی نفیس آن تا سال ۱۳۱۸

شمسی، در کتابخانه بقعه شیخ صفی الدین در اردبیل بصورت وقف محافظت می شده است. در این سال به دستور رضاخان و به بهانه آنکه سقف بقعه فرو می ریزد و احتیاج به بازسازی دارد، این نسخه ها را همراه نفائس کتب و چینی خانه بقعه، به امانت به تهران منتقل کردند. اما هیچگاه این امانتها به اردبیل بازنگشت. برخی از آنها اکنون در کتابخانه های لس آنجلس، بریتیش میوزیوم و یا مجموعه های خصوصی دلالهای صهیونیستی و اروپائی موجود است و گاه دست به دست می گردد.

برخی از نسخ دیگر را که در کتابخانه های ایران موجود بود، رژیم پهلوی بعد نابود کرده است. بطوریکه الان نام این آثار و نسخ گرانبها در فهرستهای اولیه کتابخانه هاموجود است اما، خود آن نفائس نسخ مفقود شده است. مثلاً در کتابخانه شهیدمطهری تهران (سپهسالار سابق) در سیاهه اولیه نسخ خطی نام اثر ذکر شده، اما در شماره ای که اکنون در قفسه ها نگهداری میشود، به جای آن اثر، کتاب دیگری گذاشته اند.

بعضی وقتها هم، مستنسخان به علت بی توجهی، نسخه های این اثر را به اشخاص دیگری منسوب کرده اند. مثلاً در کتابخانه «توپقای سرای» در شهر استانبول (ترکیه)، نسخه نفیسی از این کتاب موجود است که آن را به «شیخ صافی» منسوب کرده اند.

بسیاری دیگر از نسخه ها را هم جزء «مناقب» آورده اند و اغلب آنها را ترجمه ای از اثر «صفوة الصفا» اثر ابن بزاز انگاشته اند، در حالی که ما می دانیم ابن بزاز «صفوة الصفا» را بر اساس «بویوروها»، «قیلاوزها» و «کلمات» شیخ صفی تألیف کرده است.

صحبت از «بویورو» کردید، این چه نوع کتابی است؟

مریدان صفویه، گفته ها و کلمات شیخ صفی را «بویورو» می نامیدند و به این اسم در داخل «قارا مجموعه» فصلی می آوردند که بعدها این فصول بطور مستقل تدوین گردید. نزدیک ۲۵ سال پیش در بغداد کتابی با عنوان «البویورو» با این توضیح چاپ شده است: «وهو کتاب یحتوی علی حوار فی آداب الطریقه بین الشیخ صدرالدین و بین قطب العارفین الشیخ صفی الدین بن الاسحق الاربدیلی، من کتب المقدسه قرا مجموعه ... الخ».

با این نام، داخل کتب «مناقب» که از عرفا و اقطاب صفویه بعد از صفویه بر جای مانده است، فصلهای زیادی موجود است که اغلب آنها نسخه بدلها و واریانتهایی از «قارامجموعه» بشمار می رود.

با این اوصاف شما برای یافتن و تنظیم این اثر گرانبها کتابخانه‌ها و کشورهای زیادی گشته اید، ممکن است بفرمائید اکنون «قارا مجموعه» را که چاپ می‌کنید چه کیفیتی دارد؟

من بعد از انقلاب توانستم به خارج سفر کنم و ضمن ادامه تحصیل به دنبال گم شده خود نیز بودم و بفضل الهی توانسته ام اکنون با تدوین هفت فصل و دیدن چند نسخه نفیس از «قارا مجموعه» کتابی در ۹ بخش تدوین کنم که امیدوارم هر چه زودتر به دست علاقه مندان برسد. و البته نشر آن را من نخستین تجربه در راه تدوین متن کامل «قارامجموعه» می‌دانم.

گذشته از قارا مجموعه آیا کار دیگری در دست دارید؟

بله، اکنون کتاب «یادمانهای ترکی باستان» را هم به چاپ سپرده‌ام.

ممکن است درباره این کتاب توضیح بیشتری بدهید

کتاب «یادمانهای ترکی باستان» در بر گیرنده متن و ترجمه و شرح لغات چند کتیبه ترکی باستان است که رژیم گذشته مانع نشر آن شده بود.

لطفا درباره ترکی باستان توضیح بیشتری بدهید

می‌دانید که زبان ترکی در ایران و بویژه در شمالغرب ایران و سرزمین آذربایجان سابقه‌ای هفت هزار ساله دارد و دستور زبان تاریخی آن از سوی ترکی پژوهان تدوین شده و ویژگیهای گویش و لهجه‌ها و دیالکت‌های این زبان فراگیر بازشناخته شده است. از کهنترین گویش این زبان که به ترکی باستان (Anciant Turkish) معروف است ۵۳ کتیبه با ابعاد مختلف و با الفبای گوی تورک یافت شده که یکی از آنها سه متر و هفتاد پنج سانتی متر بلند است. در این کتاب از میان این کتیبه‌ها سه کتیبه مهم رابازخوانی و شرح کرده‌ام.

شما چگونه با این کتیبه‌ها آشنا شدید؟

من با زبان ترکی باستان و متن کتیبه‌ها نخستین بار در سال ۱۳۵۸ در کلاس درس مرحوم «محرم ارگین»، دیرین نگار و باستان شناس فقید، در دانشگاه استانبول آشنا شدم. در طول چهار سال تلمذ در محضر آن بزرگوار، تاریخ، دستور زبان و متون ترکی باستان (ترکی گوی تورک و ترکی اویغوری) را کم و بیش آموختم. قبلا در ایران نیز بازبانهای اوستائی، پهلوی و پارسی باستان آشنا شده بودم. در آن روزگار خیال می‌کردم دوره باستانی ادبیات مکتوب ایران با «اوستا» شروع می‌شود و هیچ فکر نمی‌کردم بیست سال بعد با متونی آشنا خواهم شد که ریشه در زبان دیر سال ترکی دارد و سه هزار سال پیش از تدوین اوستا در ایران و سویهای آن رایج بوده است.

پیوسته آرزویم این بود که این ذخایر علمی را در ایران منتشر کنم. در سال ۱۳۶۳ به «سازمان لغت نامه دهخدا» مراجعه کردم و پیشنهاد چاپ کتاب «ترکی باستان» را دادم. بعد از چندین ماه جواب رد شنیدم و تبعات این پیشنهاد در رد صلاحیت من نیز تأثیر گذاشت! به «فرهنگستان زبان و ادب فارسی» سرزدم، با پندیات شوونیستی رودرو گشتم تا آنکه در سال ۱۳۶۹ ناشری حاضر شد که بخشی از این کتاب را تحت نام «بادمناهای ترکی باستان» چاپ کند. اما او هم نتوانست مجوز چاپ بگیرد و سالهای دیگری سپری شد و امسال خدای را سپاسگزارم که مجوز چاپ را، ناشر اخذ کرده است. نشر متون کتیبه‌های ترکی باستان در ایران آرزوی میلیون‌ها ایرانی ترکی الاصل اصیل و نجیب نیز است.

آیا کتیبه‌های ترکی باستان در دوره‌های باستان‌شناسی دانشگاه‌های کشورمان تدریس نمی‌شود؟

متأسفانه در ایران، بویژه در رژیم گذشته باستان‌شناسی یک بازی سیاسی بود. من اومیدوارم در نظام مقدس جمهوری اسلامی در رشته‌های باستان‌شناسی دانشگاه‌ها تحول لازم ایجاد شود و اهداف پنهان صهیونیستی در رژیم گذشته، افشاء گردد.

قارا مجموعه کیتابی حاققیندا

لطفا «قارا مجموعه» کیتابی حاققیندا بیزه معلومات وئرن؟

بیلیرسیز که اردبیل شهرینده، تورکجه میزین یئددی مین ایلدن آرتیق تاریخی واردیر. بو بؤلگه ده تاپیلان داش یازیتلاری و میتولوژیک یئر آدلاری، تورکجه میزین اوزون زامانلاردان بری بورادا یاشاماسیندان حکایت ائدیر. اسلامیتدن سونرا، اسلامی شاه اثرلر میزین چوخودا همین بؤلگه ده قلمه آلینمیشدیر. نسخه شناس عالیملرین نظرینه گؤره «ده ده قورقود کیتابی» نین درسدن نسخه سی ده اردبیل شهرینده استنساخ اولونموشدور. بو شهرده یازیلان ان مهم اسلامی تورکجه اثر میز «قارا مجموعه» دیر. بو کیتاب صفویه دؤورونده ایران مدرسه لرینده اوخونان ان ئونملی درس و سائطیندن بیرسی اولموشدور. اثرین باشقا آدی «مناقب شیخ صفی» دیر. ایندییه قدهر بو قیمتلی اثر دن بیر نئچه الیازما نسخه سی تانینمیشدیر. اثر، شیخ عطارین تذکره الاولیاء اثرینه بنزهر بیر شکیلده تدوین اولونموشدور. اثرین محتواسی عمومیتله ایکی اساس حصه دن عیبارت دیر. بیرینجی حصه ده شیخ صفی نین منبرلرده دانشیقلاری و ایکینجی حصه ده اونون مریدلری نین خاطیره لری و حکایه لری نقل اولونور. اثر دن الیمیزه چاتان الیازماسی ۷۵۰ صحیفه ده نستعلیق خطی ایله یازیلیمیشدیر. هر صحیفه ده ۲۱ سطریث لشییر. عنوانلار لاجورد رنگی ایله سوسلنمیشدیر. نشر ساده و گؤزلجه آذربایجانلی تورکجه ادبی شیوه سیله قلمه آلینمیشدیر. اثرین بیر چوخ یئرلرینده شیخ صفی اردبیلی یه منسوب تورکجه شعرلردن مصراعلاردا وئریلمیشدیر. هابئله یئری گلدیکجه آیه لر و حدیثلر ایله اثر دولدورولموشدور. بو اثرین نشری، بیزیم بدیعی نثر تاریخیمیز ایچون چوخ ماراقلی بیر حادثه اولاجاقدیر.

ایندییه قدهر درس کیتابلاریندا و ایراندکی تاریخی قایناقلاردا بو اثره

اشاره/ولونمور؟

بله، تاسفله دوغرودور، ایراندا، شاه زامانیندان باشلایار تورکجه میز ایله دوشمنلیک نتیجه سینده، دیلیمیزده یازیلان نظم و نثر اثرلری نین، شونیستلر طرفیندن انکار ائدیلمه سینه یول وئریلمیشدیر و لاکین «قارا مجموعه» اثریندن بیر چوخ کلاسیک ادبی قایناقلاردا سؤز گئدیر. حتی فارسجا تذکره لرده «مناقب شیخ صفی» دن آدآ پاریلیر. صفویه ادبیاتی باش تاجی اولان بو اثر، البته تانینمالیدیر. چونکه قرنلر

ایران مکتب خانانلاری نین درسلیگی اولموشدور.

«قارا مجموعه» اثری نه زامان یازیلیمیشدیر؟

«قارا مجموعه» اثری شاه اسماعیلین وفاتیندان سونرا قلمه آیینمیشدیر. قلمه آلان وائرین اساس مؤلفی معلوم دگیلدیر. هر حالدا، اثری تدوین و تألیف ائندن شیخ صفی نین یاشلی مریدلریندن بیرسی اولموشدور. شیخ صفی نین منقبتلری و سؤزلری و وعظلرینی توپلایان مؤلف، اوچ یتردهده شاه اسماعیل صفوی دن آد آپاریر و اونون ایکی غزلینی تخمیس ائدیر.

سیزین گوروشوزجه نییه ایراندا «تورک دیلی و ادبیاتی دانشکده سی» تأسیس اولمور؟ البته اگر بئله بیر یئر قورولسا، بیزیم «قارا مجموعه» کیمی اثرلریمیزده چاپ وتبلیغ اولار.

بله، دوغرودور. ایراندا هر یئردن داها قابِل «تورک دیلی و ادبیاتی دانشکده سی» قورولمالی ایدی. یوزلر تأسف اولسون که شاه دؤنمی نین فارسلاشدیرما سیاستی نین دوامی نتیجه سینده، محترم اسلامی دؤلتیمیز بو مهم ایشین اجراسینا موفق اولمامیشدیر. البته ایراندا بیر چوخ بلکه بیر نئچه «تورک دیل و ادبیاتی» دانشکده سی قورولمالیدیر، بو آرزونون تحقق تاپماسی حکومت ایچون بؤیوک بیر عیب و نقص ساییلیر.

سیزین نظریزده، تورک دیلی و ادبیاتی دانشکده سی اول هانسی شهرده قورولمالیدیر؟ آیا اردبیل شهری سئچیریلرسه، مقصده او یغون اولماز؟

منیم نظریم بودور که ایرانین بوتون مهم شهرلری و علم مرکز لرینده «تورک دیلی و ادبیاتی دانشکده سی» قورولمالیدیر. اردبیل ده ئوز یئری وار دیر. «دارالارشاد» آدلانان بوشهر، هر زامان اسلامی تورک ادبیاتیمیزین مرکزی و اساس قایناغی اولموشدور. ایندی ده بئله دیر. حال حاضر دا اردبیل شهری هم سیاسی استراتژیک باخیمدان و همده عمومی خلق توپلانیشی جهتیندن بو مهم حرکت ایچون ال وئریشلی و مقصده او یغون بیر یئر و شهر دیر. بیزیم هم نوحه ادبیاتیمیزین بئشیگی و همده مدرن شعر و نثر ساحه میزده قلم چالانلارین او یلاغی اولان بو شهرده، بیر چوخ تورک دیلی و ادبیاتینا مسلط اولان شاعیر لر و قلم صاحبیلری یاشاماقدادیرلار. آذربایجان اوستانلاری آراسیندا، اردبیل اوستانی نین «رادبو و تئلوژی یاسی» نین تورکجه دیلی ده چوخ تمیز و دیلیمیزین ادبی فورماسینا یاخین بیر شیوه دیر. اودور، منیم گؤروشومو سوروشسانیز، البته اردبیل شهری نین دانشگاهلارینی دا تورک دیلی و ادبیاتی دانشکده سی تأسیسی ایچون او یغون حساب ائدیرم.

ایراندا تورک ادبیاتی نه زاماندا باشلامیشدیر؟

یوخاریدا سؤیله دیگیم کیمی، دیلیمیزین ایراندا ان آزی یئددی مین ایلیک میتولوژیک تاریخی واردیر. اورخون آبیده لرینده «ساوالان» آدی کئچیر و «ساوچی» ایله «آذچی» و «آذر» سؤزلری نین بو بؤلگه ده مقدس بیر اصطلاحلار کیمی ایشلنمه لری قئید اولونور. و لاکین بیزیم یازیلی اسلامی ادبیاتیمیزین تاریخی مین اوچ یوز ایل بوندان قاباغا عائد دیر. دیلیمیزده یازیلان و ایندی الیمیزده اولان ایلک اسلامی اثرین آدی «قوتادغو بیلغ» دیر. بو اثر دن فردوسی توسی نین شاهنامه (=جنگ نامه) اثری نین علاقه سی ده آراش دیر یلمالیدیر.

«قارا مجموعه» دن قابا دیلیمیزده «دیوان حکمت»، «عتبه الحقایق»، «نهج الفردیس» کیمی مهم اثرلر یازیلیمیش، نسیمی، قاضی برهان الدین و احمد یسوی تکی شخصیتلر بو دیلده قلم چالیمیشلار. هله من اردبیل اطرافیندا تاپیلان تورکجه داش یازیلاریندا سؤز ائتمه دیم. بو داشلارین چوخو «خیاو» بؤلگه سیندن تاپیلیمیشلار.

تورک دیلی هانسی الفبا لار ایله یازیلارمیش؟

تورکجه میز ایلک ئونجه، سومر الفباسی ایله یازیلیمیشدیر، سومر الفباسی ایلک غیر تصویری الفبا دیر و بشریت تاریخینده بو الفبانین تورکلر طرفیندن اختراع اولونماسی ادعا ائدیلیر. اوندان سونرا تورکلر «اورخون» آدلانا الفبانی اختراع ائتمیشلر. بوالفباساغدان سولا یازیلارمیش، حرفلر بیر-بیرینه یاپیشماز ایمیشلر. همین الفبا دا ۱۸ حرف وارایدی. سونرالار فارس لار بو الفبا دان تقلید ائده رک «میخی» آدلانا الفبانی اختراع ائتمیشلر.

تورکلرین اختراع ائدی کله ری اوچونجو الفبا اوغور الفباسی آدلانی و فارس لار بوالفبا اوزوندن «پهلوی» الفباسینی تقلید ائتمیشلر.

اوغور الفباسی، ایراندا نادرشاه زامانینا قدر رایج ایدی. ایندی ده بعضی کندلریمیزده «سایا» آدلانا حساب ساخلا ما الفباسی واردیر که اوغور الفباسیندان آیینمیشدیر.

ولاکین تورکلر اسلامیتدن سونرا، قرآن الفباسینا کئچمیشلر و حال حاضریدا ایراندا تورکجه میز بو الفبا ایله یازیلیر.

سیزین نظرینده نییه اساسی قانونون ۱۵-نجی اصلی اجرا اولونمور؟

بیزیم اساسی قانونوموز شهیدلریمیزین قان باها سیدیر. اساسی قانونوموز دا، ۱۵-نجی اصلده دیلیمیزین اوخونماسی و حتی بوتون مدرسه لرده و مکتب لرده تدریس اولونماسی تأمین ائدیلیمیشدیر. بو بیر نص دیر. دگیشیلمز دیر. ولاکین دؤلت، ایندی

قدره بو مهم اصلی اجرا ائده بيلمه ميشدير. بو، اهمالدير، نقصاندير. قانونسوز بير حرکندير. اساسی قانون اجرا اولونماسی «مجریه قوه سی» بونوندادير. اوميدواريق که بو قوه ده همین اصلین اجرایی ایچون لازمی ایشلر گورونسون. اساسی قانونوموزون ۱۵-نجی اصلی نین اجرا ائدیلمه سی، جمعیتیمیزین ان مهم طلبلریندن ساییلیر.

چاغداش ادبیاتیمیزین نمونه لرینی و مدرن اثرلرین زاماننا اویغون اولماسی مسأله سی حاققیندا گوروشونوز نه دیر؟

البته بیلیر سیز که دیلی نین تدریسی قاداغان اولان بیر ملتین مدرن و چاغداش ادبیاتیندا سؤز ائتمه بیر آز گولونج اولور. بیزیم دیلیمیزین اینجه لیکلری ایله تانیش اولمایان دانشگاه گورموش عالملریمیز واردیلر که شاه سیاستلری نین اوز قارالیغی نی ثبوت ائدیر. ولکین بونا تأکید ائتمه لیم که بیزیم دیلیمیزین ایراندا قاداغان اولماسینا باخمایار، بو تایدا بؤیوک و دگرلی دوشونجه صاحیلی ادیب و شاعیرلریمیز تاپلیمیشلار، دیلیمیزین اینجه لیکلرینه جومان درین احساسلی شاعیریمیز عباسعلی یحیوی (اتلچی) نی میثال گتیره لیم. اتلچی، دیلیمیزی هئچ بیر دانشگاهدا اوخومامیشدیر و لاکین شعرلرینی ائله اوستادلیقلا یازیر که هر بیر تورک دیلی اوستادی و یازیچی سی نی حیران ائدیر. اونون شعرلرینده هم فورما همده محتوا ان یئتگین و مدرن سویه ده دیر. باشقا جوان شاعیرلریمیزده بئله دیر، اونلار گنج و جواندان آد آپارایلریم. بیر آزا آکادمیک حیمایت اولونورسا، بیزیم چاغداش ادبیاتیمیز تاپسیز بیر دورومدا انکشاف ائده جکدیر.

کلاسیک ادبیاتیمیز ایله مدرن ادبی اثرلریمیز آراسیندا فر و باغلیلیغی نتیجه دگرلندیریر سینیز؟

بیلیر سینیز کی کلاسیک ادبیات و چاغداش ادبیات اثرلری، یکی آیری-آیری مقوله لر دگیلدیر. البته کی هر چاغداش ادبی اثر ئوزوندن قباقلکی اثرلردن غیدالانمالی و یارارلانمالیدیر. بو، او دئمک دگیلدیر که کیمسه یئنی سؤز یازمامالیدیر. فضولی ئوز زامانیندا یئنی چی ایدی و چاغداش ایدی و لاکین او، نسیمی نی و یا ختائی نی تقلید و تکرار ائتمه دی، اونلارین تجربه لریندن یارارلانندی. ملا پناه واقیف و سید ابوالقاسم نباتی ده بئله ایدیلر. اونلاردا ئوز زامانلاریندا، زامانین طلباتینا اویغون دوشوندولر و یازدیلا. ایندی ده بیزیم عصریمیزده یئنی چاغداش شاعیریمیز، زامانه میزین مصیبتلر و دردلرین دویان و حس ائدن مبارز روحلو شاعیر اولمالیدیر، سؤز یوخ کی بئله بیر شاعیر و یازیچی کئچمیشدن گلن اولو بابالاریمیزین سسلرینه سس قاتمالیدیر و زامانین فریادینا چئوریلمه لیدیر.

مدرن دونیادا یاشامایان سنت چی شاعیر حاققیندا نه دئییه بیلیر سینیز؟

منیم گوروشومجه، هر جوره چاغداشلیق، اسکی چلیکدن قایناقلا نیر. سستلره باغلیلیق و مدرنیسم بیر-بیری ایله تضاددا اولان ایکی آیری شیوه لر دگیلدیر لر. ولاکین بعضاً افراطکار مدرنیستلر و یا مرتجع سنتچی لرده تاپیلیر. منیم نظریمده چوخ مهم مسأله بودور که یازیچی و شاعیر «درد اهللی» اولمالیدیر و وجودو «عشق» ایله یوغرولمالیدیر و هر نه بی درد مندلیکده و عشقده گۆرمه لیدیر. فضولی دئمیشن :

عشقدیر هر نه وار عالمده

باشقا بیر قیل و قالدیر آنجا

آیا بیزیم دیلیمیزین فلسفی و علمی مفهوملاری بیان ائتمگه گوجو واردیر و یا یوخدور؟

تورکجه میزین التصاقی بیر دیل اولدوغو ایچون، گئیش سؤز داغارچیغنا مالیکدیر و سؤز تۆرتمه ده بؤیوک امکاملاری واردیر. دیلیمیزده حال حاضریدا هشتادمین یالین لغت و سؤز کۆکو ایشلنمکده دیر تورکجه، فعللرین تصریفی باخیمیندان، دونیانین هر بیر دیلیندن گئیش بیر سویه ده دورور. قالدی که فلسفی و سیاسی مفهوملار، اسلامیتدن سونرا دیلیمیزده بیان ائدیلیمیشدیر، مثلاً ۴۴۷ هجری ایلینده تبریز شهرینده حضرت علی علیه السلامین مسیحیلر ایله سیاسی آنلاشماسی تورکجه میزه، بیر سیاسی نثر تجربه سینه دایانار ا ترجمه ائدیلیمیشدیر. هجری دؤردونجو و بئشینجی اثرلرده «جوجی» نین فلسفی دیوانی و «ترکی کیشی» نین سیاسی شعرلری تدوین اولونموشدور. همین عصرده «دیوان لغات الترک» علمی اثری و «قوتادغو بیلغ» فلسفی اثری یازیلیمیشدیر، سونرا «فتنازاتی» تورکجه میزه بیر نچه فلسفی و علمی اثرلر یازیمیشدیر. همین عصردن باشلایار ا تورکجه میزه تاریخی نثر مدنیتی باشلاییر. بیر چوخ «فتوت نامه» لر، «سالتو نامه» لر و «سلجو نامه» لر تورکجه یازیلیر.

دئمک ایسته ییرم که فلسفی و سیاسی نثر مدنیتی نین تورکجه میزه مین ایللیک سابقه سی واردیر و دیلیمیزین گئیش دیلچیلیک امکاملاری دا بونا آرتیریلسا، هر بیر بوروشو و اینجه مفهومو بیان ائتمگه ال وئریشلی دیل اولدوغو نظریه سینی بیان ائتمه ادعاسیندایم.

ایندی یازی قایدالاری آراسیندا اولان تشتت حاققیندا نظریز نه دیر؟

بیزیم تاریخ بویونجا، املاء مدنیتیمیز اولموشدور. املاء مسأله سی یئنی بیر مسأله دگیلدی. بیر دریا الیازما و خطی نسخه واردیر کی ایندی بو نسخه لرین املاء قایدالارینی منیمسه مه هامیمیزا بیر آکادمیک بورج و وظیفه ساییلیر و لاکین مسأله بوراسیندادیر که ایراندا، بیر طرفدن دیلیمیزده یازی قایدالاری اولماما بوش نظریه سینی اورتایا آتمیشلار و باشقا طرفدن املاء مدنیتی ایله کیمسه نی تانیش

ائتمه میشلر. اودور کی کنچمیشته کی قایدالار ایله تانیش اولمایان بیر چوخ شاعیر و یازچیلا، بیردن بیره دیلیمیزده یازما امکانی تاپاندا، گویا کی یئنی بیر حادثه ایله اوز به اوز دورلر، ئوزلری قایدا - قانون یاراتماغا باشلامیشلار.

البته یازی قایدالاریندا بعضی سلیقه لرین اختلافلی اولماسی طبیعی بیر حالدير، بومسأله هر دیلده ده واردیر. فارس دیلینده «آئین نگارش فارسی» جوړه - جوړه دیر. انگلیز و روس جادا بلله دیر. بیزیم دیلیمیزده ده بعضی عالیملریمیز ئوزلری علمی تجربه لری اساسیندا، خاص یازی قایداسیندان تبعیت ائدیملر و لاکین بو اختلافلاری داگرک نظره آلا که ایکی اساس مسأله: بیرینجی سی علمی بیر پرنسیپ و انضباط باغلاملا و ایکینجی بو کی کنچمیشته کی املاء تجربه لریندن یارارلانملازیم دیر.

هر حالدا سوز یوخ که یاخین گلجکده، «بیر واحد املاء» طرفینه یؤنه له جه یک.

بیر سون سؤال کیمی سیزین اردبیل شهری ایله باغلیلیغیز و علاقه نیز حاقیندا بعضی بیلگی لر آلمان ایسته ردیک؟

من اردبیلی ئوزوم ایچون «آنا شه هر» حساب ائدیرم. اولاکي بو شه رده ایکی ایل یاشامیشام و معلم لیک ائتمیشم. ایکینجی بوکی، دارالارشاد آدلانان اردبیل شهرینی، هر زمان دیل و ادبیات تاریخیمیز و ملی بیرلیگیمیزین سیمبولو کیمی ئوز ذهنی تصویرلریمده حس ائتمیشم. منیم ایچون اردبیل سؤزو، اورخون آبیده لرینده سسلنن وحی و ایلهام قایناغی «ساوچی» لار شهری، شاه اسماعیلین عزت و وقاری نین تمثیلی و کواکبی اردبیلی نین بیلگی و علمی و دیلیمیزین ان دولغون لهجه سی نین یوردودور. من، ئوز حسباتیمی و ایچدن گلن دوغولاریمی «اردبیل لوحه لری» شعرلریمده دیله گتیرمیشم. بو شهر ایله باغلی عاطیفه لر و احساسلاریمی، عادی دیل ایله بلکه بیان آنده بیلمه رم. اودور کی اجازه و ثرین همین شعرلره مراجعه ائدک.

آوای اردبیل یازی هیئت سی سیزین واختینیزی بیزیم اختیاریمیزدا قویمانیز ایچون تشکر ائدیر.

درباره تشکیل کلاس‌های ترکی آذری در دانشگاه صنعتی اصفهان

خواهش می‌کنم درباره کیفیت و شیوه تشکیل کلاس زبان و ادبیات ترکی آذری اطلاعاتی در اختیار ما قرار دهید.

در روز ۲۰ بهمن در همایش اقوام در دانشگاه صنعتی اصفهان، که مختص فرهنگ آذربایجان بود، دانشجویان آذربایجانی آن دانشگاه درخواستی جهت اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی و برپایی کلاس درس ۲ واحدی زبان و ادبیات ترکی تسلیم مسئولان دانشگاه کردند و پاسخ مثبت شنیدند و اینجانب بطور رسمی برای برپایی این کلاس درس دعوت شدم.

ممکن است روز و ساعت و برنامه کلاس را تشریح بفرمائید.

از آنجا که هم برنامه درسی اینجانب در نیمسال جاری فشرده است و هم موعدانتخاب واحد دانشجویان به سر رسیده و کلاسهایشان شروع شده است، کلاس را در روزهای جمعه، هر دو هفته یکبار، یک وعده پیش از ظهر و یک وعده بعد از ظهر تشکیل می‌دهیم و برنامه‌ی درسی مصوب شورای انقلاب فرهنگی را در هشت هفته و هر هفته در دو جلسه به پایان می‌رسانیم. نخستین جلسه در روز ششم اسفندماه تشکیل خواهد شد و در نیمسال اول خرداد ماه ۱۳۷۸ امتحان کتبی و رسمی به عمل خواهد آمد و به دانشجویان، علاوه بر احتساب نمره رسمی، گواهینامه دال بر موفقیت در امتحان سطح یک اعطا خواهد شد.

مگر این درس در چند سطح تدریس می‌شود؟

شما می‌دانید که از سال ۱۳۷۰ درس ۲ واحدی زبان و ادبیات ترکی را در دانشگاه‌های تهران در دو سطح تدریس کرده‌ایم و در سطح دو، به دانشجویان صلاحیت تدریس این درس را اعطا می‌کنیم و با این گواهینامه که علاوه بر امضا و تایید علمی اینجانب، به مهر دانشگاه نیز ممهور می‌شود. و فارغ التحصیل این سطح، می‌تواند در دبیرستانها و دانشگاهها برنامه درسی سطح یک را اجرا کند.

تاکنون به چند نفر توانسته‌اید گواهینامه سطح دو بدهید؟

در سالهای اخیر من در دانشگاه‌های امام صادق(ع)، صنعتی شریف، علم و صنعت، شهید بهشتی، علامه طباطبائی، دانشگاه تهران، دانشگاه آزاد واحد زنجان، واحد رودهن، واحد تهران مرکزی و چند مؤسسه و آموزش عالی دیگر در تهران از جمله دانشگاه علوم بهزیستی و مؤسسه آموزش عالی سوره این درس را تدریس

کرده‌ام، ولی به عللی که فعلاً مجال گفتن آن را ندارم، موفق به اجرای سطح دو، جز یکی دو مورد نشده‌ام. تاکنون ۲۵ تن از دانشجویان توانسته اند از دست من گواهینامه سطح دو را اخذکنند که اکنون خود به تدریس مشغول اند مانند دانشجوی بسیار ساعی روشن اندیش دانشگاه صنعتی شریف آقای مهندس سلیمان پور که اکنون خودمدرس درس ترکی در همان دانشگاه است دیگران هم دارای صلاحیت علمی برای تدریس این درس هستند. در دانشگاه ارومیه هم سطح یک چند سال پیش و بعنوان درس رسمی اختیاری اجرا شد و تاکنون دوام دارد.

در دانشگاه صنعتی اصفهان چند نفر دانشجوی آذربایجانی تحصیل می‌کنند؟

در دانشگاه صنعتی اصفهان از نه هزار تن دانشجو، سیصد نفر آذربایجانی هستند که حدود یکصد تن آنها خانم‌اند و اغلب استعدادی سرشار و هوشی بسیار و شخصیتی محترم و ادراکی تقدیر انگیز دارند و مایه افتخار سرزمین حماسه پرور ما، در این شهر هستند. این دانشگاه نیز خود از امکانات علمی و رفاهی کم نظیری بر خوردار است و قابل مقایسه با دانشگاه‌های دیگر کشورمان نیست. تنها کتابخانه‌ی مرکزی این دانشگاه در سال به ۴۰۰۰ (چهار هزار) عنوان مجله و بولتن تخصصی از اروپا و کشورهای غربی آبونه است که هزینه‌ای بمیزان سی و هفت هزار دلار فقط صرف وجوه اشتراک این مجله‌ها می‌شود.

بلحاظ احتوای به منابع مطالعاتی در رشته های گوناگون علمی و تسهیل دستیابی به آنها و خدمات رایانه‌ای کتابخانه‌ای و جذب اساتید تراز اول علوم مختلف از داخل و خارج، می‌توان ادعا کرد که در جمهوری اسلامی ایران از امکانات کاملاً منحصر به فردی برخوردار است. دانشگاه‌های تبریز، ارومیه یا اردبیل و یا زنجان حتی یک دهم امکانات آن دانشگاه را ندارند و این مسأله البته خود در حیطه‌ی نقد مسأله‌ی عدالت در توزیع امکانات در دولتهای گذشته قابل بحث و بررسی است.

شما چرا در تبریز و شهرهای آذربایجان به تدریس نمی‌پردازید؟

من همه ساله، در ایام تابستان به دانشگاه تبریز مراجعه و تقاضای انتقال و همکاری می‌کنم. اما همانگونه که بارها گفته‌ام برخی از مسئولان محلی در تبریز از حضور اینجانب در محیط دانشگاه آذربایجانی وحشتی دارند که شاید از برخی جهات بی جا هم نیست و آن اینکه بلاهت و خیانت برخی عناصر باصلاح مسئول در برخورد با مسأله‌ی فرهنگی آذربایجان و پاسخ به درخواست جوانان تبریزی و خواست عمومی پیرامون مسائل مدنیت بومی، بر ملا خواهد شد. روشن خواهد شد که آنان با تحلیل‌های غلط و نادرست از اوضاع فرهنگی آذربایجان، ذهن دولتمردان را در

تهران پیوسته نسبت به آذربایجان مشوش می‌سازند تا بتوانند چند صباحی بر اریکه‌ی ریاست تکیه داشته باشند. برخی از مسئولان محلی بی‌لیاقت با برخوردهای سلیقه‌ای خیانت جبران ناپذیری به آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران کرده‌اند و گاه سبب شده‌اند که رشته‌های پیوند جوانان آذربایجانی با کیان انقلاب اسلامی گسسته شود و بارفتارهای کلیشه‌ای خود به تلاشهای مذبوحانه‌ای دست زده‌اند که نوکر مآبی خود را درقبال سیاست شوونیستی شاهنشاهی به گور سپرده شده و تفاله‌های آن در تبریز ادامه دهند و سبب بروز گره‌گور و معضل فرهنگی در آذربایجان شده‌اند. تنها راه حل این معضل فرهنگی آن است که اینگونه مسئولان بی‌هویت از آذربایجان اخراج شوند و بدنبال یک برنامه‌ی کلان دولت محترم، زبان مقدس ترکی در همه سطوح تحصیلی بعنوان یک درس اختیاری تدریس شود و به خواست و آرزوی این سرزمین دلاور خیز، نظام مقدس جمهوری اسلامی از طریق مسئولان مثبت اندیش و مخلص و متقی خود پاسخ مثبت دهد. مشکل فرهنگی آذربایجان، جز این، راه حل دیگری ندارد. البته ناگفته نگذارم که من اکنون در دانشکده ریاضی دانشگاه تبریز مشغول اجرای برنامه تدریس سطح یک هستم و هم اینجا از چند مسئول مثبت اندیش و خیرخواه دانشگاه تبریز که به خواست دانشجویان پاسخ مثبت دادند و اجازه تشکیل این کلاس را شجاعانه صادر کردند باید سپاسگزاری کنم. اما این حرکت جزئی، نمی‌تواند زخم سالیان این سرزمین را التیام بخشد. باید نوکر مآبان سلیقه‌گرا و متفاضل را، دولت و مردم از دانشگاه تبریز اخراج کنند و امیدوارم این آرزو زودتر اتفاق بیفتد و عواملی که میان مردم و مسئولان کشوری جدائی می‌افکنند شناسائی، افشاء، رسوا و اخراج شوند.

لطفاً در مورد برنامه درسی خود در دانشگاه صنعتی اصفهان هم اطلاعاتی به ما بدهید.

از آنجا که دانشگاه صنعتی اصفهان امکانات صوتی و تصویری نسبتاً مناسبی نظیر ضبط ویدیویی، اوپک، دستگاه بزرگ‌نما و لابراتوار زبانشناسی نیز در اختیار اینجانب گذاشته است، علاوه بر تدریس منسجم یک دوره صرف کامل ترکی آذربایجانی، به‌دقائق آوا شناسی ترکی و مباحث فونولوژی تطبیقی نیز خواهم پرداخت و دانشجویان را با متون کهن ترکی سومری، ترکی اورخونی و ترکی اوغوری و با الفباهای کهن ترکی و کتیبه‌های ترکی باستان آشنا خواهم ساخت و در کنار آن گزینه‌های مختصری از متون نظم و نثر ترکی اسلامی از قرن سوم به این سوی از «قوتادغو بیلغ» و «عنه الحقایق» و «دیوان حکمت خواجه احمد یسوی» تا «کتاب دهده قورقود» و «حیدر بابایا سلام» استاد شهریار ارائه خواهم کرد. در ضمن هر دانشجوی موظف به

نگارش یک عنوان «پایان نامه» یا «پروژه نهایی» در یکی از موضوعهای سر فصل های دروس است که امیدوارم در میان آنها به آثار ارزشمند تحقیقی برخورد خواهیم کرد. *استاد محترم، ما در این راه مقدس برای شما و دانشجویانمان آرزوی موفقیت داریم و از اینکه برای پاسخ به سؤالات ما وقت گذاشتید، سپاسگزار هستیم.* من هم از شما ممنون هستم و آرزوی توفیق الهی دارم.

با امام تا روستاهای آذربایجان ...

شما چند جلد از آثار حضرت امام (ره) را به ترکی آذری ترجمه کرده اید؟

پیش از انقلاب، بسیاری از پیام های امام را به ترکی ترجمه می کردم که در سطح وسیعی در منطقه آذربایجان و مناطق دیگر توزیع می شد. در میان این پیامها، یادم هست که پیام امام مربوط به حادثه ۱۷ شهریور، چندین بار در شهرهای مختلف آذربایجان تکثیر و توزیع شد. نخستین پیامی که از حضرت امام ترجمه کردم، مربوط به سالی بود که من در دانشسرای مقدماتی تبریز تحصیل می کردم سال ۱۳۴۱. یک روز که به خانه می آمدم، عده ای را در مقابل مسجد «سید حمزه» دیدم که جمع شده بودند و پیام امام را که به فارسی چاپ شده بود، در دست داشتند. یک نسخه هم به دست من رسید. در کیفم پنهان کردم و به خانه آوردم و برای مادرم خواندم و به امر ایشان به ترکی بازگو کردم. در آن روزگار، از اینکه چرا باید اکثریت مردم آذربایجان که خواندن و نوشتن می دانند، اما با فارسی آشنا نیستند، نباید مفهوم این پیام را دریابند، در رنج بودم. آن روزبه دنبال احساسی که به من دست داد، آنرا به ترکی روان و سلیس ترجمه کردم و بادوستانم چند نسخه از آن را با کاغذ کاربن تکثیر کردیم. این، اولین ترجمه من از آثار حضرت امام بود.

بعد از انقلاب اسلامی، از چه زمانی به ترجمه آثار امام خمینی پرداختید؟

بعد از انقلاب، گفتارها و نوشته های امام را به مناسبت های گوناگون به زبان ترکی آذربایجانی ترجمه کردم و در مطبوعات منتشر ساختم، تا آن که پس از ارتحال حضرت امام (ره)، از سوی «مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام» به این کار فراخوانده شدم. از آن تاریخ، این کار را نظم و نسق دادم و براساس برنامه ای منظم به ترجمه و تدوین و نشر آثار امام به زبان ترکی آذربایجانی مشغول شدم. این مؤسسه، تاکنون توانسته است از میان ترجمه هایم، ترجمه کامل وصیت نامه (با حواشی و فهرس کامل) کلمات قصار (با مقدمه و نوع بندی فارسی)، نامه به گورباچف (با ضمائم) منشور روحانیت، مکتوبات عرفانی حضرت امام و نیز کتاب: پدر، ای علمدار مکتب مظلوم اثر یادگار امام را به طرز نفیسی منتشر کند. گذشته از اینها ترجمه منظوم ۶۴ غزل، ۶۴ رباعی و یک ترجیع بند امام را نیز با نستعلیق زیبای «آقای جواهر پور» منتشر ساختم. ترجمه کتاب «اربعین حدیث» را هم به پایان رسانیده ام و به زودی تحویل خواهم داد. منظومه ای هم با عنوان «امام خمینی» در بیان مبارزات ایشان در سالهای پیش از انقلاب سروده ام که چاپ شده است.

آیا بابت ترجمه این آثار «حق ترجمه» هم دریافت می کنید؟
هیچگاه چنین تصویری نداشته ام. اگر هم مبلغی از جایی پیشنهاد شده، بلافاصله آنرا وقف نشر معارف ترکی کرده ام.

چه انگیزه ای شما را وادار به این کار کرده است؟
این چیزی است که از درون من می جوشد. نمی توان آنرا به زبان آورد. اما می توانم بگویم که بویژه پس از انقلاب و علی الخصوص پس از ارتحال امام، خواستم در ترکی، زبان امام باشم. از این رو بارها پیش آمده است که ساعتها و روزها، در برگردان چندجمله و یا چند مصراع افت و خیزهای روانی و کلنجارهای ذهنی پیدا کرده ام، دلم خواسته است که بتوانم تمام ابعاد وجودی شخصیت امام، در این جملات بی جان تبلور پیدا کند و خواننده ترکی زبان را به سیره عملی و اخلا ربانی امام سو دهد و به نظر خودم، به فضل الهی در بیشتر موارد هم توفیق حاصل کرده ام.

در ترجمه آثار امام خمینی، آیا با دشواری خاصی هم روبرو شده اید؟
برگردان آثار امام، هم بسیار آسان است و هم بسیار سخت. آسان از این جهت که

امام پیوسته با ذهنی بیدار و روشن حرف می‌زد. ادراک یک انسان عادی یا یک فیلسوف، از سخن امام یکسان است. سخن امام بسیار روشن و خودمانی، فوالعاده صریح، افشاگر و کوبنده است. در این میدان، مجامله و مغالطه و سفسطه را راه نیست. مثل آب زلال و روان و مایع شفافی، جریان و سیلان دارد. حتی مکتوبات عرفانی و تفاسیر قرآنی امام نیز، عاری از هرگونه غلاظ و شداد موجود در متون مشابه است. این است که من، مترجم آثار امام را خوشبخت ترین مترجمان به حساب می‌آورم که با دشواری انتقال مفهوم رودررو نخواهند شد. اما، از سوی دیگر، از آن جهت که مترجم متعهد در زبان مقصد، در واقع به جای امام می‌نشیند، کار بسیار دشوار و فوالعاده سخت و توان فرسا می‌شود. مترجم آلوده به گناهی چون من، باید بتواند شبه شخصیت الهی آن روح خدا گونه را در خود پیدا کند و هنگام حرف زدن در زبان مقصد، چون او بیندیشد، چون او نگاه کند و چون او زندگی نماید. بسیاری از اشعار امام را من بعد از نیمه های شب و در میان هاله‌ای از احساس و عاطفه و هق هق گریه و امواج متلاطم درون و دلی خسته ترجمه کرده‌ام و گاه شده است که برگردان برخی از مصاریع و ابیات که بر روی کاغذ نیامده، بعدها از یادم رفته است و دیگر نتوانسته‌ام به همانگونه که آن شب ترجمه کرده‌بودم، دیگر بار ترجمه کنم.

زبان ترکی تا چه اندازه قادر به حفظ آثار فلسفی امام است؟

می‌دانید زبان ترکی یکی از زبانهای اصیل ایرانی است و به دلیل التصاقی و کوتاه‌صائت بودن و غنای مخزن واژگان و داشتن قانون هماهنگی اصوات و ظرفیت استحصال نامحدود واژه، از شایسته ترین ظروف برای بیان مفاهیم فلسفی و سیاسی است و در ایران دارای پشتوانه عظیمی از دریایی از متون نظم و نثر مشحون از معارف اسلام و مفاهیم قرآن است و سنت تصنیف، تالیف و ترجمه آثار فلسفی و عرفان اسلامی در این زبان، به ده قرن پیش برمی‌گردد. آثاری نظیر «قوتادغوبیلیغ»، «کتاب دهده قورقود»، «عتبه الحقایق»، «نهج الفرادیس»، «دیوان حکمت»، «قارامجموعه»، «حدیقه السعدا»، که قرن‌ها پیش از این در ایران تالیف شده اند، به این زبان ریشه بسیار مستحکم کتابت بخشیده‌اند. از این رو مترجم مسلط به دقایق و ظرایف این زبان گرانسنگ، اگر به‌پشتوانه و سنن گذشته اتکا کند، در انتقال عمیق ترین مفاهیم فلسفی و عرفانی و سیاسی سختی نخواهد کشید و در پهنه‌ای بسیار گسترده، ترکنازی خواهد کرد.

آیا شما در تدریس دانشگاهی خود، از آثار حضرت امام هم استفاده می‌کنید؟

بله تدریس ۲ واحدی «زبان و ادبیات ترکی» را از سال ۱۳۷۰ به عهده گرفته‌ام و

در اغلب دانشگاه‌های تهران، این دو واحد درسی را با دانشجویان آذربایجانی کار کرده‌ام. در کتاب «برگزیده متون نظم و نثر ترکی» که به همین منظور چاپ کرده‌ام، ترجمه برخی از اشعار و فرازهایی از آثار مشهور امام را آورده‌ام. گذشته از آن، در درس «مبانی ترجمه و نگارش» نیز دانشجویان آذربایجانی و ترک‌زبان را وادار می‌کنم که بر روی ترجمه‌های ترکی و متون فارسی آثار امام تحقیقات تطبیقی انجام دهند. من امیدوارم که با گسترش ترکی پژوهی در ایران و تأسیس رشته‌های «زبان و ادبیات ترکی» در دانشگاه‌ها و آشنایی عالمانه جوانان آذربایجان با دقایق زبان ترکی، بتوان سنت پسندیده ترجمه متون فلسفی و عرفانی و کلامی در این زبان را دوام بخشید و کلیه آثار حضرت امام را در این قالب توانمند و پر احساس و پرعاطفه ریخت. ترکی، زبانی است که باید در داخل کشور به آن پرداخته شود. دشمن در بیرون از مرزها با شیوه‌های نژادگرایی و در درون مرزها با سیاست ترکی‌ستیزی، از این زبان به عنوان وسیله‌ای در چهارچوب یک طرح موزیانه براندازی سوءاستفاده می‌کند. خنثی کردن این سیاستها به عهده نسل انقلابی جوان ما است.

لزوم اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی

مسئولانی که نسبت به زبان و فرهنگ مردم آذربایجان بی‌اعتنایی می‌کنند به ایمان و اعتقاد مردم لطمه می‌زنند

به نظر شما، بی‌اعتنایی مسئولان محلی به اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی و تدریس زبان ترکی در آذربایجان، چه پی‌آمدهایی خواهد داشت؟
بی‌اعتنایی به احقاً حق مردم از سوی رهبران دینی، جامعه را در دراز مدت

به سکولاریسم سو می‌دهد. یعنی نوعی دین زدایی و غیر روحانی ساختن مردم، شبیه آنچه در قرون وسطی در اروپا رخ داد. هیچ کس مانند یک روحانی نمی‌تواند جامعه راسکولاریزه کند. هم از این روست که روحانیت معظم شیعه، پیوسته تأکید بر احقاق حق حقه مردم کرده‌اند و می‌کنند. مسؤولان و دولتمردانی که اکنون در سرزمین مقدس آذربایجان بی‌اعتنایی و حتی خصومت با احقا حقو اولیه مردم را پیش گرفته‌اند، ضربه‌های خصمانه‌ای به اعتماد آحاد مردم می‌زنند. اینان دانسته یا ندانسته مبانی اعتقادی توده‌های مردم را هدف گرفته‌اند. مسؤولان عافیت طلبی که در مسایل فرهنگی منطقه، مبلغ و اسیر جو ضد فرهنگی ارتجاع آریامهری هستند، با بی‌اعتنایی به فرهنگ مردم آذربایجان، با زورگویی، مقام پرستی، جاه طلبی و ثروت اندوزی، جلوگیری شکوفایی همه استعدادهای عالی در مسیر وصول به جاذبیت‌های کمال الهی هستند.

آیا رابطه‌ای میان تدریس زبان و ادبیات ترکی و تحکیم مبانی نظام می‌بینید؟

مجموعه آثار عدیده ای که به زبان ترکی برجای مانده‌است، بخش فنا ناپذیری از فرهنگ اسلامی به شمار می‌رود که احیا و گسترش و حراست آن بر دوش مسؤولان جمهوری اسلامی، به ویژه مسؤولان محلی سنگینی می‌کند. متأسفانه کمتر مسؤولی در سال‌های اخیر به ادراک این مهم دست یافته است. قاطعانه می‌گویم که برخی از مسؤولان فرهنگی منطقه، هیچ خدمتی در سال‌های اخیر به فرهنگ اسلامی ترکی آذربایجانی نکرده‌اند و بلکه با سیاستهای عافیت طلبانه خود، از هرگونه خیزش مثبت فرهنگی نیز جلوگیری کرده‌اند.

ما اطلاع داریم شما چند سال است که در دانشگاه تهران، زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی را تدریس می‌کنید، به نظر شما، چرا این درس در دانشگاه تبریز تدریس نمی‌شود؟

از سال ۱۳۷۰ که شورای انقلاب فرهنگی تدریس ۲ واحد درس «زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی» را تصویب کرد، برای تدریس از سوی دانشگاه‌های مختلف تهران دعوت شدم. تاکنون در دانشگاه صنعتی شریف، علم و صنعت، امام‌صادق(ع)، علامه طباطبائی، شهید بهشتی، علوم بهزیستی، دانشگاه تهران و چند واحد دانشگاه آزاد اسلامی، از جمله رودهن و واحد زنجان، این درس ۲ واحدی را تدریس کرده‌ام. جوانانی که از این دوره‌ها فارغ التحصیل شده‌اند، اکنون هر کدام سکان کشتی نجات در این دریای عظیم را به دست دارند. یک سال هم به دانشگاه ارومیه دعوت شدم و با دانشجویان علاقه مند کار کردم. هم اکنون در سه دانشگاه از دانشگاه‌های

تهران، در دانشگاه ارومیه و در دانشگاه محقق اردبیلی، این درس تدریس می‌شود. اما اینکه چرا در تبریز، مرکز آفرینش‌های پیش‌تاز علمی و هنری ایران، جوانان از آشنایی علمی و آکادمیک با زبان مادری و تاریخ و ادبیات آن محروم مانده‌اند، سؤالی است که باید از مسؤولان عافیت طلب پرسید.

بر اصل ۱۵ قانون اساسی چه حقوقی مترتب است. به نظر شما، موضوع و مفهوم آن چیست؟

قانون بسیار صریح و روشن است؛ به ظلم ملی اعمال شده از سوی رژیم گذشته نقطه پایان نهاده است. در این اصل صراحتاً موهبت استفاده و بهره‌مندی علمی از زبان مادری در مراکز آموزشی و رسانه‌ها به هر شهروند جمهوری اسلامی اعطاء شده و قانون دولت را موظف کرده است که موانع اجرای کامل این اصل را از میان بردارد و در اجرای کامل آن اهتمام بلیغ بورزد.

آیا به نظر شما، دولت فعلی موفق به اجرای این اصل خواهد شد؟

دولت حاضر هم با این اصل، با بی‌اعتنایی و اهمال و سستی برخورد می‌کند؛ تاکنون نشانی از اهتمام دولتی دیده نشده است. مادامی که دولت خود دست به تألیف کتاب‌های درسی برای مدارس آذربایجانی نزند و در تمام ارگان‌های رسمی خود شعبه «زبان ترکی آذربایجانی» تأسیس نکند، نمی‌توان سخن از حسن نیت در برخورد با مسئله اجرای این اصل به میان آورد.

به نظر شما، نظریه گفتگوی تمدن‌ها می‌تواند به این امر کمک کند؟

آنچه که اکنون با عنوان «گفتگوی تمدن‌ها» ادعا می‌شود، در اصل در مقابل نظریه‌های پوچ و تنگ نظرانه و ملی‌گرایانه و هر گونه جنگ‌طلبی و دیکتاتوری و انحصار طلبی ابداع شده است. مدعیان این نظریه در داخل کشور اگر صادق باشند، باید همین روند را از داخل کشور شروع کنند. با تمدن‌های عظیم ایرانی و اسلامی استان‌ها و ایالات ایران به گفتمان بپردازند که این نظریه نیز اصل منشأ الهی و روحانی دارد و نظریه «جنگ تمدن‌ها» و «سرکوب فرهنگی» از قانون‌های غیر الهی و غیر معنوی و سکولاریستی است؛ و ما، در عمر کوتاه خود، ناظر نتایج این نوع قانون‌ها در دنیا و حتی در کشورهای همسایه بوده‌ایم.

آیا توجه و تاکید به زبان مادری با اصل اسلام و دین مغایرت دارد؟

توجه به ویژگی‌های قومی، زبان و آداب و رسوم بومی را نباید با اصل توجه به اسلام و دین مقایسه کرد توجه به ویژگی‌های قومی و ملی، جزئی از توجه به اسلام است، در مقابل آن قرار ندارد. نمی‌توان گفت کسانی که به خصوصیات قومی خود پایبندند، مسلمان نیستند یا اعتقاداتشان ضعیف است. اکنون هر آذربایجانی

متدین وقتی فکر می‌کند که در ادامه سیاست ترکی ستیزی رژیم طاغوت و اسارت در جوار تجاع آریامهری، یک قرن بعد، زبان توانمند ترکی از سرزمین مقدس ایران برچیده خواهد شد، بر خود می‌لرزد. آذربایجانیان تحت پرچم الله اکبر در سرتاسر ایران به وحدت رسیده‌اند و بی‌گمان از اسطوره‌هایی چون پان‌ترکیسم، تجزیه طلبی، جدا شدن آذربایجان و نظایر آن واهمه‌ای به دل راه نخواهند داد. نظام جمهوری اسلامی مدیون این مردم است. دولتمردان - بویژه مسؤولان محلی در منطقه - در مقابل این همه بزرگواری که از مردم دیده‌اند و می‌بینند، و خود نیز اغلب از میان این مردم در آمده‌اند، و نان و نمک این مردم را خورده‌اند، موظف هستند که به این مردم خدمت کنند، و گرنه مردم خیلی سریع راه خود را خواهند یافت و برای اجرای کامل قانون اساسی و احکام الهی و آرمان‌های انقلابی و اسلامی خود، به اندیشه انتخاب نمایندگان فعال و دلسوز و کار آمد و لایق در منطقه خواهند افتاد و برای مسؤولان فعلی منطقه این غبن بر جای خواهد ماند که کمک به اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را به دیگران وانهند و خود بر اطلال و دمن بگریند!

تلاش برای احیای نسخ خطی رسالات موسیقی

لطفا درباره درس دانشگاهی «رسالات موسیقی» اطلاعاتی در اختیار ما بگذارید.

درس «آشنایی با رسالات کهن موسیقی دوره اسلامی ایران» یک درس چهار واحدی است که در دو نیمسال ارائه می‌شود. در نیمسال نخست دانشجو با آثار موسیقایی ابوالفرج اصفهانی، ابویوسف یعقوب بن اسحاق کندی، ابونصر طرخان بن ازلق فارابی و ابن سینا و نیز کلیات ایقاعات و همچنین سبک‌شناسی توصیفی و محتوایی رسالات موسیقی آشنا می‌شود. و در نیمسال دوم، آثار ابن زیله اصفهانی، صفی‌الدین عبدالؤمن اورموی، عبدالقادر مراغه‌ای، قطب الدین مسعود شیرازی و علی بن محمد معمار بنائی به بحث

گذاشته می‌شود. در این مباحث، رسالات الکافی فی الموسیقی اثر ابن زیله، الادوار فی حل الاوتار اثر صفی‌الدین اورموی و شرح‌های آن و رسالات جامع‌الالحان و نیز مقاصد‌الالحان اثر عبدالقادر و نیز شرح‌الادوار اورموی و آثاری مانند کنز‌الالحان، زبده‌الدباج، زواید‌الفوائد، دره‌التاج، رساله بنائی باید به طور کامل تجزیه و تحلیل شود و دانشجویان در قرائت و فهم این آثار نیز تسلط کافی پیدا کند.

معروف است که شما دانشجویان رشته موسیقی را وادار می‌کنید که نسخه خطی رسالات را بخوانند و بنویسند، در این مورد می‌خواهیم از زبان خودتان بشنویم.

می‌دانید که به دلایل گوناگون، جز معدودی شناخته شده نظیر برخی آثار عبدالقادر صفی‌الدین، رسالات موسیقی ایران چاپ نشده است و نسخ خطی فراوان از این رسالات در کنج کتابخانه‌های تهران خاک می‌خورند. ما تاکنون توانسته‌ایم بیش از سی عنوان از این رساله‌ها را به کمک دانشجویان احیاء کنیم. گرچه برخی از دانشجویان در آغاز کار از نزدیک شدن به این موضوع می‌ترسند، ولی کم کم با کار انس می‌گیرند و مهارت و تسلط کافی اخذ می‌کنند و به احیاء نسخ خطی و مواریت فرهنگی کشور خود عشق می‌ورزند.

شیوه کار شما در احیاء نسخه‌های خطی رسالات موسیقی چگونه است؟

دانشجو موظف است که نسخه خطی را یکبار از ابتدا تا انتها با رعایت اصول سجاوندی و مبانی نگارشی رونویسی کند و سپس اگر نسخه یا نسخه‌های دیگری از رساله مورد نظرش قابل دسترس باشد، حداقل با یک نسخه آن را مقابله نماید. آنگاه کلیه اصطلاحات موسیقایی و لغات غامض و تعابیر ادبی و اعلام (اسامی رجال، امکنه و کتب) را استخراج کند و با استفاده از منابع موجود به شرح و تفسیر آن بپردازد و به صورت الفبایی تنظیم کرده و به متن ضمیمه کند و مقدمه‌ای نیز در شرح حال، آثار و افکار صاحب رساله و خلاصه‌ای از متن رساله و مقایسه و مطالعه تطبیقی آن با حداقل دو رساله معروف موسیقایی ایرانی و اسلامی را به دست دهد.

در این راه با چه دشواری‌هایی مواجه شده‌اید؟

دشواری‌ها البته موجود است، اما قابل ذکر نیست. از آنجا که دانشجویان من، عاشقانه دنبال این کار می‌روند، موانع کار را هم به هر تقدیر بر طرف می‌سازند. گاهی برخی از مسئولین کتابخانه‌ها همکاری لازم را نمی‌کنند. مثلاً می‌گویند این کار دانشجویان دکترای ادبیات است نه شما! و آنها را از مهابت و مخافت نزدیک شدن به چنین کاری

می ترسانند و سعی می کنند آنان را بدبین و رنجور سازند. اما به فضل الهی این ما هستیم که همیشه موفق می شویم.

تاکنون چند عنوان از رسالات موسیقی تصحیح و تنظیم کرده/ید؟

در طول دو سال اخیر، بیش از سی رساله موسیقی مقابله، تدوین، تصحیح و مقدمه نویسی شده است. هفده عنوان از آن با ذکر نسخه بدل ها و گاهی با مقابله چهار نسخه تهیه شده است. در میان این ها می توان به رسالات مهم نظیر: *انیس الاحوال*، *تحفه الترقی*، *بهجه الروح* و *قوت الارواح*، رساله *کرامیه*، *مرآت الخیال*، رساله *عینیه*، رساله *کوکبی* و جز آن اشاره کرد که هر یک از آنها، هم به لحاظ تاریخ رساله نگاری در ایران و هم به جهت سبک شناسی نشر تاریخ ادبیات ایران اهمیت دارد.

برای انتشار این رساله ها چه فکری کرده/ید؟

امیدوارم امسال بتوانم چند عنوان از رساله ها را، پس از رفع نقائص روش شناسی و تحقیق، منتشر کنم.

در آذربایجان هیچوقت زبان فارسی رایج نبوده است

می‌دانید که زبان ما به نامهای گوناگون نامیده شده است: آذری، ترکی، آذربایجانی، ترکی آذری، ترکی ایرانی و ... به نظر شما کدامیک از این نامها صحیح است. با توجه به اینکه جناحهای خاصی بعضی از این نامها را انکار و یا حتی کاربرد آنرا تکفیر کرده‌اند نظر شما درباره صحت و سقم هریک از آنها چیست؟

زبان دیرسال و پرباری که در سرزمین مقدس آذربایجان رایج و فراگیر است ترکی است و توده‌های وسیع مردم این سرزمین هر زمان زبان خود را به همین نام نامیده‌اند و غیر ترکان آذربایجان و سویهای آن نیز چنین گفته‌اند، این نام همگانی و فراگیر ماست. اما در چهارچوب تحلیل دقیق علمی و آکادمیک، از آنجا که ترکی رایج در آذربایجان و سویهای آن، برخی وجوه افترا آوایی و مورفولوژیک با دیگر شعبات زبان توانمند ترکی در جهان پیدا کرده‌است. آن را به صفت آذری و یا آذربایجان متصف می‌کنیم که شاخه‌ای از ترکی غربی به شمار می‌رود. و شما می‌دانید که این ترکی که در غرب دریای خزر تا دروازه‌های وین رایج است از ترکی شرقی که شر دریای خزر تا اقصی نقاط چین را پوشش می‌دهد، در گذر زمان فاصله گرفته‌است. و شاید بیش از ۳۰ درصد از مورفم‌های زبان در مخزن واژگان با هم تفاوت حاصل کرده‌اند و احتمالاً جزئی وجوه افترا نحوی نیز پیدا آمده‌است. اما به هر گونه‌ای که تعبیر شود از یک زبان ترکی مادر جدا شده‌اند و دو شاخه پر بار از یک تنه تناور و تنومند به حساب می‌آیند و در طول تاریخ هر دو شاخه شرقی و غربی میوه‌های رنگین و با طراوتی داده‌اند که هم اکنون در دنیا رایج‌اند و همه جا نام ترکی (= تورکجه) دارند و هر یک از این شاخه‌ها و میوه‌ها راتاریخی بسیار دراز آهنگ و شیرینی است که آن را باید در دانشگاه‌ها تحصیل کرد.

در مقابل این نظریه که می‌گویند زبان ترکی از قرن دهم در آذربایجان رایج شده و قبلاً زبان این منطقه فارسی بوده است و وجود شاعرانی مانند خاقانی و نظامی و قطران و دهها نظائر آن را دلیل این مدعا می‌دانند چه می‌گوئید؟

این یک دروغ است، دروغی بزرگ که توسط ترکی ستیزان رواج داده می‌شود. در آذربایجان هیچگاه زبان فارسی رایج نبوده است، اکنون هم نیست. شما حتی یک ده هم نمی‌توانید پیدا کنید که به فارسی سخن بگویند. در منابع تاریخی و جغرافیایی هم چنین خبری به ما داده نشده است. در آذربایجان در طول تاریخ نیم زبانهای نظیر: تالشی، تاتی، کردی، آسوری، ارمنی، گیلکی، عبرانی در گستره فراگیر زبان ترکی همزیستی داشته‌اند. حتی در منابع تاریخی از برخی از روستاهای عرب زبان خبر داده شده است، اما فارسی در هیچ شهر و دهی رایج نبوده است و همه این زبانها و نیم زبانهای حیات و تکامل خود را مدیون زبان ترکی هستند و دانشمندان و سخنوران آذربایجان به نشر معارف اسلامی در نیم زبانها اعتنائی بلیغ داشته‌اند. بویژه اهتمامی ستایش‌آمیز در رشد و توسعه و غنای زبان فارسی بعنوان زبان مشترک اهل قلم در ایران و «زبان دوم» و یا «زبان دیگر» (Foreign Language) در منطقه، و زبان عربی به عنوان زبان قرآن کرده‌اند. شما «خطیب تبریزی» را در نظر آورید که آثار او در مبحث الفاظ قرن‌ها در نظامیه‌ها و مدارس عالی برای آموزش دقائق زبان عرب تدریس شد و هنوز هم از کتب مرجع در صرف عربی به شمار می‌رود و یا «عزالدین زنجانی» که کتاب تصریف‌وی یگانه کتاب درسی مهم حوزه‌هاست که دهها تن از علمای اسلامی از جمله «سعدالدین تفتازانی» بر آن شرح نوشته‌اند. اینان همّت خود را صرف آموزش زبان قرآن می‌کردند که ناشی از اعتقاد صافی ضمیرانه و خالصانه آنان داشت. و خاقانی و نظامی و قطران و نظائر آنان که نام بردید، همت خود را صرف نشر معارف اسلامی در زبان مشترک اهل قلم می‌کردند. عربی نویسی آنان و فارسی نگاری اینان، دلیل بر رواج این دو زبان در آذربایجان نمی‌تواند باشد. خاقانی خود را «تُرک عجمی» می‌نامد و نظامی می‌گوید: «پدر بر پدر مرمر ترک بود». این بزرگان بسیار فراملی می‌اندیشیدند و تأکید بر نشر باورهای مقدس دینی خود بویژه در زبانهای دیگر داشتند.

پس چرا این بزرگان اثری به ترکی از خود بر جای نگذاشته‌اند و در میان چهارصدشاعر که در دربار غزنوی زندگی می‌کردند حتی یک نفر هم به ترکی شعر نسروده است؟

شما بر اساس کدام مستندات و مستمسکات علمی و تاریخی چنین حکمی می‌دهید؟ دوران سامانی و غزنوی از دورانهای طلائی گسترش و تکامل نظم و نثر ترکی در خراسان بزرگ است در دوره سامانیان نثر مذهبی

ترکی در شر ایران به اوج تکامل خود رسید، ترجمه‌های ترکی منشور از قرآن مجید که از این دوره برجای مانده، شاهد این مدعاست. شعر ترکی نیز همین گونه است. اثر بسیار معروف قوتادغوبیلیغ در همین دوره سروده شد که بررسی علائق و مشترکات آن با شاهنامه فردوسی، بحثی مهم در ادبیات پژوهی آن عصر است. دو شاعر معروف «ترکی کیشی» و «جوجی» در همین دوره در غزنه ظهور کردند «خواجه احمد یسوی» معروف به پیر ترکستان آثار خود را در همین زمان به نظم در آورد. کتاب بسیار ارزنده *عنبه الحقایق* محصول همین دوره است و «*نهج الفردیس*» نیز در همین دوره ...

نام این کتابها را که می‌فرمائید اول بار است که می‌شنویم!

متأسفانه همین طور است. ترکی ستیزی آریامهری در ایران اجازه نداده است که شما و دیگران به ترکی پژوهی روی آورید و با مغالطه و سفسطه‌ها پیوسته چنین وانمود کرده‌اند که زبان موسوم به ترکی، مخلوطی از لغات مغولی و فارسی و عربی و غیره، و فاقد هر گونه ادبیات و شعر است. اکنون شما در دنیا جز ایران کشوری پیدا نمی‌کنید که در دانشگاه‌های آنها زبان و ادبیات ترکی، فرهنگ ترکی، تاریخ ترکی، هنر ترکی و نظائر آن تدریس نشود. اما نوکران فراماسونری آریامهری در ایران همه اینها را ایرانی نامیده‌اند و ایرانی را هم فارسی و پارسی معنی کرده‌اند و ترکی را هم انیران و ترک را انیرانی نام داده‌اند و در برخورد با فرهنگ والای ترکی خصومت، نفرت، کینه، استهزاء، تمسخر، ریشخند، لودگی، مسخرگی، بی‌اعتنائی و بی‌توجهی القا کرده‌اند و دشمنان انقلاب اسلامی نهادهائی چون «سازمان تألیف کتابهای درسی» را در آموزش و پرورش و وزارت علوم و سازمان صدا و سیما و نظائر آن را به تسخیر در آورده‌اند و جو فرهنگی کشور را آلوده ساخته‌اند و هیستری فارسی بازی آریا مهری را زنده نگه داشته‌اند.

بعضی می‌خواهند آذربایجان را از لحاظ فرهنگی غیر فعال نمایند.

طبق یک نظریه، زبان آذربایجانی در قدیم «آذری» نام داشته است و بتدریج از بین رفته و جای خود را به ترکی داده است. در این باره نظر شما چیست؟

همانگونه که گفتیم لفظ ترکی «آذری» صفتی است که به شاخه‌ای از ترکی غربی داده می‌شود و در تاریخ زبان‌شناسی ترکی جایگاه و تعریف مشخصی دارد و در سرزمین مقدس ایران استانهای شرقی کشور ترکیه و بخش‌هایی از

گرجستان و ارمنستان موجود، تمامت خاک جمهوری آذربایجان رایج است. لفظ آذری مرکب از کلمه ترکی آذر (=آذ + ار) و نشانه منسوبیت «ی» است در معنای منسوب به جوانمردان ایل آذ یا آزا. این ایل که در منابع کهن تاریخی و جغرافیای اسلامی نظیر «صورة الارض» اثر ابن حوقل، «المسالک والممالک» اثر ابن خردادبه «مروج الذهب» المقدسی، «راحة الصدور» راوندی و جز آن، و نیز منابع و سنگ نبشته‌های ترکی پیش از اسلام و آثار مکتوب گرانقدر ترکی مانند «دیوان لغات الترك» «حماسه‌های دده قورقود» و «قارا مجموعه» اثر شیخ صفی اردبیلی و چرم نبشته‌های دشت تورفان نام آن آمده، حکومتی را که قرن‌ها پیش از میلاد مسیح در شمال غرب ایران، جنوب قفقاز و شرق کشور ترکیه فعلی تشکیل دادند، آذر نامیده‌اند یعنی جوانمردان آذ.

این نام را بر روی سرزمین خود نیز نهاده‌اند و حتی نام کوه‌ها و رودها را نیز به خود منسوب داشتند مانند نام رود آراز یا ارس.

بدنه دولت «آذ» را جوانمردان سلحشوری تشکیل می‌دادند که بارها در جنگ باقبائل همسایه خود مخصوصاً در جنگ با «اوز»‌ها پیروز شدند و حماسه آفریدند. در منابع تاریخی فارسی نظیر *راحة الصدور* فصل‌های مشبعی با عنوانهایی نظیر «اندر تاختن ملک آذان بر اوزان» با توصیف قهرمانی‌های جوانمردان آذ نگاشته شده است و زبان آنان «ترکی الاذیه» و یا ترکی الاذریه نامیده شده است. هر دو لغت آذیه و آذریه صحیح است.

این همان زبانی است که خطیب تبریزی آنرا به ابوالعلا معری معرفی کرد و ناصر خسرو به قطران تبریزی منسوب داشت و در زمان ناصرالدین شاه تدوین کنندگان دانشمند کتاب پرارزش «نامه دانشوران» به توصیف آن پرداختند و میرزا مهدی خان استرآبادی منشی دربار نادرشاه آن را در مقابل جغتائی قرار داد و تعریف علمی و مشخصی به دست داد.

اما پس از پایان جنگ جهانی نخست و سقوط امپراطوری عثمانی و آغاز سیاست «ترکی ستیزی» انگلیس در سطح جهان و کودتای رضاخانی در ایران و توسعه سیاست ناسیونالیسم فارسی، پان ایرانیسم، شوونیسم فارسی و اختراع اصطلاحاتی نظیر «پاناسلامیسم» و «پان ترکیسم»، سیاست جداسازی مردم آذربایجان از گذشته پربار ترکی اسلامی خود را رواج گرفت و در این راستا به ایجاد کینه و نفرت علیه ترکی شروع شد و این سیاست را به محیط‌های علمی نیز کشاندند و ترکی را زبان مهاجم (!) نامیدند.

در این میان، احمد کسروی که مدعی مهدویت و نبوت نیز بود و زبان فارسی رازبان خدا می‌دانست و زبان پاک می‌نامید و کتاب ورجاوند بنیاد را هم (نعوذبالله) همسنگ قرآن مجید و کتاب دینی خود می‌پنداشت، نظریه جدیدی پیش کشید به این معنا که گویا زبان نامیده شده با نام آذری در متون اسلامی، زبانی بوده است که ریشه فارسی داشته است و در سرتاسر آذربایجان رایج بوده است و گویا توسط شاه اسماعیل ختائی که کسروی، او و تبارش را خوش نداشت، برافتاده است و ترکی جای آن را گرفته است!

وی برای این زبان فرضی به تدارک امثله و شواهد نیز دست زد. دیوانهای شاعران آذربایجان را کاوید و هر جا بیتی و یا جمله‌ای به یکی از نیم زبانهای تالشی، تاتی و کردی یافت، به این زبان منسوب ساخت. او در مجموع هفده جمله و بیت پراکنده از متون فارسی جمع آوری کرد و بعنوان امثله زبان آذری عرضه داشت. میان این مثالها هیچگونه وحدت نحوی و سنخیت صرفی وجود نداشت. مثلاً سه بیت از شیخ صفی اردبیلی صاحب دو کتاب ترکی «قارا مجموعه» و «مناقب» به نیم زبان تالشی، و دو بیت از همام تبریزی به نیم زبان تاتی جزء این مثالها بود.

پس از کسروی، اسلامی ستیزان و ترکی ستیزان و خائنانی که دور سفره مردار شاهنشاهی جمع شده بودند، سعی کردند که به این امثله و شواهد بیافزایند. در این میان افرادی نظیر منوچهر مرتضوی، عبدالعلی کارنگ، یحیی ذکاء، امین احمد ریاحی، رحیم رضا زاده ملک، سرهنگ شعار، محمودمهران، ادیب طوسی، ماهیار نوایی و دیگران بسیار سینه چاک کردند و هنوز هم به برکت بی‌اعتنایی برخی از مسئولان جمهوری اسلامی بعضی از آنان که زنده‌اند، فعال هستند و بانفوذ در سازمانهای تألیف کتاب‌های درسی و از طریق ایادی و نوجه‌های خود، تئوری انگلیسی احمد کسروی را بالعابی ملی گرایانه به اذهان پاک و معصوم فرزندان ما القاء می‌کنند. بسیاری از قلم به‌دستان عافیت طلب نیز در مقابل این توطئه سکوت مرگباری پیش گرفته‌اند.

آیا این نظریه در خارج از ایران هم رواج دارد؟

منابع ایرانی ملی گرا که از سوی سرویسهای اطلاعاتی انگلیسی تغذیه می‌شوند در خارج هم به تبلیغ این نظریه ایرونی می‌پردازند. مثلاً «احسان یار شاطر» فراری که باغارت بیت المال ایران دکه ایران شناسی در آمریکا باز کرده است، ماده آذری Azeri را در دائرةالمعارف ایرانیکا Iranica با همین تعریف آورده است. و به تبع او نوجه‌های داخلی وی در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی و دائرةالمعارف تشیع و دانشنامه ایران

و اسلام هم سعی کرده‌اند این نظریه پوچ و سخیف و بی‌پایه و کسروی ساخته را رخت علمی بر تن کنند. پان ایرانیست‌هایی که به اسلام و انقلاب اسلامی نیز گاه اقرار زبانی دارند نه اذعان قلبی و از مصداق «المومنون اخوه» سوء استفاده دهشتناکی می‌کنند و مامسلمین را به بارکش خویشتن بدل می‌سازند و حمال‌الحطب این ماجرایند.

به نظر شما این اشخاص چه اهدافی را دنبال می‌کنند؟

اینان ظاهراً سنگ «وحدت ملی» را به سینه می‌زنند و به «ایرون و ایرونی» دل می‌سوزانند. اما هدف پنهانی اینان این است که آذربایجان را اولاً بلحاظ فرهنگی تبدیل به یک منطقه غیر فعال کنند و ثانیاً در چارچوب یک طرح موزیانه براندازی، نسل جدید آذربایجان را رودرروی نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار دهند و با تحمیل «ترکی ستیزی» به نظام، منطقه را برای جولان اسلام ستیزان امن تر سازند.

می‌دانید که هر گونه اندیشه و حرکت فرهنگی، ریشه سیاسی دارد و عملکرد سیاسی به دنبال آن است. این حرکت موزیانه فرهنگی در سرزمین مقدس آذربایجان نیز که اخیراً شتاب گرفته است، مبدا و مقصد مخوفی دارد که باید جوانان را از آن آگاه ساخت. جوانان ما باید با رویکردی عظیم به میراث فرهنگی ترکی اسلامی بازمانده از نیاکان خود و گسترش آموزش علمی زبان ترکی در منطقه و کشاندن آن به مدارس و دانشگاه‌ها و مطبوعات، هم توطئه «ایرونی بازی» را خنثی سازد و هم به تعمیق انقلاب اسلامی و تحقق کامل آرمانهای قرآنی امام راحل مدد رسانند.

لطفاً در مورد پیدایش مکتب «پان ترکیسم» و ماهیت آن و تاریخ و عملکرد پان ترکیسم، اطلاعاتی در اختیار ما بگذارید؟

پس از شکست دولت عثمانی در جنگ جهانی نخست و تجزیه پی در پی سرزمینهای اسلامی و گسترش فعالیتهای فراماسونری در این سرزمین‌ها، از سوی بورژوازی ملی کشور ترکیه دو جریان فکری سیاسی، تکوین و گسترش می‌یافت. جریان نخست ناظر بر آن بود که در مقابل هجمه خانمان برافکن دنیای غرب در سرزمینها، روح وحدت اسلامی را بیدار سازد و همه کشورها و سرزمینهای اسلامی را به سوی ایجاد اتحادیه کشورهای اسلامی سو دهد. دنیای غرب و اسلام ستیزان این جریان فکری را «پان‌اسلامیسم» نامیدند و با آن به مبارزه پرداختند و ترکیه را به سوی لائیسزم کشانیدند و این جریان اندیشگی را به انزوا و نابودی سو دادند.

جریان دوم که به دو جناح دینی و غیر دینی منقسم می‌شد، ناظر بر آن بود که کلیه کشورها و ملت‌های ترکی زبان را از غرب چین تا دروازه‌های وین به مرکزیت ترکیه تحت یک حکومت فدرالی و اتحادیه گونه درآورد و یا حداقل از اقتادن سرزمینهای تجزیه شده خلافت عثمانی به دست غربیها و روسها جلوگیری کند و به

تشکیل حکومت‌های محلی از سوی مردم ترک زبان مدد رساند. غربیها این جریان را هم «پان ترکیسم» نامیدند و از آن تعاریف گوناگونی به دست دادند. آن را برتافتند و در همه سرزمینهای ترک زبان، به ترکی ستیزی فراماسونری دست یازیدند و حمله‌های فرهنگی علیه فرهنگ اسلامی ترکی را در سرتاسر جهان به این حربه توجیه کردند. بدین گونه که غول و اسطوره‌ای بانام پان‌ترکیسم ساخته شد که هرگونه تصویری از آن لرزه بر اندام ملل غیر ترک می‌انداخت و هرگونه خیزش فرهنگی ترکی نیز به آن منسوب می‌شد.

پس باید گفت که در واقع این اصطلاح ریشه ترکی ندارد و انگلیسی است آیا نظر شما همین است؟

دقیقا، این اصطلاح ساخته غربیهاست. «پان» ریشه یونانی دارد و به معنی همه است. اصطلاح «پان ترکیسم» از سال ۱۹۱۵ به این سو وارد مخزن واژگان انسیکلوپدیهای غربیها شده است و در تعاریف نامشخص و جورواجور آن، پیوسته به همبستگی ترکان تعبیر شده است. هیچیک از جناحهای اصلی و فرعی این نوع اندیشه سیاسی در ترکیه هیچگاه حزبی به این نام تشکیل ندادند. گرچه پیش قراولان این جریان فکری در اصطلاح «تورکچولوک و اسلام چیلیق» را بارها به کار برده‌اند اما تشکل و انسجام سیاسی تحت این نام را هیچگاه نداشتند. مرحوم «ضیاء گوکالپ» کتابی با نام «تورکچولوگون / اساسلاری» تالیف کرد، اما نه او و نه همفکرانش حزب و گروهی به این نام تشکیل ندادند. انسجام و اتحاد و همبستگی و صلح و دوستی همه ترکان جهان به آرزوی قلبی حسرتباری تبدیل شده بود که شیوه‌های ناجوانمردانه ترکی ستیزی در سرتاسر دنیا آن را تقویت می‌کرد و از سوی دیگر سیاست بازان فراماسونری موفق می‌شدند از این آرزوی حسرتبار مردمی سوءاستفاده‌های کلان بکنند.

شوونیستها ولد بلافاصل صهیونیستها هستند

آیا زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در دانشگاه‌های دنیا تدریس می‌شود در کدام دانشگاه و با چه اهدافی؟

در کلیه دانشگاه‌ها و مراکز تحصیلات عالی در سطح جهان که در آنها رشته‌های «زبان و ادبیات ترکی»، «فرهنگ ترکی»، «تاریخ هنر ترکی»، «تاریخ ترکی» موجود

است درس‌هایی با عنوان «تاریخ ادبیات ترکی آذربایجانی» و «مبانی دستور زبان ترکی آذری» صرف ترکی آذری، نحو ترکی آذری، مخزن واژگان ترکی آذری و چندین درس دیگر در رابطه با زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی تدریس می‌شود. مثلاً در دانشگاه آکسفورد یک درس مستقل چهار واحدی موسوم به «شعر و ادب فضولی» (Fuzuli's Literary) وجود دارد و کرسی گرایش تخصصی فضولی شناسی تاسیس شده است. در یکی از دانشگاه‌های آمریکا کرسی عالی «ساهرشناسی» ایجاد شده و خانمی از اهالی تبریز موسوم به خانم دکتر برنجیان رساله دکتری خود را در همین کرسی دفاع کرده است. در دانشگاه فلورانس ایتالیا کرسی عالی تحقیق در آفرینش ادبی شاه اسماعیل ختائی وجود دارد و دیوان شاه ختائی هم از سوی همین شعبه چاپ شده است. در ژاپن خانمی از رساله دکتری خود پیرامون «لهجه تبریز» دفاع کرده است. در دانشگاه «صوفیه» در پایتخت بلغارستان در رشته «فیلولوژی ترکی» گرایش «ادبیات آذربایجان» ایجاد شده است. در دانشگاه از میر رشته مستقل «آذربایجان ادبیاتی» وجود دارد که همه ساله چندین نفر با درجه «لیسانس» از آن فارغ‌التحصیل می‌شوند ...

در مورد اهداف این دانشگاه‌ها هم می‌توانید صحبت فرمائید؟

سیاست‌گذاران این دانشگاه‌ها در بیرون از جهان اسلام البته اهداف آشکار و پنهانی دارند. جالب است بدانید که دولت صهیونیستی اسرائیل و دولت داناکن ارمنستان و دولت یونان هم در دانشگاه‌های خود در کنار رشته اسلام شناسی، رشته‌هایی نظیر «زبان و ادبیات فارسی» و «زبان و ادبیات ترکی» و «زبان و ادبیات عربی» تأسیس کرده‌اند. اینان هم قصد تربیت متخصص برای خود و هم قصد تحریف و به انحراف کشاندن پژوهش‌های سالم و اسلام باورانه و ترکانه در این زبانها را دارند.

این مسأله، بدیهی و روشن است. صحبت بر سر این است که ما چرا باید میدان را برای آنان امن بسازیم. مجموعه عظیم ادبیات ترکی جزئی جدا نشدنی از فرهنگ اسلامی تاریخ مسلمین و ایران است. هرگونه بی‌غیرتی و بی‌اعتنائی ما در برخورد با این مجموعه عظیم، کمک به میدان‌داری دشمنان اسلام خواهد کرد.

ایادی دشمن در ایران با خط و خطوط ملی گرایانه و در پوششی از ابرونی بازی‌های قرتی، لانه کرده است. شوونیستها و پان ایرانیستها ولد بلافاصل صهیونیستها هستند و در لژهای فراماسونری صهیونیست ساخته، عضویت داشته‌اند. شما خوب می‌دانید که شالوده لژهای فراماسونری جدید (Orient New Grand) در قرن هجدهم میلادی توسط صهیونیستها نهاده شده و به اعتراف خود آنان، این سازمانها را برای تضعیف ملت‌ها و امحاء

فرهنگ اسلامی و تفو بر آنان ایجاد کردند. در پروتکل یهود درباره ایجاد فراماسونری جملاتی قریب به این مضمون گفته می‌شود: «مسیر درازی داریم تا بتوانیم آثار چند قرن دیگران را مه‌دم سازیم. برای تهیه وسایلی که ما را به مقصود برساند باید از بی‌غیرتی و عدم اطلاع و بی‌ثباتی افراد ملل دیگر استفاده کنیم. این قدرت مخفی ماست و چه کسی قادر است که قدرت مخفی ما را از بین ببرد؟ فراماسونری فقط به منظور مخفی نگاه داشتن نقشه‌های ما است و طرز اجرای آن در محل‌های مختلف باید برای همیشه بر ملتها پوشیده بماند.»

بسیار روشن است که اکنون در ایران کسانی که سعی می‌کنند جوانان آذربایجان در برخورد با فرهنگ پربار ترکی اسلامی و ایرانی، بی‌غیرتی و بی‌اعتنائی نشان دهند و آنرا دغدغه و مسأله خود ندانند و باعث عدم اطلاع جوانان از افتخارات فرهنگی ترکی خود می‌شوند و نهضت‌های فرهنگی اسلامی مقدس ترکی‌گرایی را به بی‌ثباتی سومی دهند، به نوعی سر در آخور فراماسونری جدید صهیونیستی دارند.

فراموش نکنیم که فراماسونرهای ایران پیوسته خط «نفوذ» در حاکمیتها را دنبال کرده‌اند. بر ما روشن است که پس از صدور انحلال فراموشخانه از سوی ناصرالدین‌شاه، ملک‌خان مهره اصلی فراموشخانه، با نفوذ در ارگانهای دولتی، تشکیلات سابق خود را با شیوه‌ای جدید احیاء کرد و این بار «جامعه آدمیت» تشکیل داد و حتی موفق شد «کتابچه غیبی» خود را منتشر سازد. و پس از آنکه باز دستش روشن شد، به شیوه‌ای دیگر در ارکان حکومتی نفوذ کرد تا جائی که حتی با سمت کنسول روانه مصر شد و در سال ۱۲۸۸ در تهران «مشاور صدراعظم» گشت و مجلس تنظیمات حسنه را تنظیم کرد و به تصویب شاه و صدراعظم رسانید و اولین قرارداد استعماری با «بارون جولوس دورویر» را منعقد ساخت که به همت روحانیت معظم شیعه لغو گردید.

قصد من نقل تاریخ نیست، اما می‌خواهم به شما بگویم که میرزا ملک‌ها نمرده‌اند. جای پای آنها را در کتابهای درسی تاریخ، تاریخ ادبیات، فارسی و غیره مشاهده می‌کنم و معتقدم که اکنون اینان در «پوششی» از «ترکی ستیزی» فعالیتی موزیانه و مخرب دارند. هرگونه رویکرد به احیاء و گسترش زبان مقدس ترکی با پشتوانه عظیم اسلامی خود در ایران، خلاف منافع این جاسوسان بی‌مزد و موجب سرویسه‌های اطلاعاتی صهیونیستی خواهد بود و هرگونه دشمنی با احیاء عزت و عظمت زبان و ادبیات ترکی در ایران، به هر انگیزه و پوششی که باشد، در راستای خدمت به «ملک‌خان‌های جدید» خواهد بود که لعاب اسلامی هم به ظاهر دارند.

حرف و درد شما زیاد است، اجازه بدهید از بحث اصلی منحرف نشویم. اخیراً اطلاع یافتیم که شما دو اثر قدیمی به زبان ترکی را کشف

کرده‌اید که یکی از آنها ترجمه عهدنامه حضرت علی (ع) به مسیحیان است و دیگر «قارا مجموعه» از شیخ صفی، آیا ممکن است توضیحاتی در این باره در اختیار ما بگذارید؟

سه روز پس از کسب خبر وجود این یادمان گرانها به اصفهان رفتیم. ساعت ۱۰ صبح وارد کاخ چهل ستون شدم و با هماهنگی قبلی که با مسئولین موزه انجام داده بودم، طومار را در یکی از اتاقهای مخزن کاخ تحت مطالعه در آوردم و به فضل الهی تا ساعت چهار عصر همان روز توانستم کلیه مطالب این طومار هفت متری را قرائت و کتابت کنم.

از مشخصات این طومار بیشتر صحبت بفرمائید؟

استنساخ کننده نسخه، متن عربی عهدنامه را به خط نسخ و با اعراب کامل و در عرض ۸۰ سانتی متر استنساخ کرده است و در فاصله سطور، که فضای قابل توجهی است، ترجمه تقریباً تحت اللفظی و مفهوم جملات عربی را با نستعلیق زیبای مکتب تبریز نوشته است و از آنجا، آغاز کرده است که برگردان و معادل هر لغت را زیر همان لغت بنویسد، از این رو در اغلب سطرها جای خالی و فاصله زیاد بین کلمات افتاده است و گاه به نظر می‌رسد که جملات به ترمیم نیاز دارد. اما چنین نیست و ما با تفرس در ساختار جملات، با یک هماهنگی عالمانه و ماهرانه رودررو شدیم که نشان از قدمت، صلابت و ظرفیت کم نظیر ترکی آذربایجانی و سنت نشر سیاسی و فلسفی این زبان در ایران دارد.

این ترجمه در چه سالی انجام گرفته است؟

نسخه‌ای که ما تحت مطالعه قرار دادیم، در دوره صفویه در جلفای اصفهان استنساخ شده است و بنا به تصریح کاتب نسخه در مقدمه، آنرا از روی طومار چرمی مستنسخ در سال ۴۴۷ هجری قمری در تبریز استنساخ کرده است. یعنی می‌توانیم ادعا کنیم که «عهدنامه حضرت علی (ع) با مسیحیان فلسطین» در اوایل قرن پنجم هجری (و یا شاید پیش از آن) در شهر تبریز به زبان توانمند و پر صلابت ترکی آذربایجانی ترجمه شده است و اثری از مجموعه فرهنگی مدروس و مکتوب ترکی آذربایجانی در یک هزار سال پیش به‌شمار می‌رود.

با توجه به اینکه این طومار و سند تاریخی در موزه کاخ چهلستون اصفهان سالها

نگهداری شده است، چرا تا کنون مطرح نشده است؟

در ایران پیوسته اراده‌ای متمرکز فعال بوده است تا زبان ترکی را در این کشور ریشه کن کند و آذربایجان را از فعالیت تهی سازد و آثار فرهنگی این سرزمین را امحاء کند.

دلایل و شواهد این توطئه روشن است. مسکوت گذاشتن طرح این سند تاریخی با ارزش، ناشی از همین اراده متمرکز بوده است. این گوشه از واقعیت تلخ به جریان افتادن سیل بنیان برانداز «ترکی ستیزی» در این کشور است. ابعاد تلخی ماجرا خیلی بیشتر از اینهاست.

پان ترکیسم یک جریان فکری مرده و مضمحل است.

لطفا درباره ترکی ستیزی روشنگری بیشتری بفرمائید و شیوه‌ها و عملکرد این سیاست را روشن کنید. نظر شما درباره روشهای سیاسی ترکی ستیزان چیست؟

ترکی ستیزی ابعاد وسیعی دارد نمی‌توان در یک گفتگوی کوتاه به آن پرداخت. این شیوه فراماسونری در هر کشور به یک نوع خاص اجرا شده است. اگر شیوه اجرا مثلا در ایران دوره پهلوی با یونان یکسان بود در عراق، سوریه، اتحاد شوروی سابق و بلغارستان تفاوت عمده داشت. اما مقصد نهایی یکی بود: ایجاد احساس کهنتری در ترکان و آسیمیلیزاسیون و محو میراث فرهنگی ترکی با چشم انداز آینده‌ای ناسیونالیستی و ضد اسلامی. ترکی ستیزی و اسلام ستیزی دو مقوله جدای از هم نبودند و نیستند. هر دو در راستای هم به کار گرفته شده‌اند. اگر غرب از قدرت ترکان می‌ترسید به خاطر آن بود که این قدرت را اسلام به ترکان داده بود. از این رو هر ترکی ستیزی می‌بایست نخست به اسلام زدایی بپردازد. چنانکه در همه کشورهای اسلامی، در قرن اخیر رژیمهای دست نشانده و غیر الهی و غیر مردمی ترکی ستیز، اسلام زدایی دهشتناکی پیش گرفتند. حتی در خود کشور ترکیه لائیکها، گرچه سنگ دفاع از فرهنگ ترکی را به سینه می‌زدند، اما با تغییر الفبا و انکار فرهنگ غنی اسلامی دوره سلجوقی و عثمانی، در واقع به نوعی ترکی ستیزی هم دست می‌زدند و آناتولی را از گسترش عظیم اسلامیت و ترکیت جدا کردند. این شیوه، ویژه آن سرزمین بود که فراماسونری دیکته می‌کرد. شیوه ترکی ستیزی در ایران به تمامی با آن متفاوت بود و در اینجا با تبلیغ ایدئولوژی نژادگرایی پارسیسم، شونیسم فارسی، پان ایرانیسم، و ناسیونالیسم عجمی (= پارسی) به ترکی ستیزی و اسلام ستیزی پرداختند.

آیا رابطه‌ای بین پان ترکیسم و پان ایرانیسم وجود دارد؟ اگر وجود دارد این رابطه را چگونه ارزیابی می‌فرمائید و به نظر شما در جمهوری اسلامی پان ایرانیسم فعال است یا منفعل؟

بله پان ایرانیسم نام حزبی است که در دوره شاه خائن تأسیس شد. دارای

مرامنامه بود و ارگان رسمی خود را با نام «خاک و خون» هر روز منتشر کرد و فعالیت گسترده‌ای در آذربایجان داشت. شالوده مرامنامه این حزب شیطانی بر اساس نظریه نژادگرایی آریایی و نفی و تقبیح تازیان و ترکان ریخته شده بود و نظریه پردازان حزب، اسلام‌ستیزی و ترکی ستیزی را تئوریزه کرده بودند و با همکاری محافل فراماسونری، مراکز علمی و فرهنگی کشور را در دست داشتند. بعد از انقلاب بعضی از سران و مهره‌های این حزب شیطانی، رنگ عوض کردند و ظاهراً اسلام ستیزی را از مرامنامه خویش حذف کردند و با تظاهر و تعارف به اسلام سعی کردند پان ایرانیسم و آریاگرایی و شوونیسم و فارسیسم را رنگ و لعابی اسلامی دهند. اینان در واقع اسلام و آرمانهای اسلامی را تبدیل به وسیله و دستموزه برای شرح و بیان و تبلیغ آریاگرایی و ترکی ستیزی می‌کنند و اغلب در ارگان‌های فرهنگی کشور نظیر صدا و سیما (برنامه‌های تاریخ و فرهنگ ایران زمین و نظائر آن)، دانشگاهها (رشته‌های تاریخ و زبان و ادبیات فارسی و زبان فرهنگ باستانی و جز آن)، آموزش پرورش (دفتر تحقیقات و تالیف کتابهای درسی، پژوهشکده‌های مجلات رشد و انتشارات و غیره) سعی دارند نفوذ کنند و نیات پلید شیطانی خود را با دست مسلمین صافی ضمیر و پاکدل اجرا سازند و در بسیاری ارگان‌های مطبوعاتی حضور دارند و مجلات و هفته نامه‌های فزون از شمار منتشر می‌کنند. و عموماً جو غالب فرهنگی کشور را به دست گرفته اند و طرح‌های مودیانیه زیرزمینی فراماسونری را اجرا می‌کنند.

آیا پان ترکسیم و پان ایرانیسم در مقابل هم قرار دارند و اکنون در ایران پان ترکسیت و پان ایرانیست ها با هم در جدال هستند؟

پان ترکسیم یک جریان فکری مرده و مضمحل شده است اما پان ایرانیسم برنامه مودیانیه و پیچیده و گسترده بسیار فعالی است که برای پیاده کردن نیات پلید پان ایرانیستی اکنون خیزش فرهنگی معقول در آذربایجان را به پان ترکسیم، این اسطوره خیالی و موهوم نسبت داده است و از آن تعریف مشخص هم نمی‌تواند به دست دهد.

پان ایرانیستها دشمن سرسخت غیرت و صداقت و فعالیت و تدین در آذربایجان هستند و از هر گونه پیشرفت اقتصادی و فرهنگی که نصیب جوانان این دیار می‌شود، ناخرسندی نشان می‌دهند. از اعتناء و توجه مسئولان دولت به منطقه با شگردهای مختلف جلوگیری می‌کنند و با تحلیلهای پیچیده و مودیانیه، مسئولان را از غول بی‌شاخ و دم پان ترکسیم می‌ترسانند و متأسفانه موفقیت نسبی نیز به دست آورده‌اند.

اینان از سویی مسئولان جمهوری اسلامی را مرعوب می‌سازند و از سوی

دیگر باتریت نوچه‌های پان‌ایرانیستی، سعی در حفظ و تحکیم این جو غالب دارند. پان‌ایرانیستها بویژه پس از شکست کودتای نوژه از اقدامهای نظامی علیه جمهوری اسلامی موقتا صرف‌نظر کردند و به اقدامهای فرهنگی روی آوردند. پان‌ایرانیستها میدانند که ترکی‌ستیزی مغایر با منافع نظام و انقلاب است، از این رو محیلانه تلاش دارند که برخی از مسئولان نظام مقدس جمهوری اسلامی را نیز با خود همراه و همدین و همساز کنند و یا بگونه‌ای مرعوب سازند که هیچیک از مسئولان، قدمی در ترکی‌پژوهی و پاسداشت زبان و ادبیات ترکی ایرانی و اسلامی برندارند. و ما اکنون در استانهای آذربایجان (اردبیل، تبریز، ارومیه و زنجان) کمتر مسئول فرهنگی سراغ داریم که خدمت به فرهنگ و زبان ترکی آذربایجان را سرلوحه اهداف فرهنگی خود در منطقه قرار دهد و مرعوب جو پان‌ایرانیسم نگردد و یا دستکم خود شیرینی و خوش رقصی نکند و به اصطلاح سری را که درد نمی‌کند دستمال ببندد و عافیت نطلبد.

آیا به نظر شما آزادی تحصیل به زبان ترکی باید هدف مسئولان جمهوری اسلامی باشد؟

هدف ترکی‌ستیزان، سلب آزادی تحصیل به زبان ترکی است. اما برای ما مسلمین آذربایجان، آزادی زبان ترکی هدف نیست بلکه وسیله است. هدف رشد و کمال جوان آذربایجانی است. برای تحقق این رشد و کمال باید هر گونه تنگنا را از میان برداریم که در فلسفه «نوعی رهاسازی از قیود» نامیده می‌شود. ما ادعا می‌کنیم که ترکی‌ستیزی، تنگنا و مانعی در مقابل رشد و کمال انسان ترکی زبان و جوان آذربایجانی است و برعکس آن، تحقق آزادی تحصیل به زبان ترکی طریق رشد و کمال او را هموارتر خواهد ساخت. آزادی پدیده‌ای است که اگر نباشد، روندی به نام پیشرفت و تکامل پیدانخواهد شد. از آزادی تعریف حد تام داریم، نه حد ناقص. خود مقوله آزادی نمی‌تواند هدف نهائی باشد. بلکه هدفی است که تبدیل به وسیله‌ای برای رسیدن به هدف یا اهداف والای رشد و کمال الهی در انسان خواهد شد.

نفوذ پان‌فاریسیسم در ارگانهای فرهنگی

نظر شما درباره اعتراض استاندار آذربایجان شرقی به پخش برنامه هتل پیاده‌رو از سیمای جمهوری اسلامی ایران و اهانت‌های عدیده به زبان ترکی چیست؟

مسأله ما، مسأله زبان فارسی نیست. انقلاب ما انقلاب اسلامی است نه انقلاب فارسی. انقلاب ارزشهای اسلامی است نه انقلاب ارزشهای پان فارسیسم و پان ایرانیسم. اما متأسفانه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، بویژه در سالهای اخیر، این مسأله را به فراموشی سپرده است و «فارسی بازی» را عمده کرده است و در کنار آن «ترکی ستیزی» وحشتناکی را هم دنبال می کند.

برداشت من به عنوان یک بیننده سیما این است که سیاستگذاران فرهنگی سیما، بیشتر در اندیشه گسترش زبان فارسی هستند تا گسترش معارف اسلامی و مفاهیم قرآنی. و در بسیاری از برنامه های خود، «بیگانه ستیزی» القا می کنند. گویا فارسی زبانی والا و برتر و فراگیری و ترکی، زبان اراذل و اوباش و دلقکان و لودگان و زبانی پست است. بیننده چنین تلقی کند که القاء این مطلب هدف پنهانی سیاستگذاران «سیما» است. اعتراض استاندار آذربایجان شرقی هم ناشی از بررسی عمیق سیاستهای فرهنگی کلان پان فارسیستها علیه فرهنگ مقدس اسلامی آذربایجان بوده است.

آیا به نظر شما پان فارسیستها در جمهوری اسلامی نقشی دارند؟

نفوذ پان فارسیستها در ارگانهای فرهنگی کشور یک واقعیت تلخی است که متأسفانه باید به آن اعتراف کنیم. پان فارسیستها بازمانده فرقه «شعوبیه افراطی» هستند که در مقابل حرکت ضد ارزشی ترجیح عرب بر عجم، اینان عجم (فارس) را برتر از عرب و ترک می دانستند و سعی داشتند که آن را «تشیع علوی» تبدیل سازند. پان فارسیستهای امروزی که تعارفی هم به تشیع می کنند بازمانده چنین فرقه ای هستند که در دوره پهلوی بسیار فعال بودند و حتی حزب دیگری با نام «سومکا» داشتند. گروهکهای نظیر «نهضت آزادی» نیز از این آبشخور سیراب می شوند. اینان در پنجاه سال اخیر لژهای فراماسونری عدیده ای تاسیس کردند از جمله «لژ صفا» که موسس آن «ذبیح الله صفاشهمیرزادی» رئیس دانشکده ادبیات دانشگاه تهران در دهه چهل بود و «ابراهیم پور داودرشتی» که مبلغ کیش نئومزدینا و مخالف سرسخت تدریس قرآن و عربی در مدارس ایران بود. وی از عنصر ترک پیوسته با عنوان «اجنبی و انیرانی» نام برده است. طبق نظریه او زبانی به اسم ترکی، وجود ندارد و آنچه که اکنون به این اسم نامیده می شود مجموعه لغاتی از مغولی و فارسی و عربی است که گویا قبائل وحشی آسیای میانه برایان تحمیل کرده اند و تازیان (مسلمین) آن را رواج داده اند!

متأسفانه نوجه ها و تربیت شده های این افراد اکنون در مراکز دانشگاهی و فرهنگی کشور نفوذ دارند و محتوای فکری خود را در قالبهای اسلامی و مردمی تبلیغ و القاء می کنند.

شما در جانی گفته‌اید که ایران گرایی از خارج هدایت می‌شود، آیا این صحت دارد؟

ببینید من گفته‌ام و می‌گویم پان فارسیسم و پان ایرانیسم را پیوسته لژهای فراماسونری و جاسوسهای انگلیس و نوکران و عوامل سرویسهای اطلاعاتی بیگانگان و دشمنان اسلام هدایت کرده‌اند. «احمد کسروی» را در نظر بگیرید. او مرد شماره یک تفکر پان فارسیسم و اسلام ستیزی و ترکی ستیزی بود و می‌دانید که عضو وابسته انجمن پادشاهی لندن بود و فرمان از آنجا می‌برد. خود رضاخان را هم که عامل اجرای ایدئولوژی ناسیونالیسم فارسی ضد اسلامی بود اجنبیان آوردند و رسم نامیمون ترکی ستیزی را هم او در ایران تقویت کرد. دیگران هم همینطور، همه سر در آخور دشمنان اسلام داشتند و دارند. هم اکنون پایگاه اصلی پان فارسیستها و ترکی ستیزان در امریکادکه «احسان یار شاطر» است و او در چهل سال اخیر سوء قصد به فرهنگ و اعتقادات مردم ایران اعم از ترک و فارس کرده‌است و می‌کند.

اینها مسائل کم اهمیتی نیست که از کنار آن بی‌اعتنا رد بشویم. ساده لوحی است اگرما خیال کنیم که دشمنان اسلام سلاح بر زمین گذاشته‌اند اینان تلاش دارند که مساله اصلی ما را مساله زبان و مساله نژاد بکنند و با نفوذ دادن عوامل و ایادی درجه یک تادرجه دهم خود در ارگانها و نهادهای فرهنگی و تاسیس بنیادها و انجمن های فرهنگی و غیره و از طریق رسانه‌ها، با «فارسی بازی و ترکی ستیزی» محیلانه‌ای نیات پلید خود را با شگردهای عجیب و گاه غیر قابل تصور به اذهان پاک جوانان ما القا می‌کنند.

خوب، این القائات چه نتیجه‌ای خواهد داد. از سوئی در جوانان فارس هیستری توجه افراطی به پان فارسیسم ایجاد می‌شود که منجر به نوعی فاشیسم خواهد شد و ازسوی دیگر جوانان ترک اصیل ایرانی رابه دامهایی که دیگران پهن کرده‌اند سو خواهندداد و یا حداقل دل آزدگی از نظام مقدس جمهوری اسلامی و ...

به نظر شما چه باید کرد؟

من نظر خودم را بارها گفته‌ام. باید اصل پانزدهم قانون اساسی به تمامی و با قدرت،بویژه در شمال غرب کشور اجرا شود.در این کار بیش از این تعطیل و اهمال و سستی روانیست. تا دیر نشده، دولت باید ابتکار عمل را به دست گیرد. من امروز اخطار می‌کنم که فردا بسیار دیر است. مردم شمالغرب کشور طالب آن هستند که به زبان ترکی ایرانی تحصیل کنند. هر آذربایجانی چنین آرزویی را در دل دارد و این امری اجتناب ناپذیر وبسیار طبیعی و عادی است.

تشکیل کلاسهای زبان و ادبیات

ترکی آذربایجانی در دانشگاه شهید بهشتی تهران

لطفا چگونگی تشکیل کلاس «زبان و ادبیات ترکی آذری» در دانشگاه شهید بهشتی تهران را شرح دهید.

از سوی دانشگاه از من دعوت به عمل آمد و من در جلسه مشورتی حضور پیدا کردم و برنامه درسی دادم و در جلسه افتتاحیه شرکت کردم و تدریس در این کلاس را پذیرفتم. ظاهراً مانند همیشه حرکت اولیه از سوی دانشجویان آذربایجانی و قشقایی و دیگر ترک زبانان ایرانی آغاز می‌شود. گاهی برخی از مسئولان دانشگاهها که اسیر جو «ترکی ستیزی آریا مهری» بوده‌اند، این حرکت را سرکوب می‌کنند و حتی در بعضی موارد کار به تنبیه و اخراج دانشجویان هم می‌کشد. اما اغلب مسئولان مومن و متدین و بی‌غرض، تسلیم خواست دانشجویان می‌شوند و از حرکت مثبت آنان استقبال می‌کنند.

کلاس «زبان و ادبیات ترکی آذری» چه مدت طول خواهد کشید؟

این درس هم مانند دیگر دروس در ۱۶ جلسه برگزار می‌شود و شامل یک دوره کامل صرف زبان ترکی (شامل مقدمات آواشناسی، مبانی تعریف اسم و ضمیر، مورفولوژی صفت، عدد و قید و نیز تعریف فعل) و آشنایی با برگزیده متون نظم و نثر ترکی (شامل معرفی آثاری مانند قوتادغو بیلغ، عتبه‌الحقایق، نهج‌الفرادیس، برخی تفاسیر قرآنی سده‌های پنجم تا یازدهم، کتاب دده قورقود، قارامجموعه، شاه ختائی، نسیمی، فضولی، قوسی تبریزی و مانند آن) و نیز نمونه‌های ادبیات معاصر (شامل آثار شهریار، ساهر و سهند) است و هدف ایجاد مهارت و انگیزه مطالعه بیشتر در موضوع مربوطه در دانشجویان، ذکر شده است.

در طول دوره چه کتابی را تدریس می‌کنید؟

کتاب زیاد است. من خودم هم سه کتاب درسی خاص این دوره را تألیف کرده‌ام که

ازسوی دانشگاه شریف، بنیاد بعثت و انتشارات الست چاپ شده است. اما دانشجو را به کتاب محدود نمی‌کنم. معمولاً در پایان هر جلسه از درس، منابع موجود درباره درس آن جلسه را با ذکر ویژگیهای آن معرفی می‌کنم. دانشجو مجبور به مطالعه است، اما درانتخاب کتاب و منابع آزاد است.

آیا این درس را قبلاً هم تدریس کرده‌اید؟

بله، از سال ۱۳۷۰ تدریس این ماده درسی به عهده گرفته‌ام. در دانشگاه تهران، علوم پزشکی، صنعتی شریف، امام صادق(ع)، علم و صنعت، دانشگاه ارومیه، دانشگاه آزاد واحد زنجان، واحد رودهن، واحد مرکزی تهران و چند دانشگاه و مؤسسه آموزشی دیگر به تدریس این درس پرداخته‌ام.

آیا این همه زحمت نتیجه‌ای هم داشت؟

در این دوره‌ها دانشجویان بسیار مسئولیت‌پذیر و تیزهوش و علاقه‌مند به امر بازگشت به خویشتن و اندیشمند و فعال شرکت داشتند و خدمت به این دانشجویان از افتخارات من به شمار می‌رود. از این کلاسها افرادی (مانند دکتر همایون صادقی، دکتر عطاپور، مهندس سلیمانپور، مهندس مالک، مهندس فضل‌ی، مهندس محمدزاده فارص، خانم مدرسی، خانم مهندس موسوی، مهندس بابک دانشور، و دهها تن دیگر) در آمدند که هر کدام اکنون در گوشه‌ای از سرزمین مقدس ما پرچم پرافتخار دفاع از فرهنگ فضیلت و گسترش و توسعه زبان ترکی را بر عهده دارند و بسیاری دیگر در نهادهای فرهنگی - سیاسی نظام مقدس جمهوری اسلامی منشأ خدمات مؤثر هستند.

چرا این کلاسها در تبریز تشکیل نمی‌شود؟

متأسفانه در تبریز منهای تعداد معدودی از مسئولان محلی که در سالهای دفاع مقدس و بعد از آن خدمات مشخصی انجام داده‌اند، برخی از مسئولان فرهنگی از میان افراد بی‌تفاوت و بی‌درد انتخاب می‌شوند. ببینید، مثلاً در استان یزد و یا استان کرمان مسئولان محلی را از میان کسانی که به فرهنگ و آداب و رسوم محلی استان عشق می‌ورزند و حساسیت و دغدغه خاصی نسبت به این مسائل دارند، انتخاب می‌کنند. چنانچه در سالهای اخیر ما شاهد رشد عظیم فرهنگی در این استانها بوده‌ایم. اما، متأسفانه در استانهای سرزمین آذربایجان، اغلب مسئولان فرهنگی، کسانی هستند که به زبان مقدس ترکی عشق نمی‌ورزند که هیچ، حتی برای حفظ مقام و موقعیت خود، سعی دارند که «مسأله فرهنگی آذربایجان» را از مسائل نظام مقدس جمهوری اسلامی جدا سازند و با رفتار و گفتارهای کلیشه‌ای و ساختگی خود چنین وانمود می‌کنند که مسائلی مانند مسأله زبان و توجه و اعتنا به ادبیات اسلامی ترکی، ربطی به

وظایف دولتی آنان ندارد! و حتی با ارسال گزارش‌های نادرست و تحلیلهای غلط به تهران، ذهن مسئولان دولت محترم را نسبت به مسائل فرهنگی آذربایجان بسیار مشوش می‌کند و آنها را از اسطوره‌هایی نظیر پان ترکیسم و تجزیه طلبی و «از دست رفتن آذربایجان» (!) و غیره می‌ترسانند و خدمت به اسلام و نشر معارف اسلامی و مفاهیم قرآنی را با گسترش زبان فارسی یکی می‌شمارند و برای حفظ موقعیت و مقام خود، هرگونه حرکت مثبت فرهنگی منطقه را با انگیزه خاص می‌رانند. و بدینگونه دانسته یا ندانسته، ره به سویی پیدا می‌کنند که سیل عظیم نسل جوان آذربایجان را که میل به شناخت هویت و اصالت قومی خود دارند، رو در روی نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار دهند. و جوان آذربایجانی به جای اینکه زبان و ادبیات ترکی را در دانشگاه تبریز یاد بگیرد، چشم به مانیتورهای آمریکایی می‌دوزد و از نظام قهر می‌کند و رویگردان می‌شود. نسل جوان امروزی آذربایجان، دنباله نسلی است که در بیست و نهم بهمن ۱۳۵۶ مشتی جانانه برده‌ان دشمنان اجرای احکام الهی و اسلام ستیزان نواخت و سرداران دریا دلی چون باکری‌ها و شفیع زاده‌ها تربیت کرد. اینان همگی از جان و مال و هستی خود گذشتند چراکه دردمند بودند، درد دین داشتند، درد توجه به مردم داشتند. اینان به خاطر گسترش زبان فارسی شهید نشدند، بلکه به خاطر احیا و استقرار احکام الهی و قرآنی و عشق به ولایت، جان بر کف، با اسلام‌ستیزان و نیز ترکی‌ستیزان مبارزه‌ای بی‌امان کردند و در راه معشو جان باختند. برخی از مسئولان عافیت طلب و بی‌لیاقت که دغدغه توجه به مردم ندارند و نیاز زمان را درک نمی‌کنند و در واقع با رفتارهای کلیشه‌ای خود نسل جوان را رو در روی نظام مقدس اسلامی قرار می‌دهند، به خون پاک این شهیدان خیانت می‌کنند.

مردم آذربایجان اکنون بعد از قرن‌ها توانسته‌اند حکومتی مبتنی بر احکام اسلامی برقرار سازند و می‌خواهند که در دامن همین حکومت به یکی از آرزوهای دیرینه خود که تدریس معارف اسلامی به زبان ترکی است، دست یابند. مسئولی که این مسأله را درک نمی‌کند و یا از کنار آن با بی‌اعتنائی و حتی گاه با استهزاء رد می‌شود و می‌گوید که «مسأله ما، مسأله زبان نیست!» و این مسأله را از اسلام و انقلاب اسلامی جدا می‌کند، به نظر من اگر خائن نباشد، جاهل و ابله است و نباید نبض فرهنگی منطقه حساسی مانند آذربایجان، به دست چنین افرادی سپرده شود.

اگر در شهر بزرگی مانند تبریز که آنرا پایتخت تفکر اسلامی نامیده‌اند، مرکز تحقیقات فرهنگی ترکی تأسیس نشده است و در دانشگاه‌ها به جای تدریس معارف ترکی آذربایجانی، ترکی ستیزی و آراء و عقاید نوچه‌های کسروی تبلیغ می‌شود، این، به گردن مسئولان محلی است، مردم و مسئولان کشوری تقصیری ندارند.

شما می‌فرمائید مسئولان محلی چه بکنند؟ راهکارهای پیشنهادی شما چیست؟

مثلاً به نظر من اگر مسئولان استانهای آذربایجان از اول مهرماه در کلیه مدارس استانها هفته‌ای دو ساعت بطور فوالعاده و فو برنامه به تدریس زبان ترکی در سطوح مختلف بپردازند، کاری خلاف قانون انجام نداده‌اند، کسی هم معترض آنها نخواهد شد و بر عکس باید گفت که کمک عظیمی به اجرای کامل اصول معطل مانده قانون اساسی خواهند کرد. در حالیکه اینان حتی از اجرای تدریس دو واحدی «زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی» در دانشگاه ابا دارند. تدریس این درس اختیاری از سوی شورای انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۷۰ پیشنهاد شده است و می‌توان آنرا در کلیه رشته‌ها و در همه مراکز آموزش عالی تدریس کرد و چه بهتر که چنین درسی در میان اهل زبان و در منطقه‌ای مانند آذربایجان تدریس شود. بی‌اعتنائی مسئولان محلی در مقابل چنین امر مهمی، البته سؤال بر انگیز است.

دانشجویان شما در دانشگاه شهید بهشتی چند نفرند؟

در این دانشگاه، برنامه درسی را روزهای چهارشنبه در دو نوبت صبح و عصر از ساعت ۱۱/۵ تا ۱/۵ و ۳/۵ تا ۵/۵ اجرا می‌کنیم و نام ۱۸۰ (یکصد و هشتاد) تن در لیست کامپیوتری کلاس موجود است.

اگر این درس در دانشگاه‌های تبریز اجرا شود، شما حاضر به همکاری خواهید بود؟

در تبریز اساتید فن زیادند که مسئولان محلی باید از برکت حضور آنان بهره‌جویند. باینهمه اگر به حضور حقیر نیز نیازی احساس شود در تبریز و در هر نقطه دیگر از سرزمین مقدس آذربایجان فعالانه حضور خواهم یافت.

نظر شما در مورد حرکت‌های سیاسی مربوط به این زمینه چیست؟

من یک فرد سیاسی نیستم. اما به تجربه می‌گویم که دشمن پیوسته سعی کرده است مسئله ملی در آذربایجان را وارد جنجال‌های سیاسی بکند و سپس بایکوت و مسکوت بگذارد و بدینگونه یک یا دو نسل را فدای جاه طلبی‌ها و بی‌ریزگی‌های سیاسی کرده‌است. آذربایجان سرزمینی الهی، مقدس و متدین است. در این سرزمین هر گونه حرکت غیر دینی محکوم به زوال است. مردم آذربایجان چون سنگ‌نخته‌ای پا بر جا و مقاوم و سرافرازند که اگر به هر باد مخالفی بی‌اعتنائی کنند آنرا بی‌اثر می‌سازند. در این سرزمین هر مشکلی باید به وسیله‌ی دریادلان متدین و معتقد به اصول و مبانی دین محوری و مذهب سالاری و عاشقان انقلاب اسلامی حل شود. من جوانان را هشدار می‌دهم که مراقب باشند مسئله ملی ما این بار نیز بایکوت نشود، این مسئله را

واردجنجال‌های سیاسی بی‌ریشه نکنند. حرکت فرهنگی ما زمانی به نتیجه خواهد رسید که در چارچوب قانون اساسی و از مساجد و پایگاه‌های مردمی آغاز گردد. در این نهضت، مردم و مسئولان محلی همگی باید وحدت کلمه داشته باشند. گروه بازی و وابستگی‌های فکری و سیاسی به خوش نشین‌های داخل و خارج از هر نوع که باشد، آفت حرکت فرهنگی در آذربایجان است. جوانان ما باید این آفت را بشناسند. آذربایجانی اگر پاک دل و صافی ضمیر است، بسیار هوشیار و هوشمند هم است، هیچگاه سر در برف فرو نمی‌کند، نگاهش تیز بین و صبورانه، ادراکش عمیق و قوی و عملکردش فوری و مؤثر است. این خوی و خصلت ریشه در اعمال اعصار و قرون دارد و فرزندانمان هم وارثان چنین میراث معنوی بی‌نظیری هستند و بی‌گمان ناموس ملی آذربایجان را وارد معامله‌های سیاسی نخواهند ساخت. زبان ترکی برای تک تک آذربایجانیان مقدس است و هر خدمتی برای حراست از این ناموس ملی، از سوی همه آذربایجانیان استقبال و تحسین خواهد شد.

آذربایجان او یاقدریر - انقلابا دایاقدیر

یک قیچی با لبه‌های ترک‌ستیزی و اسلام‌ستیزی

رژیم پهلوی با تکیه نمودن بر اریکه قدرت، اهداف یک سویه‌نگری نژادی در سطح ملی را مدنظر خود قرار داد و در میان اقوام مختلف ایرانی که سالیان متمادی با پشتگرمی به اسلام با اخوت و همدلی تمام در حفظ و صیانت کیان اسلامی به معیشت می‌پرداختند به تفرقه افکنی پرداخت، به

نظر شما اکنون در این برهه از مقطع تاریخی که به میمنت انقلاب اسلامی هر گونه نظریه های تک بعدی نظیر برتری آریایی منسوخ گردیده است، چگونه و با چه راهکارهای ممکن می توانیم حقوق اجتماعی خویش را به دست آوریم؟

نخست پیرامون لفظ «آریا» که شما به کار بردید، باید توضیحی بدهم. می دانید که این کلمه، لفظی جعلی و ساختگی است، همانند مدلول خود، بی معنی و بی مفهوم است. کلمه از سوی «اومستد» اختراع شد و سپس «گیرشمن» فرانسوی و نیز «آندره گدار» و همچنین «کریستنسن» دانمارکی و نوچه های داخلی مانند «پورداد» به کار بردند و گویابه گروهی از سفید پوستان که زبانشان مثلا فارسی یا پارسی بوده اطلاق می شده است. و شما می دانید که هموطنان فارسی زبان ما چندان سفید پوست هم نیستند! این کلمه در هیچیک از متون شرقی و غربی قبل از دوره پهلوی دیده نشده است. ظاهرا آنرا از کلمه «آری» ari که به معنی «پاک و سفید و روشن» است و ریشه ترکی دارد ساخته اند. این کلمه هنوز هم در زبان مقدس ترکی مصطلح است. مثلا می گوئیم: «سودان دورو، آیدان آری». و یا دو مصدر «آرینما» و «آریندیرما» که از همین کلمه ساخته شده اند.

اما در باب «اهداف یکسویه نگری نژادی رضا خانی» صحیح می فرمائید. پیش از دوره پهلوی تئوری «شعوبیه افراطی» فارسی و بقول امروزی ها «پان ایرانیسم» و «پان فارسیسم» یا وجود نداشت، یا خیلی ضعیف بود. مأموریت اراذل و اوباشی که در اطراف «رضا خان پالانی» گردآمده بودند، تعمیم اسلام ستیزی و ترکی ستیزی و تحکیم پان فارسیسم و جایگزین ساختن «باستانگرایی» بود. ترکی ستیزی و اسلام ستیزی هر دو در راستای هم و موازی هم پیش می رفت. به ضرس قاطع می توان گفت که همه ترکی ستیزان ایران، اسلام ستیز نیز بوده اند، اکنون نیز چنین است. کسانی که هنوز هم علیه زبان و فرهنگ ترکی آذربایجان زهر می ریزند، دشمنان غیرت دینی و عفت و عصمت زبانزد آذربایجان هستند و آنان که از گسترش زبان مقدس ترکی در ایران می ترسند، برنامه های محیانه دراز مدتی علیه انقلاب اسلامی دارند که با اندک تفحص در گفته ها و نوشته هایشان می توان آن را فهمید و دریافت.

اما راهکارهای ممکن که برای کند ساختن دو لبه قیچی فراماسونری یعنی اسلام ستیزی و ترکی ستیزی پیش روی ماست. شناخت دسائس و حیل مکاتب و کیشهای ضاله و باطنی است که این قیچی را به دست گرفته اند. اگر همه ما یک حرف بزنیم و وصیت امام راحل را عمل کنیم که مردم را پیوسته به «وحدت کلمه»

دعوت می‌کرد، بی‌گمان خواهیم توانست هر دو لبه این قیچی را کند کنیم. اگر ۳۵ میلیون ترکی گوی ایرانی بتوانند در مدارس ایران زبان مقدس ترکی را تحصیل کنند، به حیات مذبوحانه پان فارسیست‌ها و پان ایرانیست‌های آریامهری نقطه پایان گذاشته خواهد شد. متأسفانه فرقه‌های «پان فارسیست» و «پان ایرانیست» و نیز شوونیست‌های فارس اخیراً با تظاهر به دینداری و تعارف محیلانه به اسلام، تلاش در حفظ جو فرهنگی آریا مهری در کشور دارند و برخی از مسئولان عافیت طلب در استانهای آذربایجان نیز با سیاستی دو رویه سعی می‌کنند مردم را برنجانند و هم در اندیشه تألیف قلوب پان فارسیست‌ها هستند.

ساده لوحی است اگر ما خیال کنیم که جرثومه‌های آریامهری و دشمنان قسم خورده انقلاب و اسلام از بین رفته‌اند و یا مایوس شده‌اند. آنان اکنون جو فرهنگی و سیاستهای فرهنگی بسیاری از مراکز علمی کشور را در دست دارند و لبه «ترکی ستیزی» این قیچی را تیزتر کرده‌اند.

اکنون همه مردم انقلابی ایران بویژه مردم آذربایجان باید علیه سیاستهای «ترکی ستیزی» جرثومه‌های ضد انقلابی به پا خیزند. ما در جبهه‌های جنگ حق علیه باطل پیروز شدیم و دشمن را به عقب راندیم، اما در جبهه‌های فرهنگی متأسفانه نتوانستیم ابتکار عمل را از دشمن نژادپرست و شوونیست بازستانیم. هنوز هم کتابهای درسی «تاریخ» و «ادبیات» با شالوده «ترکی ستیزی» تألیف می‌شود و هدف برخی از سیاستهای فرهنگی، گسترش «فارسی» است نه گسترش اسلام. همین سیاست سبب شده است که بیت المال مسلمین برای گسترش زبان فارسی در تاجیکستان به کار رود و دیناری برای گسترش فرهنگ قرآنی در ترکی خرج نشود. شناخت این سیاستها، سرنخهائی برای شناخت دسائس دشمنان انقلاب و اسلام به دست خواهد داد.

با تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همت بزرگ مردانی همچون شهید بهشتی که حقوق همه افراد و اقوام با عنایت به مبانی قرآنی و اسلامی در اصول ۳ و ۱۵ و ۱۹ ملحوظ گردیده است چه عواملی باعث شده است که اصولی از این دست بعد از گذشت ۲۰ سال مورد بی‌مهری واقع گردد؟

در این فرصت کوتاه نمی‌توان از همه عوامل صحبت کرد. اما من، ملی گرائی فارسی، شوونیسم و پان فارسیسم را عامل اصلی بازدارنده می‌دانم. مادامی که سیاستگزاران فرهنگی کشور، مبارزه با ملی گرائی و شوونیسم فارسی را سرلوحه برنامه‌های خود قرار ندهند و حتی یک کلمه هم علیه شوونیسم سخن نگویند، وضع بهتر از این نخواهد بود. این جمله امام یادمان باشد که: «در اسلام ملی گرائی نیست.»

در حالیکه برخی مسئولان فرهنگی کشور در عمل که هیچ، در شعار هم از تکرار این جمله امام ابا دارند.

مبنای دینی و ایدئولوژیک ما بر مفاهیمی تکیه می‌کند که در آن، برتریهای نژادی از هر قبیله و قومی خط بطلان کشیده شده است و تمامی افرادی از هر قوم و قبیله را صرفاً بر مبنای اعتقادات دینی آنان که بر پایه تقوا می‌باشد می‌سنجد. با امعان نظر بر این موضوع، آیا تفکراتی از نوع برتریهای یک قوم بر دیگر اقوام می‌تواند در جامعه اسلامی ما جایگاهی برای خود داشته باشد؟

بی‌گمان نه، ما مسلمان هستیم. گرامی ترین فرد را پرهیزگارترین فرد می‌دانیم. برای ما علامه طباطبائی، علامه امینی، مرحوم آقای بروجردی، و مرحوم آقای حکیم همه عزیز بودند و هستند. ما به وحدت دینی می‌اندیشیم نه وحدت ملی تئوری «وحدت ملی» محصول پی آمدهای رنسانس فرانسه است که دشمنان اسلام در کشورهای اسلامی برای زودودن غیرت دینی پیاده کرده‌اند و می‌کنند. قانون اساسی جمهوری اسلامی زبان فارسی را «زبان ملی» نامیده است، بلکه زبان رسمی نامیده است. کسانی که آنرا زبان ملی می‌نامند، دور خود تار «وحدت ملی» تنیده‌اند. وحدت ملی هیچگاه به بار ننشست و نیز بار نخواهد داد. زیر چتر قومیت و ملیت همه جمع نمی‌شوند، زیرا که صف آرائی پیوسته با فکر و عقیده است نه شهر و دیار و زبان و نژاد. اما زیر چتر اسلام همه ملتها و اقوام و قبائل اعم از ترک و فارس و عرب و عجم گرد هم می‌آیند و به وحدت ابدی و پایدار دست می‌یابند و حقو همه ملتها و قبائل در آن ملحوظ است و رمز جاودانگی «وحدت دینی» در همین است.

شاه خائن پرچمدار «وحدت ملی» بود و بسیار در این راه هزینه کرد و عاقبت آن را دید. هیتلر هم مدافع «وحدت ملی» بود. سپس روسها و اکنون صربها و صهیونیستها و ارمنی‌ها از همین تئوری دفاع می‌کنند. پان فارسیستهای وطنی ما نیز دور این سرفره مردار شاهشاهی نشسته‌اند و جوانان غیرتمند و مسلمان و مؤمن و انقلابی آذربایجان را رویکرد عظیمی، به گذشته پربار و فرهنگ اسلامی اجداد خویش دارند، بی‌شرمانه «پان ترکیست» خطاب می‌کنند، همانگونه که شاه، «تجزیه طلب» و «متجاسر» و «خارجی» می‌نامید و جلوگیری «بازگشت به خویشتن» و ناستولوژی در آذربایجان بود. بعد از حماسه دوم خرداد و بسط و گسترش فضای فرهنگی و سیاسی جامعه، آقای خاتمی با طرح شعارهایی همچون جامعه مدنی و ایران برای همه ایرانیان، جامعه را به سیر و روندی هدایت می‌کند که در آن قانون‌گرایی در تمامی عرصه‌های اجتماعی، خود را به صورت بارزی نشان

می‌دهد، اقوام مختلف ایرانی چنین جامعه‌ای دارای چه پایگاهی می‌توانند باشند؟

من در مقاله‌ای حادثه دوم خرداد را «حماسه» نامیدم و به دلیل آنکه «حماسه» را اقدامی «همه جانبه، مردمی و خیرخواهانه» می‌دانم. اما می‌بینم اشتباه کرده‌ام و باید توبه کنم، زیرا متأسفانه در اقدامات فرهنگی اخیر، شوونیست‌ها و پان‌فاریست‌ها و ملی‌گرایان بیشتر امنیت پیدا کرده‌اند و «ترکی ستیزی» رنگ و لعابی تازه یافته است و فرهنگ مقدس آذربایجان به دستموزه‌ای در دست دلقکان و لودگان تلویزیون بدل شده‌است و گرچه بارها از رئیس‌جمهور محترم شنیده‌ایم که در ایران شهروند درجه ۱ و ۲ نداریم، اما ترکان آذربایجان و سرتاسر ایران در بهره‌مندی از حقوق اولیه شهروندی، هنوز «درجه ۲» مانده است.

ترکان آذربایجان و سرتاسر ایران، ایرانی‌تر از هر ایرانی هستند و زبان ترکی هم همینطور ظرف بسیار شایسته‌ای برای تبلیغ معارف اسلام و مفاهیم قرآن است و پیش از دوره پهلوی در گستره ایران، عزت و اعتبار داشت و اسیر دلقکان و لودگان جک‌ساز جام‌جم نمی‌شد.

ما زبان فارسی را به عنوان زبان رسمی خود تلقی می‌کنیم و دفاع و حمایت از این زبان را در مراحل گوناگون تاریخ، به نحو احسن و به کرات به اثبات رسانده‌ایم، آیا خواندن و نوشتن به زبان ترکی و در کل تحصیل به زبان مادری می‌تواند مغایر با این موضوع باشد؟

من صحبت از اثبات فارسی نمی‌کنم، سخن از انکار ترکی دارم. نیاکان خدامحور و دین‌مدار فرهیخته ما به ما «ملی‌گرایی» نیاموخته‌اند. «خطیب تبریزی» از تبریز به شامات رفته، پیش ابوالعلاء معری تحصیل کرده، آثار خود را به عربی نوشته است. «صفی‌الدین اورموی» همین گونه است، اثر بی‌نظیر «لادوار» را به لسان قرآن تألیف کرده است و «عبدالقادر مراغه‌ای» این اثر او را به فارسی و هم به ترکی شرح کرده است. «خواجه احمد یسوی» به ترکی نوشته، «شهاب‌الدین سهروردی» به عربی و فارسی تألیف کرده است. «ادیب احمد یوکنانکی» به ترکی قلم زده و «نظامی» فارسی سروده است، «یوسف خاص حاجب» ترکی را پاس داشته و «خاقانی» فارسی را بها داده است. شیخ صفی هم به ترکی و هم به گیلکی و فارسی شعر سروده است. و این نشانگر آن است که این بزرگان به مدلول و موضوع می‌اندیشیدند نه به قالب و فرم. و به انکار هیچ‌زبانی دست نمی‌یازیدند. فارسی زبان رسمی کشور ما، عربی زبان دین ما و ترکی زبان علمی و مردمی ما و قالب بیان عواطف و احساسات

ما است. «زبان رسمی» تعریف حقوقی دارد. در معنای زبان ملی و مردمی نیست. البته باید مکاتبات و مراسلات و مناظرات دولت به زبان رسمی باشد. اما هیچ قانون تحصیل به زبان مردمی و بومی رامنع نکرده است. این دولت است که اجرای قانون اساسی بر عهده اوست و موظف است که امکانهای اجرای کامل آنرا فراهم آورد. همانگونه که «زبان رسمی»، «زبان دینی» و «زبان مردمی» تعاریف حقوقی دارند، «استحاله قومی» نیز تعریف مشخصی دارد. اکنون آنچه در ایران برای ترکان رخ می‌دهد «استحاله قومی» است و این چیزی جز تفاله سیاست ترکی ستیزی آریامهری و رضاخانی نیست.

بسیاری از آریاگرایان چنین شباهتی را در جامعه کنونی ما القا می‌نمایند که وحدت ملی ما در ایران در گرو یک دست نمودن زبان در کل کشور می‌باشد و به همین منظوراز دیر باز در جهت تخطئه فرهنگ، زبان و هویت ما بر آمده‌اند آیا چنین نظریاتی می‌تواند مبنای علمی داشته باشد؟

زبان نمی‌تواند عامل وحدت باشد. تنها دین و عقیده است که می‌تواند انسانها را به هم نزدیک کند. چنانکه همه مسلمین با هم یک واحد هستند. اینهمه کشور عربی که زبان واحد دارند، هیچگاه نتوانستند به وحدت برسند. یا مثلاً احمد کسروی که خود ترک بود نتوانست در آذربایجان جایی برای خود پیدا کند اما با همدینان غیر ترک خود نظیر «پورداد» به وحدت رسید. «یکی کردن زبان» در ایران یک دسیسه اسلام ستیزی و ترکی ستیزی است که هدف نهائی فیچی فراماسونری است.

آقای دکتر با توجه به این موضوع که در تمامی مقاطع تاریخی، ترکها بیش از هرکس دیگر که داعیه ایران دوستی را شعار خویش ساخته اند به این مرز و بوم عشق ورزیده‌اند و به آن خدمت نموده‌اند، چرا با این احوال هر موقع که خواهان ترویج و رشد توسعه فرهنگ ترکی - اسلامی خود می‌شویم اشخاص غرض ورز و فرهنگ ستیز ما را به القابی همچون ناسیونالیست متهم می‌نمایند؟

بعد از انقلاب، دشمن پیوسته خواسته است که آذربایجانیان را رودروری نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار دهد. اما فراموش نکنید که ما پیوسته فریاد زدیم و گفتیم که: «آذربایجان اوایقادر - انقلابا دایاقدیر». و نیز به آوازی بلند و به شادمانی ندا دردادیم که: «آذربایجان جانبا - خامنه‌ای دن آیریلماز». این دو جمله هر کدام یک کتاب معنی و مفهوم دارد و دشمن برای بی‌تأثیر ساختن آن از یک سو تلاش در تعمیم و گسترش «پان فارسیسم» و «شوونیسم ملی گرای فارسی» می‌کند و از سوی دیگر هرگونه

حرکت فرهنگی اصولی و منطقی جوانان انقلابی و مسلمان آذربایجان را که در راستای عزت نهادن به موارث فرهنگی بازمانده از اجداد و نیاکان غیرتمند خود که جزئی لاینفک از فرهنگ عظیم اسلامی به شما می‌رود، «ضد ملی» قلمداد می‌کند و با اصطلاحاتی نظیر قوم گرایی و پان ترکیتی و غیره، می‌خواهد ما را از میدان به در کند. اما جوان آذربایجانی همانگونه که در همه زمینه های زندگی معنوی و مادی خویش پیش تاز و موفق بوده است، بیگمان در مقابل نیرنگ های دشمنان خود هم سرافراز و پابرجا خواهد ایستاد.

با توجه به اینکه زبان ما به صورت آکادمیک در مدارس و دانشگاهها تدریس نمی‌گردد، مطبوعات آذربایجانی چه رسالاتی را می‌توانند در آموزش و آشنا سازی فرهنگ خودی در مقابل یورشهای فرهنگی بیگانگان داشته باشند؟

مطبوعات تا میتوانند باید به ترکی بنویسند. ترکی فقط زبان شعر و فولکلور نیست. خبر را هم به ترکی بنویسید. مباحث سیاسی، اقتصادی، علمی و حتی مطالب درسی را باید به ترکی بنویسیم. مسئولان منطقه باید به وظایف خود عمل کنند. مقام دوستی و دنیا پرستی در اسلام باطل است. فکر جوانان آذربایجان باشید که آمال خود را در کانالهای تلویزیونی آمریکایی مشاهده نکنند. مبادا روزی که سنگرها را همانگونه که در کشورهای همسایه از دست دادیم در تبریز و ارومیه هم از دست بدهیم و ملی گرایان و پان فارسیستها و شوونیستها را شاد سازیم.

آیا در حال حاضر به تدریس زبان ترکی در دانشگاههای تهران مشغول می‌باشید و اگر چنین امری در تهران ممکن می‌باشد، چرا در شهرهای آذربایجان از قبیل تبریز، ارومیه، زنجان، اردبیل غیر ممکن می‌نماید؟

درس دو واحدی «زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی» به عنوان درس اختیاری در سال ۱۳۷۰ از سوی شورای انقلاب فرهنگی به تصویب رسید. و از همان سال تا کنون در اغلب دانشگاههای تهران این درس تدریس می‌شود. در دانشگاههای صنعتی شریف، علم و صنعت، امام صادق (ع)، دانشگاه تهران، دانشگاه علوم پزشکی، شهید بهشتی، علوم بهزیستی و واحدهای مختلف دانشگاه آزاد اسلامی به تدریس این درس مشغول بوده‌ام. اگر در ارومیه و تبریز و اردبیل و زنجان که باید به مراکز ترکی‌پژوهی تبدیل شود، این امر اجرا نمی‌شود، مشکلی است که مسئولان منطقه ایجاد می‌کنند که باید مردم استانهای آذربایجان این مشکل را حل کنند.

در خاتمه چه پیامی برای مردم آذربایجان برای حفظ و حراست از فرهنگ آذربایجانی را دارید؟

مردم آذربایجان همدوش دیگر مسلمین ایران، بعد از قرن‌ها توانسته‌اند نظام حکومتی مبتنی بر احکام قرآن برپا سازند و با نثار جسم و جان و فرهنگ و زبان خویش از آن دفاع کرده‌اند. شهدای به خون خفته انقلاب اسلامی به ما آموخته‌اند که در راه تحکیم و تعمیق نظام مقدس جمهوری اسلامی باید از هر چیز گذشت و به مقصد نهائی پیمان مقدس الهی دست یافت. حفظ و حراست از فرهنگ کم نظیر ترکی آذربایجان و دفاع از عزت مقدس ترکی و تأمین حقو ترکان ایران مبنای احکام قرآن و نص صریح قانون اساسی در همین راستا و برای نیل به همین مقصد الهی است. جوانان ما باید دفاع از فرهنگ و زبان اصیل و غنی ترکی ایرانی خود را مساوی و موازی با دفاع از کیان جمهوری اسلامی بدانند.

جوانان ما همسو با انقلاب اسلامی باید بیر دفاع از زبان و فرهنگ ترکی آذربایجان را از دوش خود بر زمین نهند، در مقابل هر گونه ترکی ستیزی، مردانه‌ایستادگی کنند، در مدارس و در دانشگاه‌ها از معلمان و استادان طلب کنند که این زبان را عزت نهند، ضمن آموختن زبان رسمی کشور، دقائق زبان مقدس ترکی را فراگیرند. ترکی ستیزی یک دسیسه محیلانه و مرموز فراماسونری است که تنها راه مقابله با آن، اقدام عمومی و همگانی و هجومی همه جانبه به لانه‌های تئوری سازان گندم نمای جوفروش از قماش نوچه‌های احمد کسروی است، کسانی که مشروطه را بهترین نوع حکومت می‌شماردند و اکنون با احیاء تخت جمشیدها شاه را می‌ستایند و النهایه دل در گرو دلبر غربی دارند، روزی به این مردم پشت خواهند کرد.

فرزندان ما باید بدانند که اصل بازگشت به خویشتن و ارج و عزت نهادن به میراث فرهنگی ترکی اسلامی، جزئی از اقدام به اعتصام به حبل الهی و عین وحدت دینی و ایمانی و عقیدتی است و سدّی عظیم در مقابل هر گونه ملی گرائی و شوونیسم و به قول مرحوم آل احمد (زرتشتی بازی و فردوسی بازی) است.

شوونیسم و فراماسونری

استاد محترم برای خوانندگان عزیز خود را بیشتر معرفی کنید؟

من در تهران به تدریس متون درسی رشته‌های زبان و ادبیات فارسی، زبان و فرهنگ باستانی و نیز درس دو واحدی «زبان و ادبیات ترکی» مشغول هستم.

سالهاست که «متون اوستائی» و «متون پهلوی» را درس می‌دهم. آرزو دارم که قبل از مرگ، تأسیس رشته‌های تحصیلی دانشگاهی «زبان و ادبیات ترکی» و نیز تحصیل به زبان مقدس ترکی آذربایجانی را در ایران مشاهده کنم. با ادبیات دیرسال ترکی آذربایجانی نخستین بار در خدمت مرحوم وقایعی مشکاة تبریزی در اوان کودکی آشنا شدم، سپس از محضر مرحوم عبدالصمد امیر شقاقی و دانشمند تبریزی مرحوم محمد حسن برهانی و مرحوم حسن قاضی طباطبائی استفاده کردم. نخستین شعری که بطور کامل سروده‌ام منظومه‌ای است بانام «آی قالاسی یادگاری» که در سال ۱۳۴۳ به پایان رسیده است و پس از انقلاب در مجموعه «اوچغون داخما» چاپ کردم.

با توجه به اینکه جنابعالی در دانشگاههای تهران مشغول تدریس می‌باشید وضعیت زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی را در بین دانشجویان آذربایجانی و غیر آذربایجانی چگونه ارزیابی می‌فرمائید؟ آیا هنوز این شبیه در ذهن دانشجویان وجود دارد که زبان ترکی آذربایجانی یک لهجه است؟

می‌دانید که برداشتهای جاهلانه، نمی‌تواند برای اهل فن معیار باشد. خوشبختانه دانشجویان آذربایجانی در سالهای اخیر در مقوله اعتنا و توجه به نوامیس ملی خود به تحول عظیمی دست یافته اند و از سوی دیگر به برکت تحقق انقلاب اسلامی، دسائس موزیانه و محیلانه خائنان و دشمنان آذربایجان افشا شده است و بسیاری از تئوریه‌ها و نظریه‌هایی که روزگاری چون وحی منزل به خورد جوانان صافی ضمیر آذربایجانی داده شده، اکنون رنگ باخته است.

پیرامون «لهجه» که سؤال فرمودید، می‌دانید که لهجه، واحد کوچکتری از یک زبان است و هر زبان می‌تواند به چندین لهجه منقسم شود. مانند زبان فارسی که دارای لهجه‌های خراسانی، شیرازی، اصفهانی، تهرانی و غیره است. زبان ترکی آذربایجانی مانیز که خود، شاخه بسیار پرباری از زبان «ترکی مادر» است و تاریخی دراز آهنگ و شفاف و روشن دارد، خود دارای لهجه‌های گوناگونی نظیر لهجه‌های مغان، اردبیل، تبریز، مراغه، زنجان، ارومیه، طارم، همدان و غیره است و هریک از این لهجه‌ها خود به شیوه‌های چندی تقسیم می‌شود. مانند لهجه خراسانی از فارسی که به شیوه‌های مشهد، نیشابور، فریمان جدا می‌شود و لهجه تبریز از زبان ترکی آذربایجانی که به شیوه‌های اسکو، مرند، شبستر، بستان آوا، قره‌چمن و غیره منقسم می‌گردد. و هریک از شیوه‌های خود قابل تقسیم به چند دیالکت (یا آغیز) است و هر «آغیز» می‌تواند گویشهای چندی هم داشته باشد.

مطالعه علمی لهجه‌های یک زبان، درس بسیار شیرینی است که در دانشگاه‌های اروپا به آن «دیالکتولوژی» نام داده شده است یعنی «لهجه شناسی». و

حتی فرهنگها و مجموعه‌ها دیالکتولوژیک نیز تألیف شده است. متأسفانه در ایران این درس فقط چندصباحی برای گویشهای فارسی اجرا شد که مرحوم دکتر صاد کیا و نیز خانلری زحمت‌هایی کشیدند و اکنون به این فن اعتنائی نمی‌شود و حتی در رشته‌های زبان‌شناسی هم درسی به این عنوان نداریم.

در شوروی سابق، بر روی لهجه‌های موجود در جمهوری آذربایجان کارهای علمی ارزنده‌ای صورت گرفت و در سال ۱۹۷۲ کتاب پرحجم «آذربایجان دیالکتولوژی لغتی» حاوی بررسی لهجه‌های باکو، گنجه، قوبا، نخجوان، شیروان و جز آن چاپ شد.

گستره عظیم و بستر اصلی زبان مقدس ترکی آذربایجانی، ایران است که دارای لهجه‌ها و شیوه‌های بسیار غنی و پربراری است و چون گنجینه‌ای مدفون در ویرانه‌ها چشم‌بیوسان ترکی پژوهان و فرزندان غیرتمندی است که عاشقانه در این وادی سراز پا نشناستند و با سلاح علم و تحقیق پیش تازند.

اما پیرامون برداشت عوامانه و جاهلانه از «لهجه» که برخی از مسئولان نیز دربرخورد با مسائل فرهنگی آذربایجان در ذهن خود مزمزه و لقلقه می‌فرمایند، باید گفت که تعریفی غیر علمی و اراذل پسند دارد و آن آمیزه‌ای از اطلاعات به یک «نیم زبان» و نیز گونه سخن گفتن و تکلم یک «غیر اهل زبان» در زبان دوم (Second Language) و یازبان خارجی (Foreign Language) است. در این برداشت ابلهانه، «زبان دوم» و لهجه غالب آن، «اصل» انگاشته می‌شود بگونه‌ای که یک «غیر اهل زبان» باید با ادا و اصول و ایجاد دگرگونیهای تحمیلی آوایی در دستگاه صوتی خویش، باید به تقلید از آن بپردازد و حتی زبان خارجی را هم باید با لهجه غالب زبان دوم تکلم کند و تا واپسین دم گرفتار «احساس کهنتری» گردد. یعنی مثلاً یک دانشجوی آذربایجانی، باید انگلیسی را هم با لهجه فارسی تلفظ کند!

دانشجویان آذربایجانی دانشگاههای ایران که معمولاً در کیاست و درایت پیوسته‌پیش‌تاز هستند، جز معدودی سطحی نگر و اسیر شهوت‌های نفسانی، به هر پدیده طبیعی و اجتماعی با نظری اندیشه ورزانه نگاه می‌کند و تعاریف علمی از مقولات «زبان» و «لهجه» دارند.

گذشته از آن، اکنون دانشجویان ما، به شیوه مکتوب زبان مقدس ترکی آذربایجانی، اغلب تسلط دارند، صاحب آثار نظم و نثر در زبان خود هستند و رویکرد عظیم به امر بازگشت به خویش‌تن دارند.

از این رو، باید در پاسخ سؤال شما بگویم که نه، در ذهن دانشجویان ما

چنین شبهه‌ای وجود ندارد و علت اصلی رویکرد اینان به زبان مقدس ترکی آذربایجانی در آن است که این زبان را در بیان احساس، عاطفه و اندیشه خود قویتر و تواناتر از هر زبانی یافته‌اند و نمی‌خواهند که از موهبت خدادادی بهره‌مندی از این گنجینه عظیم، خود را محروم سازند.

هدف از تدریس زبان و ادبیات [ترکی] آذربایجانی در دانشگاه‌ها چیست و هدف نهائی جنابعالی و همکاران محترمتان در خصوص تدریس و اشاعه این زبان چیست؟

هدف دشمن از «ترکی ستیزی» در ایران، تغییر نکرده است. شما می‌دانید که در رژیم منحوس پهلوی در دهه سی و چهل بعد، تدوین سیاست کلان ترکی ستیزی در ایران به عهده پنج لژ معروف فراماسونری یعنی «لژ کوروش» (تاسیس ۱۹۶۰)، «لژ اصفهان» (تاسیس ۱۹۶۸)، «لژ خیام» (تاسیس ۱۹۶۲)، «لژ آریا» (تاسیس ۱۹۶۰)، و «لژ صفا» (تاسیس ۱۹۶۳) بود. بدنبال تحقق انقلاب الهی ۱۳۵۷ در ایران، گرچه در ارکان این لژها لرزه افتاده، اما اعضا اصلی آنها با نفوذ دادن نوجه‌های خویش در ارگانهای فرهنگی نظام مقدس جمهوری اسلامی پرداختند و در دانشگاهها، بویژه دانشکده‌های ادبیات، مراکز تألیف و تدوین کتب درسی تاریخ، ادبیات، جامعه شناسی در دانشگاهها و مدارس، جاخوش کردند و به برکت بی‌اعتنایی برخی از مسئولان، حتی «فرهنگستان» و بنیادهایی نظیر آن، از نعمت ادامه حیات بهره‌مند شد. این نوجه‌ها، از سوئی به تبلیغ خرافه‌های پان‌ایرانیستی، شوونیستی و ملّی‌گراییه‌های آریائی و پان‌فارسسیم‌می‌پردازند و از سوی دیگر موزیان به اجرای سیاستهای فراماسونری ترکی ستیزی ادامه می‌دهند.

من و دوستانم، این سیاست را مغایر با اصول و مبانی اعتقادی جمهوری اسلامی می‌دانیم و باور داریم که این نوجه‌های مودی چون موریان، کیان انقلاب و نظام اسلامی را هدف گرفته‌اند و با تحمیل ترکی ستیزی به دولت محترم و جامعه اسلامی، در چارچوب یک طرح براندازی بسیار محیلانه‌ای عمل می‌کنند. از این روی، به ترکی‌پژوهی و ترکی گستری می‌پردازیم و این عمل را معارض با نظام و انقلاب نمی‌دانیم که هیچ، بلکه آن را وسیله‌ای برای افشای دشمنان می‌شناسیم.

گذشته از آن، من یک آذربایجانی هستم و زبان ترکی آذربایجانی، مانند تک‌آذربایجانیان برای من هم مقدس است و میل من به پژوهش و گسترش آن، بویژه با پشتوانه عظیم و بی‌نظیری که از معارف اسلامی دارد، بسیار طبیعی و عادی است. و چون در خود، توانائی خدمت به این مجموعه عظیم بشری و اسلامی را می‌بینیم، این است که تلاش می‌کنم در این راه آگاهانه و عاشقانه حرکت کنم.

هدف هر قومی و ملیتی حفظ و اشاعه زبان و فرهنگ بومی است به نظر جنابعالی پس از رسیدن به این مهم چه اقدامی لازم و ضروری است؟

بله، درست است. حفظ و حراست زبان، سنن، آداب و رسوم و مجموعه فرهنگ هرقومی، می تواند یکی از اهداف حیات معقول بشری باشد. اگر اهریمنان و پتیارگان جلوگیر رسیدن نسلهای یک قوم به این هدف گردند، مسأله مبارزه برای رسیدن به آزادی این حرکت پیش خواهد آمد. اکنون مبارزه برای آزادی بهره مندی و حراست و اشاعه زبان مقدس ترکی در ایران نیز، چنین مسأله ای است که در چارچوب قانون اساسی جمهوری اسلامی، خونبهای شهیدان به خون خفته انقلاب، عمل می شود. البته آزادی نمی تواند هدف باشد. سخن اینجاست که پس از کسب آزادی چه باید کرد؟ هدف ما مسلمین رسیدن به غایت الهی و رشد و کمال انسان است. آن آزادی که تأمین کننده این هدف باشد، برای ما مقدس است. ما ادعا می کنیم که ترکی ستیزی فراماسونری مانع بزرگی در راه رشد و کمال و معرفت نفس و قدم گذاشتن در طریق الهی، برای انسان ترکی زبان این سرزمین است و برعکس، تحقق آزادی تحصیل به زبان ترکی، سبب امحاء احساس کهتری در آذربایجانیان خواهد شد و طریق رشد و کمال و نیل به غایت الهی را هموارتر خواهد ساخت. آزادی یک پدیده اجتماعی است که اگر وجود نداشته باشد و یا سلب گردد، جریان رشد و تکامل، سست و یا کور خواهد شد.

گذشته از آن، انسان آذربایجان و انسان ترکی زبان در ایران اسلامی، صاحب هرایدئولوژی و تفکری که باشد، حق دارد که از موهبت تحصیل به زبان مقدس ترکی بهره مند گردد. این حقی است که خداوند عطا کرده است و محروم ساختن انسان از «حق الهی»، عملی شیطانی و «بغی» است. از این روست که می گوییم که ترکی ستیزان همگی طاغوت، باغی و پتیاره و شیطان اند و مبارزه با آنان، مبارزه ای دین مدار و خدا محور والهی و مقدس است.

آنگونه که پیداست نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران علی رغم گنجانیدن حق آموزش و تحریر به زبان مادری در قانون اساسی، عملاً از این سهم سرباز می زنند به نظر جنابعالی علت این قانون شکنی چه می باشد؟

من، علت اصلی را در نفوذ فراماسونریهای پان ایرانیست در ارگانهای فرهنگی و خودشیرینی برخی از مسئولان بی لیاقت محلی در استانهای سرزمین آذربایجان (اردبیل، تبریز، ارومیه، زنجان) می بینم. نفوذ فراماسونرها و ملی گرایان در نهادهای فرهنگی امری روشن است و روحانیت معظم شیعه بارها خطر نفوذ و حضور آنها را

گوشزد کرده‌اند. در اندیشه‌های زلال و گفتارهای شفاف امام راحل و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز، بارها به این معاندان اخطار شده است. اما خود شیرینی و تهیه گزارشها و تحلیل‌های نادرست و غلط از مسائل فرهنگی استانهای آذربایجان از سوی برخی مسئولان محلی منطقه از اسطوره‌هایی نظیر پان ترکیسم و تجزیه طلبی و جدائی‌خواهی و غیره و نیز حفظ جو ترکی‌ستیزی آریامهری از سوئی و دل در گرو دلبرشوونیستی و آریاگرایی داشتن و مرغوب شدن به مقام و موقعیت دنیوی از سوی دیگر، سبب شده است قوه مجریه که موظف به اجرای کامل قانون اساسی است، خودقانون شکنی کند، و نص صریح قانون اساسی را در اصل پانزدهم نادیده بگیرد. در این اصل جزء مصرّحه «بلامانع و آزاد است» برای مبتدای «زبان محلی» به کار گرفته شده است. صریحتر از این نمی‌توان سخن گفت. نص قانون، احتیاج به تفسیر و توجیه ندارد. نص قانون ما، بر گرفته از آیات الهی و اجرای آن، واجب است.

با توجه به اینکه سالها قبل شاهد تدریس زبان و ادبیات [ترکی] آذربایجانی در دانشگاههای تبریز نیز بودیم علت عدم تداوم این امر چه می‌باشد و چرا اکنون در دانشگاه تبریز و ... شاهد تدریس این زبان نیستیم؟

فکر می‌کنم، پاسخ را در پرسشهای قبلی گفتم. دانشگاههای استانهای سرزمین آذربایجان (اردبیل، تبریز، ارومیه، زنجان) جدای از مجموعه وسیع فرهنگی کشور نیستند و باید تابع سیاستگذاری کلان دانشگاهی کشور باشند. به نظر حقیر، در شورای انقلاب فرهنگی باید دگرگونی و تحوّل قانونمندان ایجاد شود. باید زاویه نگاه سیاسی کلان کشور به زبان و فرهنگ و مردم آذربایجان تغییر یابد. به «مسأله آذربایجان» بایدنگاهی نو و قانون روش انداخت، باید تحلیل مسائل فرهنگی آذربایجان را از چنگ خود شیرینان تربیت شده در جو فرهنگی آریامهری نجات داد. آذربایجانیانی که در برخورد با شوونیسم آریامهری احساس کهنتری و انفعالی دارند، نباید سکان کشتی فرهنگ آذربایجان را به دست گیرند. کسانی که در سالهای اخیر به فرهنگ و زبان ترکی آذربایجانی خیانت کرده‌اند و جلوگیر پژوهش و گسترش آن شده‌اند، باید به مردم معرفی شوند. مردم شهید پرور ما، برای تحقق اجرای کامل همه احکام الهی شهید داده‌اند. گسترش زبان فارسی و ترکی‌ستیزی هدف انقلاب اسلامی نبوده است. از تدریس متن شرم آور «اردای ویراف نامه» و متون گبری پهلوی در دانشگاه تبریز، هیچیک از آذربایجانیان طرفی نمی‌بندند، ولی تدریس و تحقیق در «حدیقه السعدا»، «قوتادغوبیلیغ»،

«دده قورقود کیتابی»، «نهج الفرادیس»، «قارامجموعه» و دهها اثر اسلامی ترکی آرزوئی دست نیافتنی در دل هر آذربایجانی ایران است که روزی باید محقق شود.

زبان و فرهنگ هر قوم و ملت در سیاست آن تأثیر گذار است این تأثیر را در آذربایجان چگونه ارزیابی می‌کنید؟ به طور کلی آیا با دخالت ملیت و قومیت، زبان و فرهنگ در سیاست موافقید؟

مسئله بهره‌مندی بحق از زبان بومی و گسترش و پژوهش فرهنگ آن و مسئله ملی‌گرایی و قوم‌گرایی، دو مقوله جدای از هم هستند. ملی‌گرایی و قوم‌گرایی و ایالت‌گرایی به نوعی شوونیسم و جداسازی طالع قومی منجر می‌شود، اما بهره‌یابی اصولی و بحق از زبان و فرهنگ بومی، همانگونه که گفتیم، حق الهی است و فقط پیروان شیطان می‌توانند از تحقق آن جلوگیری کنند.

اما در مورد دخالت آن در سیاست، اگر منظور تان بازیهای سیاسی بی‌ریشه است، نه، من مطلقاً با آن موافق نیستم. دشمن پیوسته سعی کرده است که مسئله آذربایجان را به جنجالهای بی‌ریشه سیاسی منسوب سازد و با این روش مزورانه حرکت فرهنگی در آذربایجان را هر ده سال یکبار بایکوت و مسکوت کرده است. من، به جوانان هشدار می‌دهم که در رویکرد عظیم اخیر به فرهنگ بومی خود، مراقب حیل‌ها و دسائس دشمن و بازیهای سیاسی باشند. نسل امروز، دیگر نباید فریب بخورد. نباید بازی بخورد. ما، در گذشته، بارها بازی خوردیم. نسل پیش از ما هم بازی خورد، قبل از رضاخان هم بگونه‌ای دیگر بازی خوردیم. این تجربه‌های تلخ را نسل نوخیز نباید تکرار کند. حرکت فرهنگی آذربایجان باید محورهای اصیل اسلامی و پیشتاز انقلابی خود را باز یابد و در گستره قانون اساسی و آیات الهی و با روشی دین مدار و خدا محور ادامه یابد. دفاع از آزادی زبان نباید وابسته به یک حزب و گروه و گروهک گردد. نسل نوخیز آذربایجان مسئول جلوگیری از این آفت است.

در انتخابات دوره پنجم مجلس شورای اسلامی شاهد حضور کاندیداهای مدعی حفاظت و گسترش زبان و ادبیات آذربایجانی بودیم نظر جنابعالی در خصوص این حرکت و علت شکست آن چیست؟ آیا تداوم این حرکات را توصیه می‌نمایید؟ چرا؟

بی‌گمان مردم آذربایجان در دوره‌های بازپسین به کسانی رای خواهند داد که در کنار عشق به نظام و انقلاب، وابستگی قلبی به آرمانهای بزرگ مردم موحد آذربایجان نیز داشته باشند، به آن عشق بورزند و در راه مبارزه با ترکی ستیزی طاغوتان در منطقه سر از پا نشانند و به قصد خود شیرینی و عافیت طلبی، از عواطف پاک

اسلامی آذربایجانیان سوء استفاده نکنند.

مردم ما بیدار هستند و روز به روز بر آگاهی و بیداری‌شان نیز افزوده می‌شود و بی‌گمان به کسانی رای خواهند داد که جوانان و نسل آینده را مدیون و مفتون انقلاب و نظام اسلامی سازند نه مقهور آن.

پشت کردن به زبان و فرهنگ ترکی آذربایجانی‌را، جوان آذربایجانی بر نمی‌تابد و در آینده به هیچ روی این حرکت شیطانی را تحمل نخواهند کرد. اهانت به شخصیت فرهنگی آذربایجان و تحقیر و استهزاء آن، قابل قبول نسل جوان نیست. ما، این را لمس می‌کنیم، می‌فهمیم. کسانی که به این ادراک دست یابند، خواهند توانست بعنوان نمایندگان مردم به مجلس راه یابند.

اگر زمانی قرار باشد در مدارس به زبان [ترکی] آذربایجانی تدریس شود آیا این نیروی بالقوه موجود می‌باشد که در خصوص تدوین کتب و شیوه‌های تدریس و به‌طور کلی آموزش اقامی علمی و عملی صورت گیرد؟

به نظر اینجانب، دولت محترم برای اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی باید برنامه‌ریزی کلانی تنظیم کند. در این برنامه‌ریزی، تأسیس شعبه‌های ترکی آذربایجانی در نهادهائی نظیر «دفتر تحقیقات و تألیف کتب درسی آموزش و پرورش»، «سازمان تألیف و تدوین کتابهای درسی دانشگاهی» باید لحاظ گردد. ترکی ستیزی در پنجاه سال اخیر، خودسبب رشد و شکوفائی زیر زمینی ادبیات ترکی گردیده است و مجموعه آثار گرانقدری که من آن را «ادبیات مقاومت» نام می‌نهم، ایجاد شده است. ما اکنون شاعران، نویسندگان و ترکی پژوهان گرانقدری داریم که آثارشان زیر بغلشان مانده است و امکان چاپ و نشر آنها را پیدا نمی‌کنند. اساتیدی داریم که تجربه‌ها و عملکرد علمی آنان با فعالیت‌های یک آکادمی و پژوهشکده برابری می‌کند. ترکی ستیزی سبب انزوا و ناشناخته ماندن آنان شده است. با اجرای یک سیاست اصولی، همه این بزرگان رو خواهند آمد و صادقانه و عاشقانه جذب خدمت به نظام مقدس جمهوری اسلامی خواهند شد. این سیاست، سبب خواهد شد که از مهاجرت بسیاری از شعرا و نویسندگان جوان به کشورهای همسایه جلوگیری شود. من جوانانی را سراغ دارم که خالق آثار مدرن نثر و نظم بسیار ارزنده‌ای در سطح جهان هستند ولی بلحاظ اجرای سیاست ترکی ستیزی، استعداد خدادادی و توان کم نظیر آنان هرز می‌رود. ما نه تنها مشکل تألیف و تدوین کتابهای درسی به ترکی آذربایجانی‌را نخواهیم داشت، بلکه خواهیم توانست برای کشورهای همسایه نیز کتاب تألیف کنیم.

در صورتی که قرار باشد زبان مادری تدریس و متحول گردد و با توجه به تعددگوش و نگارش زبان ترکی آذربایجانی کدام شیوه می‌تواند قوی‌تر و قابل قبول‌تر برای عموم باشد؟ آیا نگارش عربی یا لاتین را توصیه می‌فرمائید؟

الفبای مسلیمن، الفبای قرآنی است که بر اساس گرافیک فنیقی شکل گرفته و قوام یافته است. در صدر اسلام، متون ترکی، قبل از آثار فارسی با این الفبا نگارش یافت. گرچه ترکان خالق و مخترعان نخستین و فراگیرترین الفبای تاریخ بشریت هستند و الفبای ترکی سومری، ترکی اورخونی و ترکی اوغوری در شکل پذیری نگارش بسیاری از اقوام همسایه تأثیر داشته است، لیکن پس از گردن نهادن ترکان به اسلام و اهتمام به تبلیغ آن، این الفبا را پذیرفتند و به کار بردند. زبان ترکی آذربایجانی یک هزار و سیصد سال سابقه و نگارش و سنت املاء به الفبای قرآنی دارد و گسستن رشته‌های پیوند با گذشته برای ما بسیار تلخناک است و این کار را نخواهیم کرد. اما برای تأثیر در کشورهای همسایه جهت صدور انقلاب اسلامی و آرمانهای امام راحل، البته باید الفبای لاتین را هم بیاموزیم و از آن گزیری نیست.

در باب کاربرد شیوه‌های گوناگون نگارشی، من، اختلاف سلیقه در آئین نگارش را، چیز خوبی می‌دانم. در فارسی نیز همین گونه است. اما، بی‌گمان پس از تأمین آزادی نگارش به زبان ترکی آذربایجانی و اهتمام و حمایت دولتی از این مسأله، بتدریج شیوه استاندارد قابل قبول همگانی پیدا خواهد آمد. من، از این بابت دغدغه‌ای ندارم.

در خاتمه ضمن سپاسگزاری از زحمات جنابعالی اگر مطلبی را لازم می‌دانید که تا به حال گفته نشده است با گوش جان بشنویم؟

من باردیگر جوانان فرهیخته و اندیشمندان را متوجه این مسأله می‌کنم که با شکل و انسجام اصولی و منطقی و در گستره قانون اساسی نظام مقدس جمهوری اسلامی و با خدا محوری و دینمداری، به حرکت عظیم فرهنگی آذربایجان شدت و سرعت بخشند و برای محو آثار ستم ملی آریامهری در آذربایجان، با برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده پیش تازند. هر سهو سیاسی، خسران نسلی را به دنبال دارد و هرگونه تشتت، موجب به هرز رفتن نیروهای خودی خواهد شد.

مسأله زبان در آذربایجان، تنها

از طریق تدریس در مدارس و دانشگاهها حل خواهد شد.

استاد با سپاس از لطفی که نموده‌اید و در این گفتگو شرکت کردید، تقاضا داریم درابتدا، مختصری درباره سابقه اقوام ترک در فلات ایران و تاریخ این سرزمین بیان نمایید.

زبان و فرهنگ ترکی، دارای سابقه‌ای بیش از هفت هزار سال در آذربایجان و ایران است. صدها کتیبه سنگی، لوحه‌های گلی، نبشته‌های روی پوست حیوانات و هزاران دست نوشته به یادگار مانده از اعصار و قرون طولانی، گواهان صاف این سابقه دیرین تاریخی و فرهنگی هستند. در این نوشته‌های کهن، سه نوع الفبا به کار رفته که نخستین آنها الفبای «سومری»، دومین‌شان الفبای «گؤی تورک» و سومی، الفبای «اویغوری» می‌باشند.

لطفا توضیحاتی در مورد این سه نوع الفبا و مشخصات آنها ارائه کنید.

از بین الفباها، الفبای «گؤی تورک» از راست به چپ نوشته می‌شد و حروف آن به‌همدیگر متصل نمی‌شدند. به دلیل رواج این الفبا در سرزمین‌های مختلف و گسترده، تعداد حروف در هر منطقه با مناطق دیگر متفاوت بود. الفبای «گؤی تورک» در مکانهای مختلف مورد استفاده قرار گرفته و برای ما به یادگار مانده است و اکنون نمونه‌هایی از آن در دست است که از آن میان، می‌توان به یافته‌هایی در غار «آزیغ» - و گورستان‌هایی مثل: گورستان «قوبوستان» - و کتیبه‌های سنگی - مانند کتیبه‌های سنگی «اورخون» - و سایر سنگ نبشته‌ها اشاره کرد. تا سالهای اخیر چنین به نظر می‌رسید که این الفبا فقط در ۵۳ کتیبه سنگی کشف شد در دره «اورخون» به کار رفته، در حالی که واقعیت این است که بسیاری از هزاران سنگ نبشته موجود در زیر زمین «موزه ملی» تهران، با الفبای «گؤی تورک» نگارش یافته‌اند.

تحقیقات اخیر دانشمندان نشان می‌دهد که خط کهنی که در مناطق غربی ایران رواج داشته و به خط «میخی» معروف شده، در واقع اقتباس و تقلیدی از این الفبا بوده و دلایل «فونتیکی» و «ایدئوگرام» این حقیقت را ثابت می‌کنند. خودمن این مسأله را در کتاب «یادمانهای ترکی باستان» - که به زودی انتشار خواهد یافت - شرح داده‌ام.

آقای دکتر! همانطور که گفتید و مدارک مستدل تاریخی نیز ثابت می‌کنند، سابقه سکونت ترک‌ها - به ویژه ترک‌های آذربایجانی - در برخی نقاط ایران، حداقل به پنج‌هزار سال پیش از میلاد می‌رسد. لطفاً بفرمائید که روابط این ترک‌ها با سایر اقوام ایرانی در روزگار قدیم چگونه بوده است؟

قبل از ظهور دین مبین اسلام، ترک‌ها در کنار اقوام دیگر، در فلات ایران زندگی می‌کردند. مسلماً شما نیز می‌دانید و باور دارید که ترک‌های آذربایجانی، بیشتر از سایر اقوام، «ایرانی» بوده و هستند و سابقه سکونت و زندگی آنان در این سرزمین، به دورترین و تاریک‌ترین قرن‌های تاریخ می‌رسد.

حتی اگر اسناد مکتوب و منابع شفاهی و بحث‌های میتولوژیک قابل اطمینان را هم نادیده انگاریم، باز مدرک غیرقابل انکاری به نام دولت قبیله‌ای «آذرها» را در دست داریم. در این منطقه «آذ»ها بر همه اقوام و قبایل بزرگ و کوچک حکومت کرده‌اند. از جمله، آنان بر «اوزها» چیره شده و دولت «آذرها» را در سرزمین پهن‌اور تشکیل داده‌اند.

آقای «دوزگون» اطلاع دارید که «احمد کسروی» با دستور حمایت‌های گوناگون و آشکار و پنهان رضا خان پهلوی، دست به تحریف تاریخ و فرهنگ آذربایجان زده و ادعا نموده که ترک‌ها در سرزمین آذربایجان دارای سابقه تاریخی نیستند و ساکنان اصلی این سرزمین، کسانی بودند که به زبان «تاتی» - زبان مصطلح و بسیار ناقص و ابتدایی که اهالی چند روستا به آن تکلم می‌کنند - صحبت می‌کردند و نام واقعی آن زبان رو به مرگ «آذری» می‌باشد! بعد از کسروی، نیز عده‌ای به خاطر کسب نام و نان وعده‌ای دیگر به علت سادگی و کج فهمی، همان ادعای واهی را تکرار کردند. و این تکرار تا جایی تأثیر کرده که حتی عده‌ای از دوستان کم سواد فرهنگ، ادب و زبان ترکی آذربایجانی نیز نسبت به واژه «آذری» حساسیت نشان می‌دهند که یک کلمه غیرفارسی و مربوط به زبان ترکی آذربایجانی می‌باشد.

برای روشن تر شدن موضوع، تقاضا داریم معنای اصلی و واقعی واژه «آذری» را توضیح دهید.

واژه «آذ» هم در کتیبه‌های سنگی ترکی، از جمله در سنگ نبشته تاریخی و معروف «تان یوقو»، هم در منابع تاریخی فارسی، مانند «راحة الصدور» و

«جامع التواریخ» و هم‌در آثار کلاسیک عربی، مانند «صورة الارض» و «مروج الذهب» ذکر شده است. کلمه «ار» نیز که عنوان پسوند واژه «آذ» در لفظ «آذر» (آذ + ار) به کار می‌رود به معنی قهرمان، سرباز، مرد جنگی و یا به اصطلاح امروزی، رزمنده است. «آذر» نام یک حکومت قبیله‌ای و ترک زبان در این منطقه بوده است.

همان‌طور که گفتید، «آذر» یک واژ ترکی است و شونیست‌های دوران شاه بی هیچ دلیل علمی و قانع کننده‌ای، آن را به واژه اوستایی «آئه ره» (Athara =) نسبت داده‌اند. این دو واژه - «آذر» در ترکی و «آئه ره» در اوستایی - هیچ ارتباطی با هم ندارند. کلمه «آئه ره» اوستایی بعدها تغییر شکل داده و به صورت «آدر» و «آذر» فارسی در آمده است و با تکواژ «آذر» ترکی مشابهت در تلفظ دارد، ولی این دو از نظر معنا و ریشه، کاملاً باهم متفاوت هستند. شونیست‌های خود فروخته با هدف ایجاد بحران هویت در آذربایجان، دست به تحریف آلوده و این دو کلمه را با هم یکی وانمود کرده‌اند. اینان حتی سعی کرده‌اند با تحریف‌ها و دروغ‌های خود، ریشه کلمه «آذربایجان» را نیز عوض کنند و آن را به صورت «آذرآبادگان» و «آترو پاتکان» و غیره در آورند.

لطفاً در مورد نحوه ایمان آوردن ترک‌ها به دین مبین اسلام و خدمات ایشان به اسلام نیز توضیحاتی ارائه نمایید.

ترک‌های ایرانی (آذربایجانی‌ها) دین مبین اسلام را با وجدان و فطرت خود سازگاردیده و بدون کوچکترین مقاومتی، این آخرین و کاملترین دین الهی را پذیرفته‌اند. به بیانی ساده‌تر، هیچ انسان منصفی ادعا نکرده و نمی‌تواند هم بکند که ترک‌های آذربایجانی از ترس شمشیر و یا به خاطر ندادن جزیه مسلمان شده‌اند. ترک‌ها از روی علاقه قلبی و با جان و دل، به دین اسلام ایمان آورده‌اند و گسترش آن را وظیفه انسانی و وجدانی خود دانسته و صلاهی «الله اکبر» را در دنیا طنین انداز ساخته‌اند. اشتیاق ترک‌ها نسبت به دین اسلام و پذیرش این دین مبین از سوی آنان به این دلیل بوده که ترک‌ها قبل از اسلام، خود به خدای یگانه اعتقاد داشتند و پرستنده «گوی تانری» بوده‌اند. می‌دانید که گوی، در زبان ترکی به معنی بزرگ و پر عظمت است و در این مورد، معنای رنگ «کبود» را نمی‌رساند. این واژه در ترکیب‌های «گوی مچیت» [مسجد]، «گوی تپه»، «گوی دفتر» و امثال آن نیز معنای «عظیم» و بزرگ است. مفهوم رنگ از آن استنباط نمی‌شود. بعد از اسلام آوردن ترک‌ها نیز، واژه «گوی» هم مانند کلمه «تانری» به عنوان لفظ جلاله در زبان ما مانده و هنوز هم استعمال می‌شود.

ترک‌ها در راه اعتلا و گسترش اسلام، خدمات فرهنگی و نظامی گسترده و قابل تحسین انجام داده‌اند.

خدمات و تلاش‌های ترک‌ها در عرصه‌های علم، فرهنگ و ادب در چه حدی بوده‌است؟

در دوران بعد از اسلام، زبان ترکی بسیار زودتر و بیشتر از زبان فارسی، به عنوان یک زبان دینی، علمی و درباری مطرح شده است. اثر عظیم و فنا ناپذیر «قوتاد غوبلیغ» که تقریباً همزمان با «شاهنامه» فردوسی طوسی خلق شده، نشان می‌دهد که حتی قبل از آن، آثار دینی، فلسفی و سیاسی ارزنده‌ای در این زبان آفریده شده بود و «یوسف خاص حاجب ایرانی» با اثر ارزشمند خود نشان می‌دهد که از یک زبان ادبی و مدنی بسیار غنی و ریشه دار برخوردار است. همچنین کتاب ارزشمند «نهج‌الفرادیس» که در همان عصر نوشته شده، گواه صادقی بر این واقعیت است که زبان ترکی در قرن‌های سوم و چهارم هجری دارای نقشی سازنده در عرصه‌های علم و ادب بوده است. چند ماه پیش در موزه «چهل ستون» اصفهان به یک «عهدنامه» برخوردیم که باز به زبان ترکی و مربوط به همان زمان است و ارزش تاریخی فراوان دارد. این اثر در سال ۴۷۷ هجری و در شهر تبریز از لسان عربی به زبان ترکی ترجمه شده است و زبان استعمال شده در آن شیوا و متکامل است.

جای تاسف فراوان است که در قرن اخیر، به دلیل تاخت و تاز سیاست‌های شوونیستی و ترک ستیزی، این آثار و اسناد ارزشمند تاریخی را از چشم‌ها پنهان کرده‌اند تا به خیال خود، موجودیت ترک و ترکی در ایران را انکار کنند.

تقاضا داریم به طور خلاصه، در مورد تاریخ زبان ترکی در ایران قبل از صفویه توضیحاتی ارائه فرمائید.

بعضی‌ها سعی می‌کنند این عقیده غلط و مغرضانه را شایع کنند که گویا زبان ترکی، از زمان روی کار آمدن صفویه در ایران رایج شده است. این یک دروغ مسلم است. هرگز یک زبان نمی‌تواند در مدت کوتاهی در یک کشور رواج بیابد. شما خوب می‌دانید که قبل از تأسیس سلسه صفوی، یک دنیا آثار علمی و ادبی به زبان ترکی و توسط ترک‌های «شافعی» خلق شده بود. متأسفانه تاریخ ادبیات ما در دوران‌های قبل از صفویه، هنوز مورد استفاده قرار نگرفته است. اثر ارزشمند «قارا مجموعه» که به عنوان کتاب درسی مورد استفاده قرار می‌گرفت، نشان دهنده این است که زبان ترکی در کلیه مسجدها، زاویه‌ها، تکیه‌ها و مکتب‌ها تدریس می‌شده و حتی بعضی کتاب‌ها در قبل

ازدوره صفوی از فارسی به ترکی ترجمه شده‌اند که از آن جمله می‌توان به ترجمه گلستان سعدی از زبان فارسی به ترکی توسط «تفتازانی» اشاره نمود. همچنین ترجمه قرآن مجید از عربی به ترکی از قرن سوم هجری آغاز شده است که نمونه‌های زیادی از این‌نوع ترجمه‌ها در کتاب‌ها و موزه‌های مختلف دنیا وجود دارد و به عنوان نمونه مثال، می‌توان به لوح‌هایی با نام «قرآن مترجم» (ترجمه شده) اشاره نمود که توسط «آستان قدس رضوی» انتشار یافته‌اند. ضمناً جا دارد به آثاری چون «فتوت نامه»، «سلجونه»، «سالتو نامه»، «اوغوز نامه» و غیره اشاره کنیم که در عصر سلجوقیان نگاشته شده‌اند.

می‌دانیم که ترکها بیش از هزار سال در ایران حکومت کرده و از آغاز سلطنت غزنویان تا پایان دوره قاجار، همه پادشاهان و حاکمان در سرتاسر کشورمان ترک بوده‌اند. و اصولاً بنای دولت «وحدت ملی» و رسمیت یافتن مذهب تشیع در ایران، توسط ترکها انجام شده است. در طول این مدت بیش از ده قرن حکمرانان ترک هرگز زبان خود را به دیگران تحمیل نکرده، بلکه حتی با دادن صله‌های فراوان (سکه‌های زر و سیم) و سایر امکانات، دانشمندان، محققان، نویسندگان و شاعران را تشویق کرده‌اند که آثار خود را به هر زبانی که خودشان می‌خواهند به وجود بیاورند. اگر ازدوران کوتاه حکومت «زندیه» صرف نظر کنیم، خاندان پهلوی اولین دولت غیر ترک بودند که بعد از هزاران سال در ایران به حکومت رسیدند. حال بفرمائید که در مقابل ده قرن دموکراسی فرهنگی ترک‌ها، پهلوی‌ها با زبان ترکی و مردم آذربایجان چه برخوردی می‌کردند؟

شوونیسیم ضد بشری «پهلوی» در عالم ادعا، از ایجاد و تقویت «وحدت ملی» در ایران سخن می‌گفت، اما در عمل، ضربه‌های کشنده‌ای بر «وحدت ملی» وارد ساخت. قبل از روی کار آمدن رژیم پهلوی در ایران، اصولاً اختلاف قومی در این کشور وجود داشت و همه مردم - از هر قوم و زبان - خود را «مسلمان» و «ایرانی» می‌دانستند. اما رژیم پهلوی برنامه را طوری ترتیب داد که ایرانی‌های فارسی زبان مبتلا به یک نوع ناسیونالیسم کور شوند. آنان می‌خواستند این باور را در مردم به وجود بیاورند که گویا اسلام، موجب عقب ماندگی در این مملکت شده است! رضاخان و پسرش می‌خواستند ترتیبی بدهند که خواهران و برادران ایرانی و فارسی زبان ما، خودشان را بالاتر از اقوام دیگر بدانند. از این طریق بود که در ایران «شوونیسیم فارس» را به وجود آوردند. برنامه اصلی و اساسی این شوونیسیم فارس، نابود ساختن «غیرت

اسلامی» دراذهان مردم بود و برای پیشبرد این هدف، «ترک ستیزی» و «عرب ستیزی» را درکشورمان ایجاد کردند و رواج دادند تا به خیال خود «زبان ملی» خلق کنند و «وحدت‌زبانی» به وجود آورند. حاکمان دوران پهلوی با «ایرونی بازی»های خود، می‌خواستند این فکر را تلقین کنند که فقط زبان فارسی می‌تواند «زبان ایرانی» باشد و «ایران» تنها با «فارسی» معنا و شخصیت پیدا می‌کند. آنان ترک‌ها را «اجنبی» و زبان ترکی را «زبان بیگانه» معرفی می‌کردند و برنامه‌شان این بود که ترک‌ها تحقیر شوند و از سخن گفتن به زبان مادری خود شرم کنند.

اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تدریس و تحصیل به زبان قومی درکنار زبان فارسی در مدارس را آزاد اعلام نموده و حتی تشویق هم کرده است. اما برخی افراد می‌خواهند چنین القا کنند که خود مردمان آذربایجان و سایر نقاط ترک‌نشین، علاقه‌ای به آموزش زبان ترکی آذربایجانی ندارند و از آن استقبال نمی‌کنند. جناب عالی که استاد زبان ترکی در دانشگاه‌های مختلف بوده و هستید، در این مورد چه عقیده‌ای دارید و استقبال جوانان از زبان ترکی آذربایجانی را در چه حدی می‌بینید؟

بنده بر اساس تجربه‌های چند ساله‌ام، با قاطعیت تمام عرض می‌کنم که فقط عده‌ای از مسئولان فرهنگی آذربایجان مشکل ایجاد می‌کنند. توقع همه ما از مسئولان محلی محترم جمهوری اسلامی این است که مبلغان راستین احکام اسلام و قرآن و آرمانهای والای حضرت امام راحل (ره) و مقام معظم رهبری در منطقه‌ی مأموریت خود باشند. اهالی مناطق مختلف کشورمان، سخنان هر یک از مسئولان را به عنوان «صدای انقلاب» باور می‌کنند. باید از این آرمانهای والا دفاع نمایند. مگر مسئولان استان ما با تاریخ آذربایجان آشنایی ندارند و بزرگانی چون «شیخ محمد خیابانی»، «حاج میرزا حسن رشدیه»، «ستارخان سردار ملی» و دیگران را نمی‌شناسند؟ مگر از قیام‌های مربوط به زمان جنگ جهانی دوم و ۲۹ بهمن ۵۶ تبریز آگاهی ندارند؟ مگر این‌ها نمی‌دانند که اگر امروز در تبریز، در هر خانه‌ای را که بزنید و بپرسید که آیا می‌خواهید فرزندتان در مدرسه، زبان ترکی آذربایجانی را هم یاد بگیرد، همه جواب مثبت خواهند داد؟ مگر اینها خبر ندارند که زبان، فرهنگ و تمدن آذربایجان، در طول سالیان دراز مورد تحقیر و اهانت قرار گرفته است؟ مگر اینها نمی‌دانند که مردم، با الهام از قانون اساسی که بر اساس قرآن نوشته شده، نسبت به حقوق ملی خود عشق می‌ورزند؟

مسئولان محلی وظیفه دارند آمال و خواسته‌های مردم محل خدمت خود را درست بشناسند و در راه تحقق آنها، اقدامات جدی به عمل بیاورند.

درباره استقبال مردم - بخصوص جوانان - از کلاس‌های زبان ترکی نیز می‌توانم به واقعیت‌های زیادی اشاره کنم. شما می‌دانید که خود من از سال ۱۳۷۰ به این طرف، در دانشگاه‌های مختلف تهران دو واحد «زبان و ادبیات ترکی» تدریس می‌کنم.

کلاسهای زبان ترکی، مورد استقبال پر شور جوانان قرار می‌گیرد. حتی بعضی از دانشجویان برای حضور در این کلاسها، برخی از درس‌های دیگر خود را حذف می‌کنند. در ترم گذشته در دانشگاه شهید بهشتی ۱۴۰ نفر برای این کلاس‌ها ثبت‌نام کردند. در سال ۷۲ که در دانشگاه ارومیه «زبان و ادبیات ترکی» تدریس می‌کردم ۴۰۰ نفر در کلاس حضور داشتند و به علت ازدحام بیش از حد دانشجویان ما مجبور شدیم، که کلاس درس را در «سالن تشریح» برگزار کنیم. همچنین در دانشگاه امام صادق(ع) بزرگترین سالن را در اختیار ما قرار دادند و جلسات درس ما به کنفرانس تبدیل شد. در دانشگاه علامه طباطبائی نیز به دلیل استقبال بیش از حد دانشجویان، مجبور شدیم کلاس‌ها را در دو شیفت جداگانه تشکیل دهیم.

استاد شما که در دانشگاه‌های مختلف کشورمان رشته «زبان و ادبیات ترکی» را تدریس می‌کنید، چرا به تبریز نمی‌آیید که دانشجویان شهر خودمان هم از این کلاس‌ها بهره‌مند شوند؟

واقعیت این است که بعضی از مسئولان محلی، بخصوص برخی از مسئولان دانشگاه تبریز نمی‌خواهند این زبان تدریس بشود. از چند سال پیش به این طرف، من همه ساله تقاضای انتقال به دانشگاه تبریز می‌کنم. در تیر ماه امسال نیز خودم شخصاً تقاضای انتقال به تبریز و همکاری با این دانشگاه را نوشتم و به آقای دکتر حدیدی، رئیس دانشگاه ادبیات تسلیم کردم. اما باز هم مثل سالهای قبل، نسبت به تقاضای من بی‌اعتنائی کردند.

آقای دکتر! عقیده شما در مورد این که زبان ترکی در آموزشگاه‌ها، آن هم به صورت غیر رسمی و غیر انتفاعی تدریس شود، چیست؟

عقیده بنده این است که مسئولان استان‌های شمال غرب کشور ترتیبی بدهند و طوری برنامه‌ریزی کنند که از مهرماه امسال در دبستانها، مدارس راهنمایی، دبیرستان و دانشگاه‌ها، زبان و ادبیات ترکی به صورت کاملاً علمی و اصولی و به طور رایگان، هر هفته دو ساعت تدریس شود. اگر مسئولان استان‌های یاد شده چنین اقدام سازنده‌ای رابه عمل بیاورند، عملاً ثابت خواهد شد که آنان به «وحدت ملی» و «وحدت بین دولت و ملت» اهمیت می‌دهند. این همه غریب ماندن زبان ترکی آذربایجانی در شأن نظام مقدس جمهوری اسلامی و ملت قهرمان ما نیست.

مسأله زبان در آذربایجان، تنها از طریق تدریس در مدارس و دانشگاه‌های دولتی و به صورت رسمی، قابل حل است.

چه توصیه‌ای به جوانان و روشنفکران آذربایجانی دارید؟

توصیه اصلی من به جوانان عزیزمان، این است که آنان نباید خود را با مسایل فرعی درگیر کنند و حيله‌ها و توطئه‌های سرویس‌های اطلاعاتی دشمنان را بشناسند و این دسیسه‌ها را بی‌اثر نمایند. امروز اصلی‌ترین وظیفه همه ما حفظ وحدت، وفاداری به آرمانهای والای انقلاب اسلامی، همت گماردن برای اجرای احکام اسلام و پاسداری از نظام و قانونی کردن حضور زبان ترکی در کشورمان است.

برای تحقق این آرزوها، باید هویت قومی و فرهنگی در آذربایجان حل شود. و برای حل این مشکلات لازم است روشنفکران ما دست به دست هم بدهند. بنده در طول عمر کوتاه مدت خود، به تجربه دریافته‌ام که اختلاف، موجب خدشه‌دار شدن اتحاد می‌گردد. خودشناسی و بازگشت به هویت اصلی خویش امری بسیار مهم و کارساز است. جوانان ما باید مطالعه کنند و این حقیقت مسلم را دریابند که زبان مادری ما - ترکی آذربایجانی - یکی از غنی‌ترین، پربارترین با قاعده‌ترین و شیرین‌ترین زبانهای دنیا و زبان اکثریت ملت ایران است. واقعاً حیف است که بعضی از جوانان، خود را از غوطه‌ور شدن در این دریای عظیم و هستی بخش محروم کنند.

روشنفکران ارجمند و جوانان عزیز ما باید تلاش کنند در خانه‌ها، محله‌ها، اداره‌ها و هر جای دیگری امکان آموزش زبان ترکی آذربایجانی را فراهم سازند این زبان باید به وسیله‌ای کارساز برای مراقبت از اسلام، نظام و وحدت ملی و میراث فرهنگی برجای مانده از نیاکان ما تبدیل شود و وسیله‌ای برای تبلیغ این ارزش‌های والا باشد.

فقدان دکتر نطقی، ضایعه‌ای بزرگ برای فرهنگ و ادب آذربایجان

آیا با دکتر نطقی ملاقات و مرافقه علمی هم داشتید؟

پس از تحقق انقلاب شکوهمند، هنگام نشر مجله «یولداش» و مجله «انقلاب یولوندا» چند بار با آن مرحوم که به همراهی دکتر جواد هیئت مجله وارلیق را منتشر می‌ساخت، جلسات مشترکی تشکیل دادیم. این جلسات به خاطر هماهنگی در یکسان‌سازی املاهای لغات ترکی تشکیل می‌شد.

نظر شما درباره شخصیت دکتر نطقی چیست؟

خصیصه‌ی مهمی که من در مرحوم حمید نطقی دیدم، جسارت علمی او بود که در کمتر عالمی یافت می‌شود. «جسارت علمی» به این معناست که آدمی اسیر جوّ حاکم نشود و نظریه و تئوری خود را براساس داده‌های منطقی و علمی با جسارت بیان و از آن دفاع کند، ولو اگر به ضرر وی باشد.

در تاریخ علم ایران، چنین دانشمندان فراوان بودند. مثلاً محمود کاشغری صاحب «دیوان لغات الترک» و امیر علی شیر نوائی دارنده کتاب «محاکمه‌اللغتين» چنین جسارتی داشتند. چون تک درختی راست قامت، در مقابل باد مخالف ایستادند و نظریه‌های علمی خود را بیان داشتند. امام محمد غزالی نیز چنین بود. او در چهل سالگی به چنان جسارتی دست یافت که در رد افکار و آراء پیشین خودش، دو کتاب «الْمُنْقَذُ مِنَ الضَّلَالِ» (یعنی: نجات از گمراهی) و «تهافت الفلاسفه» (یعنی: گمراهی فیلسوفان) را نوشت و به دفاع او تئوریهای جدید اندیشگی خود پرداخت.

همانگونه متفکر بزرگ جهان تشیع ملامحمد فضولی باید گفت که جسارتی فزون از اندازه و بسیار متین و استوار داشت. مثلاً او در علم کلام، جوّ حاکم «کلام مسیحیت» و «کلام سنتی» را در هم می‌شکند و کلامیون را که همگی دنباله رو و پیرو «ابن‌میمون» بودند به باد انتقاد می‌گیرد و برای اول بار در تاریخ علم کلام مبحث «امامت» را وارد می‌کند و کتاب «مطلع‌الاعتقاد فی معرفة المبدأ و المعاد» می‌نویسد. مرحوم دکتر حمید نطقی نیز صاحب چنین جسارتی بود، به ویژه آنجا که در مقابل سیاست کلان شوونیسم فارسی

ایستادگی می‌کند و به افشاء سیاستهای فارسیسم، و لو بعد از انقلاب می‌پردازد.

اگر ممکن است در این باره توضیح بیشتری بدهید.

ببینید سیاست شوونیسم قصد داشت که آذربایجان را بیگانه از خویشتن سازد. در این راستا، به گستردگی به فعالیت شیطانی می‌پرداخت. از سوئی نظریات «آریا گرایی» را از طریق کتابهای درسی و رسانه‌های گروهی القاء و حاکم می‌کرد و از سوی دیگر تئوری پوچ کسروی را دائر بر اینکه گویا زبان مردم آذربایجان لهجه‌ای از فارسی بوده‌است، بصورت حکمی تغییر ناپذیر به جوانان القاء می‌کرد. به گونه‌ای که آذربایجانیها چنین باورشان بشود که «ترک نیستند و آذربایجانی هستند» (!) و البته از کلمه آذربایجانی هم معنایی مجعول و تحریف شده به دست می‌داد. این جوّ جوّی حاکم بود و از سوی لژهای فراماسونری نظیر «لژ صفا» و «لژ کوروش» در ایران رواج داده می‌شد.

مرحوم نطقی در مقابل این جو حاکم، بویژه از سال ۱۳۵۸ به این سو ایستادگی کرد و دفاع از کیان و آرمان بزرگ آذربایجان را وجهه همت خود قرار داد.

ارزیابی شما از آثار علمی دکتر نطقی چیست؟

کارهای علمی و دانشگاهی مرحوم دکتر نطقی به لحاظ روش شناسی و اصول متودیک دانشگاههای جهان، در سطح استاندارد بسیار بالائی قرار دارد. او، حتی کوچکترین مقاله را با حفظ و رعایت دقیق اصول علمی نگارشهای آکادمیک می‌نوشت. در پای هر مقاله، ارجاعات دقیق و کتاب شناسی معتبر می‌داد و امانت علمی دقیقی داشت و کوچکترین مطلب مأخوذه از منبع ولو شفاهی را، متذکر می‌شد.

میراث علمی به جای مانده از آن مرحوم، نمونه‌های کامل کارهای علمی دانشگاهی بشمار می‌رود. در میان معاصران و اهل تحقیق، کمتر می‌توان شخصی با سواس علمی دکتر نطقی پیدا کرد.

به نظر شما دکتر نطقی در تحقیقات آذربایجان شناسی چه مقامی دارد؟

مرحوم پروفسور دکتر حمید نطقی خدمات ارزنده‌ای به دانش ترکی پژوهی، بویژه تحقیق دستور زبان ترکی ایران کرده است. در صفحات مجله وارلیق سالها، سلسله مقالات وی در زمینه شناخت ساختار و عملکرد «پی افزوده‌های ترکی» چاپ شده‌است که در نوع خود، جالب است و شاید فقط پژوهشهای مرحوم پروفسور دکتر محرم‌ارگین در ترکیه و مرحومه پروفسور دکتر ظریفه بوداقوا در جمهوری آذربایجان رami توان هم سنگ با پژوهشهای وی به حساب آورد.

فقدان این عزیز از دست رفته برای جامعه فرهنگ و ادب آذربایجان و جمعیت ترکی پژوهان ایران و جهان ضایعه‌ای اسفناک است. جوانانی که در آینده بتوانند «جسارت علمی» او را صاحب شوند، بی‌گمان جای او را خالی نخواهند گذاشت، جسارتی که مبتنی بر منطق و داده‌های دانش‌نوین باشد، جسارتی که در دانشمند ایجاد تهوّر کند و او را از اسارت در جوّ حاکم برهاند.

امروزه جوّ حاکم در جامعه آذربایجان، نباید حفظ سیاست شوونیسم آریامهری باشد. مردم ما با مشت جانانه‌ای در ۲۹ بهمن ۱۳۵۶ دک و پوز یاوه‌گویان شوونیسم را خرد کرده است، اما عوامل اجنبی شاهی و نوچه‌های احمد کسروی، با نفوذ در ارگانه‌های فرهنگی کشور، سعی در بازگرداندن این جوّ به جامعه و سرزمین مقدس ما دارند. در چنین وضعی، وظیفه فرهنگی جوانان ما بسیار سنگین است. مسئولان علاقه‌مند به حفظ میراث علمی بازمانده از نوابغی چون دکتر نطقی، باید بتوانند این «جسارت علمی» را به آنان انتقال دهند و با ایجاد و حفظ فضای سالم فعالیتهای فرهنگی در جوانان ما جسارت ترکی پژوهی و بازگشت به خویشتن ایجاد کنند.

تدریس زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه تبریز

□ این درس در دو واحد و به مدت ۱۶ هفته تدریس خواهد شد.

استاد اخیرا خبر یافتیم که در دانشگاه تبریز به تدریس زبان ترکی می‌پردازید، ممکن است بفرمائید که کدام دانشگاه از شما برای تدریس دعوت کرده است؟

براساس قرارداد تدریس که انجمن اسلامی دانشکده ریاضی دانشگاه تبریز با من منعقد کرده است، تدریس درس دو واحدی «زبان و ادبیات ترکی» را در ۱۶ هفته برعهده گرفته‌ام.

این کلاس از چه تاریخی شروع شده و کی به اتمام خواهد رسید و آیا امتحان هم به عمل خواهد آمد؟

نخستین جلسه کلاس «زبان و ادبیات ترکی» در روز پنجشنبه ۷۹/۹/۱۸ برگزار گردید و تا ۷۹/۲/۱۵ ادامه خواهد داشت و در نیمه دوم اردیبهشت ماه ۷۹ امتحان رسمی از دانشجویان به عمل خواهد آمد و به قبول شدگان گواهی ممهور به مهر دانشگاه صادر و اعطاء خواهد گردید.

نقش مسئولان دانشگاه تبریز چیست؟

ما تلاش خواهیم کرد که مسئولان دانشگاه تبریز را متقاعد به اجرای دقیق قانون و در حیطه فعالیت‌های خودشان بکنیم و به آنها یادآور شویم که خدمات واقعی به مردم و نظام مقدس جمهوری اسلامی وقتی مؤثر خواهد افتاد که حالت کلیشه‌ای و دیکته شده نداشته باشد و با لمس واقعیت‌ها و نیازهای منطقه‌ای و بر شالوده خواست عمومی پی‌ریزی شود و روند مردمی داشته باشد.

هم از این روی، به نظر من باید مسئولان دانشگاه تبریز به خواست بحق دانشجویان توجه کنند و این درس را برای دانشجویانی که امتحانات آن را با موفقیت پشت سر می‌نهند، بعنوان یک درس اختیاری دو واحدی بطور رسمی بپذیرند و امتیازات بایسته را به دانشجو اعطاء نمایند.

آیا برگزاری این کلاسها وظیفه مسئولان دانشگاه تبریز نیست؟

البته، همانگونه که شما اشاره کردید، برگزاری این کلاسها جزو وظایف مسئولان دانشگاه است. برگزاری درس دو واحدی «زبان و ادبیات ترکی» در سال ۱۳۷۰ بعنوان یک درس دو واحدی از سوی شورای انقلاب فرهنگی تصویب شده است و تا کنون در بسیاری از دانشگاههای تهران از جمله دانشگاه امام صادق(ع)، دانشگاه تربیت مدرس، صنعتی شریف، شهید بهشتی، علوم پزشکی تهران، علم و صنعت، واحدهای مختلف دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه ارومیه با دخالت مستقیم خود مسئولان دانشگاه اجرا و تدریس شده است، ولی علت اینکه چرا مدعیان ریاست و رهبری در دانشگاه تبریز عاجز و ناتوان از اجرای این برنامه در تبریز هستند، قابل تأمل است. اینان اغلب از «جو» و مسائلی نظیر «سوءاستفاده» و «مخالفت» ناله می‌کنند و با قیافه‌های کلیشه‌ای حق بجانب بهانه‌گیری می‌کنند و به هر تقدیر، مایل به اجرای این برنامه رسمی دولتی نیستند و عقیده دارند: «سری را که درد نمی‌کند، نباید

دستمال بست) اما طیف دانشجویی پذیرایی این بهانه‌ها نیست و طالب اجرای تمام و کمال قانون است.

هم از این روی پیش افتاده‌اند و همت خود را بدرقه این راه مقدس می‌کنند.

آیا برنامه درسی را شما خودتان تعیین کرده‌اید؟

برنامه درسی کلاس را من تعیین نمی‌کنم، شورای انقلاب فرهنگی تعیین کرده‌است و آن بدین قرار است که یک دوره کامل صرف زبان ترکی آذربایجانی به همراه نمونه‌هایی از متون نظم و نثر ترکی دوره اسلامی تدریس شود. بخش نخست را بصورت کاربردی در کلاس با دانشجو کار می‌کنم و بر اساس سرفصل‌های موجود، جزوه درسی لازم را نیز تهیه کرده‌ام که در اختیار دانشجویان است. برای بخش دوم هم کتاب «برگزیده متون نظم و نثر ترکی» را تدریس می‌کنم که در سال ۱۳۷۱ تألیف کرده‌ام و جلد اول آن و دوم آن از سوی دانشگاه صنعتی شریف چاپ شد و چند سال است مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ممکن است برنامه تدریسی خود را بطور خلاصه بیان بفرمائید؟

کتاب «برگزیده متون نظم و نثر ترکی» حاوی معرفی آثار گرانقدر اسلامی است که از «قوتادغو بیلغ» شروع شده به «حیدر بابایا سلام» ختم می‌گردد. در این کتاب، از هر یک از آثار نظم و نثر ترکی نمونه‌هایی معرفی شده‌است. دانشجو در این دوره با محتوای آثاری چون *نهج‌الفرادیس* (قرن چهارم)، *عتبه‌الحقاییق* (قرن پنجم)، *دیوان حکمت* (قرن ششم)، *قیرخ حدیث* (قرن ششم)، *دده قورقود* (قرن پنجم)، *دیوان ترکی مولوی* (قرن هفتم)، *کلاملار اثر قوشچو اوغلو* (قرن هفتم)، *قاضی برهان‌الدین* (قرن هشتم)، *قارامجموعه* (قرن نهم) آثار *عمادالدین نسیمی*، *شاه اسماعیل ختائی*، *قوسی تبریزی*، *حبیبی*، *محمدبن سلیمان فضولی*، *میرزا صائب تبریزی*، *ملا پناه واقف*، *ملا ولی‌ودادی*، *قاسم بیگ ذاکر*، *راجی*، *صراف*، *شکوهی*، *لعلی*، *ساهر* و *شهریار* و جز آن آشنایی شود. همچنین در کنار تدریس متون و صرف زبان ترکی، دانشجو را با مباحثی از اتیمولوژی و ریشه‌شناسی لغات ترکی و ادبیات تطبیقی ترکی و فارسی و عربی آشنایی سازیم.

آیا علاوه بر دانشکده ریاضی در دانشکده‌های دیگر هم این برنامه اجرا می‌شود یا نه؟

فعلاً دانشکده ریاضی از من دعوت کرده و قرارداد منعقد ساخته‌است. امیدواریم این کلاس در سال تحصیلی آینده و حتی در نیمسال آینده در همه

دانشکده‌های دانشگاه تبریز بطور جدی و رسمی تدریس شود. مسئولانی که به هر دلیلی مانع اجرای این برنامه هستند، یا خیانت می‌ورزند و یا دچار جهالت هستند و ناآگاهانه آب در آسیاب دشمن می‌ریزند و با بی‌اعتنایی به نیاز منطقه و خواست عمومی و ایجاد سدّ در برابر اجرای قانون، به دشمن تراشی و ایجاد نارضایتی عمومی و تهیه خوراک برای سرویسهای اطلاعاتی اجنبی مدد می‌رسانند. دولت و مردم باید محیط مقدس دانشگاه را از لوٹ وجود چنین افرادی پاک سازند و دانشگاه را از چنگال زهر آگین سوءمدیریت آنها برهانند.

استاد، اخیراً شایع شده که عده‌ای قصد تعطیلی کلاس شما را دارند. این شایعه تاجه حد صحت دارد؟

احدی نمی‌تواند کلاس من را تعطیل کند. کلاس فقط در دو حال قابل تعطیل است. حالت اول آنکه دانشجو به کلاس نیاید. حتی اگر یک دانشجو هم در کلاس بنشیند، من درس خواهم گفت. و باید عرض کنم که استقبال به حدی است که اغلب جا برای نشستن نیست و بیشتر آقایان سرپا می‌ایستند. حالت دوم آن است که امضاءکنندگان قرارداد تدریس، بطور رسمی و مکتوب قرارداد را، طبق شرائط ذکر شده در آن فسخ نمایند و در این صورت، من حق خواهم داشت از طریق قوه قضائیه مسأله‌ی فسخ را دنبال کنم. به هر حال شأن کلاس و تحقیقات علمی در آن است که به دور از بازیهای سیاسی و به قصد پژوهشهای علمی صرف، تشکیل گردد.

کلاس ما هم یک کلاس صددرصد علمی و فنی است و به دور از هرگونه سیاسی‌بازی و رقاصی‌های جناحی برگزار می‌شود، مانند همه کلاسهای تخصصی و علمی، صبغه تحقیقاتی و پژوهشی دارد و من امیدوارم که از میان فارغ التحصیلان ساعی و باذکاوت این کلاس، افرادی پیدا شوند که در آینده سگان ترکی پژوهی را در ایران به دست گیرند و تبلیغات مسموم ترکی ستیزان را در منطقه بی‌ثمر سازند.

از اینکه برای پاسخ به سئوالات ما، وقت گرانبهای خود را در اختیارمان گذاشتید سپاسگزاریم.

من هم سپاسگزارم.

«قارا مجموعه» یی که پراکنده شد

شنیده‌ایم که کتابی به نام «قارا مجموعه» یافته‌اید چه گونه به این مهم رسیده‌اید؟

در سال ۱۳۴۷، در تبریز هنگام تهیه مطالبی برای هفته‌نامه «مهد آزادی ویژه هنر و اجتماع» از کتاب «مختصر آذربایجان ادبیاتی تاریخی» اثر مرحوم حمید آراسلی، با نام «قارا مجموعه» آشنا شدم. بعدها در کتب «تراجم احوال و تذکره‌ها» نیز به نام این کتاب برخورددم و پیوسته آرزوی یافتن و مطالعه آن را داشتم. در سال ۱۳۵۱ در تهران، هنگام تدوین کتاب «مقالات تربیت» و نگارش شرح احوال و آثار مرحوم محمد علی تربیت، تأکید آن مرحوم بر اهتمام به کشف کتاب «قارا مجموعه»، مرا بر آن داشت که بطور جدی موضوع را دنبال کنم.

در سالهای پیش از انقلاب، هر ترکی پژوهی در مظان اتهام قرار داشت و من برای موجه جلوه دادن پژوهش در نسخ خطی کتابخانه‌های تهران، موضوع پایان نامه خود را در مقطع فو لیسانس رشته کتابداری دانشگاه تهران، «کتابشناسی نسخ خطی دوره صفویه» انتخاب کردم. اما، تلاش من به نتیجه‌ی نرسید. تا اینکه در سال ۱۳۵۸ توانستم به ترکیه سفر کنم و مشغول تحصیل و تحقیق در دانشگاه استانبول شدم.

در شهر استانبول حدود چهارصد کتابخانه وجود دارد که در آنها نسخ خطی گرانمایی از متون اسلامی ترکی، فارسی و عربی هست و محافظت می‌شود. برخی از نسخه‌های خطی فارسی به صورت میکروفیلم در آمده و به تهران منتقل شد ولی نسخه‌های خطی ترکی، کم و بیش اسیر غبار غربت است. چرا که به سبب تغییر القبا و مسائلی دیگر، دریایی از متون نظم و نثر ترکی ایرانی هنوز ناشناخته مانده است. در طی تحصیل، پیوسته به دنبال گمشده خود بودم و نسخه‌های زیادی که مربوط به دوره صفوی بودند را بررسی کردم اما هیچگاه به رساله‌ی موسوم به «قارا مجموعه» برخورددم، ولی رساله‌های چندی مربوط به شیخ صفی و مریدان او یافتیم. به مجموعه شعر ترکی با تخلص صفی برخورددم ولی هیچگاه نمی‌دانستم که اینها قسمتی از «قارا مجموعه» هستند.

از سال ۱۳۶۲ به این سو، در تهران نیز، پیوسته ذهنم به کشف قارا مجموعه معطوف بود. تا اینکه در سال گذشته هنگام یادداشت برداری از مطالب یکی از رسالات «کلمات و نصایح شیخ صفی» ناگهان به این جمله برخورددم که: «سنه قارا مجموعه دن بیر حصه یازدیم ...» و متوجه شدم که «قارا مجموعه» در واقع، مجموعه‌ی

بوده است که رسالات مربوط به طریقت شیخ صفی، کلمات، نصایح و مناقب او در آن جمع شده است و لفظ «قارا» در اینجا به معنای «بزرگ و قطور» آمده است.

پس از درک مطلب، سر از پا نمی‌شناختم، دوباره به بازبینی رسالاتی که از ترکیه آورده بودم پرداختم. در یکی از آنها به این جمله برخوردم: «بو قارا مجموعه‌نی اوخو، قاراتینی ...» و در یکی دیگر نوشته بود: «بو شیخ صافی نین قارامجموعه‌سی ...»

متوجه شدم که کلمه «صافی» تحریف مستنسخ از «صفی» است و در رساله‌های دیگر نیز به این صورت از کلمه صفی برخوردم. در این میان از فرزندم «یاشار» ضمن تفحص در کتابهای ترکی موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مرا از وجود کتابی با نام «البیرو» مطلع کرد. این کتاب را نیز جزئی از «قارا مجموعه» یافتم.

پس «قارامجموعه» در اصل کتابی قطور بود و به اجزای مختلفی تقسیم شده؟

بله البته پس از تحقیق و بررسی و مقابله متون ترکی و فارسی اثر معروف «صفوة‌الصفا»، یقین حاصل کردم که مثنهای فارسی این اثر نیز، در واقع ترجمه‌هایی از بخش‌های «قارا مجموعه» است که بداندیشان آن را از قلم انداخته‌اند. بدینگونه، در اندیشه تدوین نخستین تجربه‌ام تحت نام «قارامجموعه» حاوی اشعار، کلمات، نصایح مناقب شیخ صفی الدین اردبیلی این ترک تبار ایرانی الاصل افتادم که قرن‌هاست حوزه‌های اندیشگی عرفان صفوی ترکی و فارسی را تسخیر کرده است.

آیا این مجموعه را چاپ خواهید کرد؟

بله، نخستین جلد از این مجموعه را به چاپ سپرده‌ام و نشر آن را مهمترین حادشه زندگی علمی خود می‌شمارم. که به صورت فرضیه‌ای ادبی ارائه می‌کنم. فرض من این است که «قارامجموعه» که پراکنده . مفقود شده، شکلی شبیه متن تدوین شده از سوی من داشته است. گمان دارم این گام خسته من، در راه تدوین کلیه مجلدات «قارا مجموعه» از سوی آیندگان و فرزندان و علاقه‌مندان غیرتمند شیخ صفی به گام‌های استوار و استوارتری بدل خواهد شد و همگی در ادای دین خویش به تاریخ ادبیات ترکی اسلامی مسلمانان سرافراز و سربلند آذربایجان، این واجب کفایی، موفق و پیروز خواهیم شد.

از پاسخگوی شما سپاسگزاریم.

دانشجو باید مدام در حال جهاد علمی باشد.

لطفاً از دوران جوانی و تحصیلات خود صحبت کنید.

خوب به یاد دارم، از کودکی عاشق شعر و ادبیات بودم. در آخرین سالهای دبستان با اکثر غزلهای شعرای قدیم و معاصر آشنا شدم و بسیاری از اشعارشان را به حافظه ام سپردم. خود نیز به تدریج به سرودن شعر پرداختم. علاوه بر آن، در خانه مان، کتابخانه کوچکی راه انداخته بودم، روزی دو سه ساعت به کتابخانه تربیت تبریز می رفتم و به مطالعه کتابهای مورد علاقه ام می پرداختم. ضمن آنکه عشق من به مطالعه، تحقیق و پژوهش روز به روز بیشتر می گشت، نمراتم در مدرسه نیز عالی تر می شد. همین ها باعث شد در دبستان و دبیرستان، از من به عنوان شاگردی نمونه یاد شود.

کمی هم از دوران دانشجویی خودتان بگویید.

من پیوسته خودم را دانشجو می دانستم و هنوز هم بر این عقیده پایبند هستم. در دوران تحصیلات دانشگاهیم یک سری رفتاری که بیشتر جنبه سیاسی داشت باعث شد از ادامه تحصیل محروم بشوم. علاوه بر آن، در سال ۱۳۴۸ که مقطع لیسانس را تمام کردم، مدرکم را تحویل ندادند. بالاخره دوسال پس از آن، لیسانس مرا هم به دستم دادند. به این ترتیب روانه تهران شدم تا مدرک فو لیسانس را هم بگیرم ولی در سال ۱۳۵۱ مرا ممنوع التحصیل و حتی ممنوع الخروج کردند. این محرومیت حدود شش سال به طول انجامید تا اینکه پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، با لغو محرومیت ها، توانستم به تحصیلات عالیه ادامه بدهم.

با اینهمه از زمان ورود به دانشگاه چند سال طول کشید تا بتوانید مدرک دکترای خود را بگیرید؟

حدود هجده سال ... در سال ۱۳۴۴ به محض آن که دیپلم گرفتم وارد دانشگاه تبریز شدم و درست هجده سال بعد، مدرک دکترایم را گرفتم. اگر مسأله محرومیت پیش نمی آمد، خیلی زودتر از آنها موفق به اتمام تحصیلات خود می شدم. به هر حال آنچه مهم است، این که هیچ وقت شور و شو درس خواندن و فراگرفتن علم را از دست ندادم و هنوز هم این شور و شو در من شعله می کشد.

از محضر کدام استادان کسب فیض کرده/ید؟

متأسفانه، من در دانشگاه کمتر توانستم از محضر استادانی که به اندیشه و شیوه تفکر آنها احترام می گذاشتم، استفاده کنم. نیمی از استادانی را که با آنها درس داشتم، به خاطرانحرافات سیاسی که داشتند، قبول نداشتیم. بعدها هم در باره بعضی هایشان مطالبی نوشته‌ام که موجود هستند. ولی ناگفته نگذارم که از محضر مرحوم «علی اکبر صبا» مرحوم سلطان القرای، مرحوم قاضی طباطبائی، مرحوم عبدالصمد امیر شقاقی و مرحوم حسن برهانی که از دانشمندان کم نظیر تبریز به شمار می رفتند درس زندگی آموختم و شیوه‌های مختلف تحقیق علمی را از آنها فرا گرفتم.

چه سمتهای فرهنگی داشته‌اید؟

هیچ وقت به سمت، پست و مقام نرسیدم. همان‌طور که قبلاً هم گفتم، من همیشه خودم را دانشجو می دانم. یاد می آید از همان آخرین سالهای دبستان به دیگران درس می دادم و هنوز هم با عشق و علاقه تمام، تدریس می کنم. در حال حاضر در دانشگاه‌های تهران تدریس می کنم.

ممکن است از شیوه تدریس خود در دانشگاه صحبت کنید؟

من معمولاً مقالات و موضوعات مورد بحث را به طور کلی و بدون شرح در جزئیات بیان می کنم، چرا که معتقدم بیشتر کار را باید خود دانشجو انجام بدهد. این طریق کلی گویی، باعث می شود، دانشجو مجبور به تحقیق و تفحص در اطراف مطلب بشود و جزئیات را از آنجا و اینجا به دست بیاورد. شاید این کار برای دانشجو، کمی مشکل باشد، ولی راه درست فراگیری علم و دانش را پیش پایش می گذارد.

به عقیده شما بین استاد و دانشجو باید چه نوع ارتباطی برقرار باشد؟

بهترین نوع ارتباط بین استاد و دانشجو، پیوندهای صمیمی و دوستانه است. وقتی این ارتباط برقرار شد، دانشجو با عشق و علاقه تمام به دنبال کارهای خواسته شده از سوی استاد می رود. ضمناً استاد هم باید راهنمای دلباخته باشد که همیشه و در همه حال، همراه دانشجو است و مسیر اصلی را پیش پای او می نهد.

یک دانشجوی خوب باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد؟

به طور کلی، دانشجوی خوب کسی است که پیوسته به دنبال تحقیق و بررسی و تفحص باشد. دانشجویی در تحصیل موفق است که عاشق و شیفته درس باشد و باشیوه صحیح به فراگیری علوم بپردازد. یک دانشجو باید جهادگر باشد و جهاد علمی داشته باشد در این صورت می تواند پله‌های ترقی معنوی را یکی پس از دیگری بپیماید و به خواسته‌هایش برسد.

خود شما برای فراگیری دروس چه می کردید؟

من اکثر درس ها را، قبل از آن که استاد تدریس کند، مرور می کردم. برای آن که

جوانب موضوع را بشکافم، مجبور می‌شدم به دهها کتاب و مرجع دیگر غیر درسی مراجعه کنم و جزئیات را از آنها به دست بیاروم. به این ترتیب، هر وقت استادی می‌خواست تدریس کند، من به موضوع درس کاملاً مسلط بودم و در بعضی مواقع به بحث با استادمی پرداختم که این موجب خوشحالی و تعجب استاد بود. برخی از درس‌ها را نیز قبل از حضور در کلاس استاد، از منابع ترکی باکو و یا استانبول مرور می‌کردم و با ذهن خالی وارد کلاس نمی‌شدم.

تا به حال چه رساله‌ها و تألیفاتی ارائه داده‌اید؟

بیشتر وقتم را صرف تألیف و یا ویرایش کتاب کرده‌ام، می‌توانم به تألیفاتی از جمله: شرح غزل‌های صائب تبریزی، دیوان نباتی، رند و زاهد فضولی، یوسف و زلیخای فردوسی، و رسالات کهن موسیقی در فارسی اشاره کنم. همچنین برخی از کتب دانشگاهی را به رشته تحریر در آورده‌ام که هم اکنون مورد استفاده دانشجویان است. اغلب تألیفات من در زبان و ادبیات ترکی است.

تا به حال در کدام کنگره‌های ادبی شرکت کرده‌اید؟

در اغلب کنگره‌های جهانی ایران‌شناسی و ترکی در داخل و خارج از کشور حضور داشته‌ام و سخنرانی کرده‌ام. بعضی از آنها عبارتند از: کنگره نظامی گنجوی در تبریز، ابن سکیت در اهواز، کتیه و متون در شیراز، خواجه در کرمان، هفتمین کنگره نویسندگان آذربایجان در باکو، کنگره جهانی زبانهای ترکی در استانبول، کنگره حکیم سید ابولقاسم نباتی و ...

با چند زبان دیگر آشنایی دارید؟

از میان زبانهای دنیا با انگلیسی، عربی، روسی، ترکی استانبولی و آذربایجانی و زبانهای آسیای میانه نظیر: ترکمنی، قرقیزی، ازبکی و کازاخی آشنایی دارم.

در چه سالی ازدواج کرده‌اید و ثمره زندگیتان چند فرزند است؟

در سال ۱۳۵۴ با همسر که دارای تحصیلات عالی بود آشنا شدم و یک سال بعد باهم ازدواج کردیم. حاصل ازدواج ما چهار پسر و یک دختر است که بزرگترین پسر ۱۸ ساله و کوچک‌ترین پسر ۱۰ ساله است. دختر من ۱۲ ساله است و دانش آموز سال سوم ابتدائی است.

آیا از وضع تحصیلی فرزندان راضی هستید؟

کاملاً راضی هستم. با توجه به این که فرزندان من در میان کتاب و مطالعه و تحقیق به دنیا آمده‌اند خودشان هم به این مسایل علاقه‌مندند. نوع تربیت آنها طوری بوده که احساس مسئولیت بکنند و با عشق و علاقه فراوان به کسب علوم و دانش بپردازند. من به آنها یاد داده‌ام، در تحصیل علم و دانش، نقطه پایانی وجود ندارد. به همین خاطر هیچ وقت به آنها «کافی است» نخواهم گفت. تا آنجا که توان دارم، برایشان تلاش

خواهم کردو دوست دارم تا می‌توانند در علم پیشرفت کنند و در آینده عضوی مؤثر برای جامعه‌شان باشند.

چه مقدار از وقت خود را صرف تربیت فرزندان می‌کنید؟

با توجه به اینکه برای تعلیم و تربیت فرزند، اهمیت فو العاده‌ای قائل هستم، تمام وقت خود را صرف این مسأله می‌کنم. البته، وقت گذاشتن برای این کار به معنای آن نیست که وقت و ساعات خاصی را به آن اختصاص بدهم. بلکه به این صورت است که بر کارهایشان نظارت کامل داشته باشم. شاید اتفلاً بیافتم که من یک ماه، ساعتی را به این کار اختصاص ندهم، ولی روزبه‌روز، و حتی ساعت به ساعت مراقب آنها هستم و کارهایشان را زیر نظر دارم. نمونه‌ای از این نظارت، آن است که هفته‌ای یکی دو روز به مدارس بچه‌هایم سر می‌زنم و در کلاسهایشان نیز تدریس می‌کنم.

آیا همسران در زندگی علمی و فرهنگی شما نقشی داشته‌اند؟

همان طور که قبلاً هم اشاره کردم، همسرم دارای تحصیلات عالی دانشگاهی است و در مسائل تربیتی کودکان و نیز مقولات علمی و دانشگاهی خاصی صاحب نظر است. من، حیات دانشگاهی و فعالیت‌های فرهنگی و کارهای علمی خود را، تا حد معینی مدیون او می‌دانم. همسرم، پیوسته تلاش کرده‌اند تا در خانه، محیطی آرام و مناسب به وجود آورند تا من بتوانم به تحقیقات خود ادامه بدهم. در بسیاری از تحقیقات و تألیفات من، سایه‌ای از مهر و محبت همسرم وجود دارد که من می‌دانم این سایه چقدر ارزشمند است. یکی از محبت‌های بزرگ ایشان، که هیچ وقت فراموش نمی‌کنم، این بود که چند مقاله مرا قبل از ازدواجمان جمع‌آوری کرد و در مجموعه «هفت مقاله» به چاپ رساند. در زندگی مشترک هم به جرأت می‌توانم بگویم، ایشان تا حد ایتار و از خود گذشتگی پیش رفته‌اند و در مصائبی که بر سرم آمده‌است خود را شریک کرده‌اند.

بزرگترین آرزوی‌تان چیست؟

در چند جمله خلاصه کنم، آرزویم بازگشت به خویشتن ملل اسلامی و اقوام مشرزمین و ترکان ایران و احیای سرافرازی و سربلندی شر در دنیا و بازگشت شکوه و عظمت علمی دنیای مسلمانان مانند عصر فارابی و ابن سینا است.

هویت افراد قابل انکار نیست

آقای دکتر در ابتدا شرح حالی هر چند مختصر از خودتان بفرمائید.

بنده در سال ۱۳۲۴ در محله‌ی سرخاب به دنیا آمدم. پدر اینجانب نوه‌ی آقا میر علی سرخابی صاحب کتاب «ربیع الشریعه» است. آقا میر علی مؤسس و پیش نماز مسجد آقامیر علی بودند که این مسجد هنوز پابرجا و معروف است. تحصیلاتم را در تبریز شروع کردم و در سال ۱۳۴۸ در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تبریز لیسانس گرفتم. البته در سال ۱۳۴۷ به دلیل برخورداری سیاسی که ساواک با دانشجویان داشت، دستگیر شدم و به همین جهت مدرک تحصیلی‌ام را در سال ۱۳۵۰ پس از سپری کردن مدت حبس در تبریز گرفتم و سپس در تبریز ممنوع‌الاقامه تشخیص داده شدم و اجباراً به تهران رفتم و در آنجا در مقطع فو لیسانس رشته ادبیات فارسی و کتابداری پذیرفته شدم، اما پس از دو ترم تحصیل، به دسیسه ساواک از دانشگاه اخراج شدم. ضمناً در آن‌ایام در رادیو و تلویزیون هم به عنوان نویسنده و تهیه کننده مشغول بودم که بعد از نه‌ماه رد صلاحیت شدم. تا تحقق انقلاب شکوهمند اسلامی‌مان که تضییقات سیاسی و اجتماعی برداشته شد و به کار خود برگشتم. سپس برای ادامه‌ی تحصیلی به کشور ترکیه رفتم و در سال ۱۳۶۲ در رشته‌ی فیلولوژی و ادبیات تطبیقی ترکی و فارسی و عربی درجه PH.D (دکترای تخصصی) گرفتم و تا به امروز در دانشگاه‌های تهران به تدریس و تحقیق مشغول بوده‌ام. در سال ۱۳۷۳ به زور از تربیت معلم بازنشسته اجباری شدم، اما دست از تدریس برنداشتم و با عنایت الهی نزدیک به ۱۲۰ عنوان کتاب و رساله در زمینه‌های تخصصی خودم تألیف نموده‌ام و امید دارم در حد بضاعت خود به بالندگی فرهنگ‌مان یاری رسانده باشم.

هم اکنون مسئله‌ی «هویت» و «بحران هویت» از اساسی‌ترین مشکلات جامعه ایرانی است. نظر حضرت‌عالی در این خصوص چیست؟

هویت افراد قابل انکار نیست و باید به آن احترام گذاشت و حرمت نهاد. و ما چنین‌نگرش و رفتاری را در آیات قرآنی و احادیث معصومین (ع) و سیره آن بزرگواران به‌خوبی مشاهده می‌کنیم. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز مهمترین رکن وفاملی ما است و در اصول متعدد بر این امر صحه گذاشته است. متأسفانه به لحاظ موانع و احیاناً طرز تلقی‌های غیر اصولی، تاکنون اصول مصرحه‌ی قانون اساسی راجع به حقوق اقوام به مرحله‌ی اجرا در نیامده است. متأسفانه ترکان ایران

در هفتاد سال اخیر فرصت این را نیافته‌اند که آثار فرهنگی مکتوب خطی خودشان را تبدیل به مجموعه چاپی نمایند. اما برادران فارسی زبان ما این فرصت را یافته‌اند و اکنون قریب به هشتاد درصد از آثار مکتوب خطی زبان فارسی از شاهنامه و گلستان و ... گرفته تا گمنام‌ترین آثار، تبدیل به مجموعه چاپی شده است. و ما با یک مجموعه عظیم فرهنگی به چاپ رسیده زبان فارسی روبه رو هستیم. در حالی که ترکان ایران این امکان و فرصت را پیدا نکرده‌اند بلکه معروض تحقیر و توهین و انکار و طرد و نفی هم واقع شده‌اند. اینست که در حال حاضر تلاش برای اجرای قانون اساسی و احیای فرهنگ غنی ترکی - اسلامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. چراکه بازگشت به خویشتن و توجه به هویت یابی ترکان در ایران از سویی سبب خواهد شد که گنجینه عظیم فرهنگ ترکی - اسلامی از محلا تغافل و تجاهل به در آمده و درخشش هر چه بیشتر فرهنگ اسلامی را باعث گردد و از سوی دیگر رشته‌های پیوند و ارکان وحدت را محکمتر خواهد ساخت.

لطف بفرمائید در خصوص تاریخ همدان و نقش ترکان در این استان توضیحاتی برای خوانندگان بیان بفرمائید.

لفظ «اکباتان» همانند بسیاری از نامهای جغرافیای ایران لفظی ترکی است و ریشه ترکی دارد. «باتان» یا «بوتون» به معنای «قوم و ملت و فوج و قبیله» است که در ترکی باستان به کار رفته و به زبان فارسی نیز رسوخ کرده است. «اکباتان» یا «اکبوتون» به معنی «مردم سرافراز و سلحشور» است که در متون کهن ترکی باستان به کار برده شده است.

ثانیاً اگر ما بخواهیم کلمات و جملات و عبارات و پاره‌های نظم و نثر ترکی سومری را که در الواح سومری موجود است اساس قرار بدهیم، باید بگویم که ادبیات مکتوب ترکی در اکباتان و سویهای آن پیشینه‌ای ۷۲۰۰ ساله دارد و هیچ ادبیاتی آثار مکتوبش به این قدمت و پیشینه نخواهد بود. شما می‌دانید که کهن‌ترین نسخه‌ای که به زبان اوستایی موجود است مربوط می‌شود به قرن ۱۵ میلادی. اما کهنترین الواحی که الان در دانشگاههای دنیا از سوی سومر شناسان و ترک شناسان و ترکی پژوهان بررسی می‌شود مربوط ۷۲۰۰ سال پیش است و این آثار در غرب و جنوب غربی ایران یافت شده‌است. گذشته از «ترکی سومری»، نیم زبانها و گویشها و زبانهای النصافی متعددی نیز در منطقه موجود بوده است. من به خاطر دارم در سال ۱۳۷۲ در «کنگره کتیبه و متون» که در شیراز برگزار شد کتیبه ای به اسم «کتیبه دینقیر» - که «دینقیر» در ترکی سومری به خدا اطلاق می‌شده و در ترکی ما به صورت «تنگری»، «تانگری»، «تانری» و «تاری» در آمده است - معرفی شد که در استان همدان یافت

شده بود.

گذشته از آن، ترکان همدان سکنه اصلی این منطقه‌اند و پیشینه‌ای بسیار طولانی دارند. حکومت‌های متعددی را از گذشته‌ای بسیار دور تشکیل داده‌اند. از جمله «حکومت آزان» که در «*راحة الصدور*» و «*جامع التواریخ*» و «*المسالک و الممالک*» ابن خردادبه و «*معجم البلدان*» به آن اشاره شده است. حتی در «*راحة الصدور*» به تصریح آورده: «اندر تاختن ملک آزان بر اوزان». آزان قوم پر جمعیتی بودند و در گستره‌ای از قفقاز تا قسمت‌های جنوبی استان همدان حکومت می‌کردند و نام خود یعنی «آز» را به بسیاری از مکان‌های جغرافیایی نیز داده‌اند. بعد از برافتادن حکومت «آزان» و سپری شدن ۵۰۰ سال، حکومت «میدیا» یا «مادان» را تشکیل دادند. «مادها» عبارت از ۶ قبیله مؤتلفه بودند که ۴ قبیله از آن ترک بودند و به ترکی سخن می‌گفتند و یا به گویش‌ها و نیم زبان‌های التصاقی تکلم می‌کردند. دو قبیله دیگر به تصریح هرودوت، به زبان‌های غیر ترکی حرف می‌زدند. این، قسمتی از پیشینه پیش از اسلام همدان است. کتیبه‌های متعددی به «ترکی» در همدان یافت شده که متأسفانه به سبب سیاست عجیب ترکی‌ستیزی که بر تار و پود رژیم منحوس آریامهری حاکم بود این کتیبه‌ها خوانده نشد و یامصادره شد و یا از بین رفت. هم اکنون نزدیک یک هزار قطعه کتیبه‌ی ترکی و زبان‌های التصاقی و ایلامی و سومری را داریم که سالهاست در زیر زمین موزه ملی ایران در تهران خفته است و ما تلاشمان اینست که با کسب مجوز، یکی یکی این کتیبه‌ها را بخوانیم و مانند «کتیبه دینقر» که در کنگره‌ی کتیبه و متون مطرح شد، بسیاری از اینها را به جامعه‌ی ایرانی معرفی کنیم.

جنابعالی در خصوص زبان ترکی و لهجه‌های آن تحقیقات متقنی داشته‌اید در این مورد نیز صحبت بفرمائید.

در ترکی پژوهی، زبان باستانی ترکی را به ۲ شاخه‌ی عظیم تقسیم می‌کنند: یکی شاخه‌ی ترکی شرقی و دیگری شاخه‌ی ترکی غربی، ترکی شرقی در شر دریای خزر گسترش پیدا کرده و تا دروازه‌های پکن رفته و مردم آن سامان بدان سخن می‌گویند بعضی لهجه‌های ترکی شرقی عبارتند از: ترکی قزاقی، ترکی قرقیزی، ترکی ازبکی، ... شاخه‌ی ترکی غربی در روند گسترش خود پس از اسلام، خود به ۴ ترکی ترکمنی، ترکی آذربایجانی، ترکی استانبولی و ترکی قاقاوازی تقسیم شد. تمام ترکان ایران به ترکی غربی سخن می‌گویند و از این میان ترکمنها به لهجه‌ی ترکی ترکمنی و بقیه‌ی ترکان ایران در خراسان، کرمان و فارس و اصفهان و همدان و آذربایجان و ... با

لهجه‌ی ترکی آذربایجانی صحبت می‌کنند. لذا اطلاق عنوان «ترکی همدان» «ترکی تبریزی» و «ترکی اردبیل» درست نیست و بر خلاف ضوابط زبان‌شناسی است. بلکه می‌توان گفت: «شیوه»ی ترکی همدان، «شیوه»ی ترکی مراغه. و «شیوه»ی ترکی همدان، یک «شیوه»ی مستقل است که دارای گویشهای مختلفی است مثل: گویش بهار، گویش کبودراهنک، گویش رزن و ...

ترکی ایرانی، دارای دیالکتهای و شیوه‌های متعددی است که در «دیالکتولوژی» و در «زبان‌شناسی قومی» مورد بررسی قرار می‌گیرد. «زبان‌شناسی قومی» ناظر است به بررسی زبانها و نیم زبانها و گویشهایی که آثار مکتوب از آنها بر جا نمانده است. مثلا فارسی را اگر مثال بزنیم در گویش‌های سمنانی، شهمیرزادی، گیلکی، طالشی، تاتی و ... از آن آثار مکتوب تاریخی خلق نشده است. «زبان‌شناسی قومی» ناظر به بررسی این گویشهاست. اما ترکی چنین نیست. ترکی یک زبان وسیعی است که با دریایی از نظم و نثر، چه پیش از اسلام و چه بعد از اسلام، با آن مواجه هستیم. اما اگر این دیالکت‌ها را کوچک و کوچک‌تر بکنیم، مثلا بگوییم: «شیوه‌ی همدان» چنین بر می‌آید که فقط برخی از آثار بدیع فولکلوریک به این گویش و شیوه خلق شده است. دشمن پیوسته در رژیم آریامهری هدفش این بوده که با تقسیم و جزء جزء کردن شیوه‌ها و عمده کردن لهجه‌ها و دیالکت‌های محلی ترکی، آن را «خرده فرهنگ» بداند و به اصطلاح، موضوع بحث «زبان‌شناسی قومی» بکند. اینست که من معتقد به ابداع اصطلاحاتی نظیر ترکی همدان و ترکی تبریز و ... نیستم. ما یک شاخه بیشتر ترکی ایرانی نداریم. مثل فارسی ایرانی که متقسم به شیوه‌های متعددی است، ترکی ایرانی هم به شیوه‌ها و گویشهای مختلف و گوناگونی تقسیم شده است.

آقای دکتر، اصول ۱۵ و ۱۹ قانون اساسی راجع به حقوق اقوام مختلف ایرانی است. به نظر جناب عالی اجرای اصول چه مقتضیات و موانعی در برابر خود داشته است؟

اولا می‌دانید که ما اول ایرانی هستیم و مسلمان. در ایران ۲ زبان عمده وجود دارد: یکی زبان ترکی و دیگری زبان فارسی که زبان رسمی است. «زبان رسمی» تعریف حقوقی دارد. زبان رسمی آن است که اسناد و مکاتبات و کتابهای «رسمی» به آن زبان نوشته می‌شود. لذا دیگر ضرورت و اجباری وجود ندارد که یک دانشجو و دانش آموز ترک زبان، مثلا فیزیک و شیمی را هم به زبان رسمی بخواند. در قانون اساسی ما چنین بحثی مطرح نشده است، قانون اساسی نگفته است که «زبان ملی» ایرانیان فارسی است، بلکه گفته «زبان رسمی» ایرانیان فارسی است. و به دنبال آن، بلافاصله تأکید کرده است که استفاده از زبانهای غیر فارسی قومی در مدارس و

دانشگاهها و رسانه‌ها آزاد و بلا مانع است (اصل ۱۵ قانون اساسی). این مطلب جزو اصول مصرحه‌ی قانون اساسی است و باید اجرا شود و برای دلخوش کردن من و شما وضع نشده است. این اصل ناظر بر این است که مثلاً فیزیک، شیمی یا زبان انگلیسی یا هر درس دیگری را از طریق زبان محلی می‌توان آموخت. «زبان رسمی»، خود درسی همانند هر زبان دیگر است که در کنار آن باید به همه آموخته شود.

دولت برای تأسیس فرهنگستان زبان ترکی اهتمام ورزد

با توجه به ضرورت یکسان سازی در کتابت زبان ترکی در ایران، جنابعالی چه اموری را در این راستا پیشنهاد می‌فرمایید؟

ببینید یک موقع است که وجوه افترا در «ساختار جمله‌بندی زبان» است، در اینجایان شناسی، این نوع وجه افترا را وجه افترا سازه‌شناسی نمی‌شناسند یا وجه افترا آوایی و فونولوژیک نمی‌داند. ما در کلیه‌ی لهجه‌ها و دیالکت‌های زبان ترکی موجود در ایران، با چنین موضوع زبان‌شناختی مواجه نیستیم. یعنی مثلاً الان شما ترک همدان بامن ترک تبریز راحت نشسته‌اید و ترکی صحبت می‌کنید و صد در صد حرفهای همدیگر را می‌فهمیم. و صرفاً وجوه افتراقی که وجود دارد، یکی در «لحن» است، یعنی لحن شما با لحن من مثلاً تفاوت دارد و دیگری در تلفظ برخی آواها است، یعنی واک‌ها و آواک‌هایی که در تکواژ من و شما به کار می‌بریم، ممکن است اندکی متفاوت باشد که این تفاوت امری کاملاً طبیعی و مربوط است به شرایط اقلیمی و برخورد با اقوام مختلف. وجه افترا دیگری که ممکن است موجود باشد، در «مورفولوژی» است یعنی در مورفم‌های شیوه‌ی تکلم که این هم طبیعی است. ضمناً برخی الفاظ ممکن است در گویش ترکی همدان موجود باشد که در گویش تبریز نیست (که اینگونه کلمات احتمالاً بیشتر از صد کلمه نیست) و یا در معنای غیر آنچه در گویش تبریز به کار می‌رود، به کار رود. اینها یک چیز بسیار طبیعی است و در همه‌ی زبانها وجود دارد. به نظر من، با توجه به یکسان سازی زبان معیار که هم اکنون در میان ترکی پژوهان ایران در تهران و تبریز مطرح است، انشاء... همگرایی میان ترکان ایران هر چه بیشتر خواهد شد. توقع ما این است که فرهنگستان زبان ترکی از طریق قوه‌ی مجریه تأسیس شود. متأسفانه تاکنون این امر حاصل نشده است و همه‌ی ترکی پژوهان بصورت آزاد فعالیت کرده‌اند. با اینهمه، با توجه به احترامی که در میان ما و پیش کسوتان و دانشمندان مان موجود است، امید است که تفاهم موجود به یکسان سازی زبان معیار و به اصطلاح «نگارش معیار» و «املاء معیار» در میان همه ترکهای

ایران بیانجامد.

توجه و عنایت همه ترکهای ایران به ضوابط و معیارهایی که از سوی علما و دانشمندان و ترکی پژوهان ارائه می‌شود، امری بسیار مهم و ضروری است. در سالهای اخیر برادران قشقایی به این امر مقید بوده‌اند و انشاءاً.. طوری بشود که آنچه ترکها درهمدان به زبان ترکی می‌نویسند به راحتی در تبریز یا شیراز و غیره خوانده شود. شمامی‌دانید که در بیش از ۷۰ سال اخیر، مثلاً دیوان فضولی در قاهره چاپ می‌شد، درغازان (پایتخت جمهوری تاتارستان) و یا در دهلی و یا تبریز خوانده می‌شد.

در مورد آذربایجان و حدود فرهنگی و جغرافیایی آن اگر مطالبی بفرمایید ممنون خواهیم شد.

از دیرباز شونویست‌های آریامهری با وضع معانی مجعول برای کلمه آذربایجان می‌خواستند حقایق تاریخی را تحریف کنند. اطلاع دارید که لفظ «آذر» یک کلمه ترکی است و از ۲ جزء تشکیل گردیده است: «آز» که نام همان قبیله است که قبلاً ذکر شده و «آر» به معنای جوانمرد و سرباز است. «آذر = آزر» به بدنه‌ی دولت و حکومت باستانی ترکان اطلاق می‌شده است که همه از جوانان و رزمندگان و جنگندگان تشکیل می‌شده است. اما در رژیم پهلوی سعی می‌شد که لفظ «آذر» ترکی را با کلمه «آذره» و «آثره» اوستایی که به معنای آتش است و به ۳ صورت «آذر» و «آذر» و «آتش» - که بعدها «آذر» و «آذر» و «آتش» شده - ربط بدهند در حالی که هیچگونه پیوندی میان آنها وجود ندارد. البته زبان اوستایی خود یک زبان التصاقی است و ۷۰٪ از مخزن واژگان اوستایی، ترکی است که برای شرح این موضوع فرصت و مجال دیگر لازم است.

آنچه که متون کلاسیک تاریخی ترکی و عربی و فارسی در اختیار ما می‌گذارد، آن است که روزگاری آذربایجان از دربند شروع شده و تا کرکوک ادامه داشته است. در کتابهای کلاسیک جغرافیایی مثلاً در کتاب «حدود العالم» که ظاهراً در سال ۴۷۷ قمری تألیف شده، در تعیین حدود آذربایجان، از دربند تا هگمتانه را در نظر می‌گیرند. در «مروج الذهب» که به زبان عربی است پایین تر از هگمتانه را و سوی‌های جنوبی هگمتانه را هم داخل مرزهای جغرافیایی آذربایجان می‌دانند. اما آنچه من برای جوان امروزی، جوان ترکی زبان ایرانی که توجه به امر بازگشت به خویشتن دارد، می‌گویم اینست که مسائل را بسیار علمی بسنجد و زاویه‌ی دیدش آکادمیک باشد. نگرش یک دانشجو نسبتی با نگرش عامیانه ندارد. دانشجو باید دنبال

رفرنس باشد، دنبال این باشد که به لحاظ کدام مستمسک زبانشناسی، کدام مستمسک تاریخی، کدام مستمسک متن‌شناسی و کدام مستمسک جغرافیایی سخنی را می‌پذیرد یا می‌گوید.

چه توصیه ای برای جوانان ترکی زبان استان همدان دارید؟

بنظر من جوانان ترک زبان استان همدان در ایران، محرومترین ترکان ایران هستند که از هرگونه نزدیک شدن به آثار ادبی ترکی دورنگه داشته شده‌اند. ماچندی پیش از اوایل انقلاب در کتابخانه‌ی عمومی همدان ۲ نسخه بسیار با ارزش گرانقدری از مجموعه‌های فولکلوریک و کتابی به اسم «المقاصد» که فرهنگ ترکی به فارسی بود، کشف کردیم که مسئولان خود کتابخانه از وجود آنها خبر نداشتند. من توصیه ام به جوانان فرهیخته‌ی ترک استان همدان اینست که رشته‌های پیوند خود را با حرکت‌های فرهنگی جوانان ترکی‌زبان مناطق دیگر کشورمان محکمتر سازند و به این خیزش عظیم فرهنگی که در سایه استقرار نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران پیدا شده است کمک برسانند. زانو بزنند و آثاری را که اجداد و نیاکانمان به زبان ترکی خلق و ابداع کرده‌اند بازآموزی کنند، بازنویسی نمایند، منتشر سازند و تنها از همین راه است که می‌توانند به احیاء و گسترش زبان ترکی کمک برسانند.

آقای دکتر هفته نامه «سینا» یک صفحه را به ترکی اختصاص داده‌است. نظراتان راجع به این امر و کلاً راجع به اینکه «سینا» چگونه می‌تواند در این راه مؤثر باشد بیان فرمائید؟

صرف نظر از جناح‌بندیهای سیاسی، باید عرض کنم که کار بسیار زیبایی است. بنده این صفحه را با اشتیاق می‌خواندم. انشاء... که پربارتر شود و به این حرکت عظیم فرهنگی کمک کند. سعی کنید در دو زمینه‌ی اصلی نیز کار کنید. در این صفحه یکی گردآوری فولکلور و ادبیات شفاهی ترکی در همدان و اطراف آن است اعم از داستانها، افسانه‌ها و میت‌ها - که داخل در بحث میتولوژی است - ضرب المثل‌ها، ترانه‌های عامیانه، لطیفه‌ها، بایاتی‌ها، قوشمه‌ها، اشعار عاشیقی و نمونه‌های دیگر فولکلور که ستونی را در این صفحه به آن اختصاص دهید. ستون دیگر را من توصیه می‌کنم که به آثار ادبیات مکتوب ترکی و تاریخ ادبیات ترکی ایرانی با تکیه بر آثاری که در استان همدان خلق شده است اختصاص دهید. بنده دیدم در این شماره یک سروده الهی از یونس امره آورده بودید که به نظر برخی از محققان تاریخ ادبیات ترکی، یونس امره اصالتاً از استان همدان بوده‌است بعداً به خوی رفته و نزد بابافرج خویی تلمذ کرده و سپس به آناتولی رفته و در شر کشور ترکیه امروزی سکنی گزیده

در آنجا توفان به پا کرده است و در همان جا مدفون است.

وی با مولانا نیز ملاقاتی داشته است. حالا انشاء... که وزارت علوم به این شناخت و باور برسد که باید به فرهنگهای موجود در کشور اهمیت داد و اعتنا کرد و تدریس زبان و ادبیات ترکی را در مقاطع لیسانس و فو لیسانس و مقاطع بالاتر بگنجاند. البته تا مسئولان به این طرز تفکر برسند، من توصیه‌ام به جوانان و دانشجویان ترک زبان دانشگاه بوعلی سینا این است که سعی کنند ۲ واحد زبان و ادبیات ترکی را که در سال ۱۳۶۹ به امضا شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم رسیده است، حتی بصورت فوبرنامه و با نظارت امور فرهنگی فو برنامه دانشگاه بگذرانند. بنده از همین جا به مسئولان دانشگاه بوعلی سینا توصیه می‌کنم که به این مسئله بها بدهند و دانشجویانی را که آستینها را بالا زنده‌اند و با عشق و انگیزه در این راه می‌کوشند از خود طرد نکنند. مسئول و مدیری که به دانشجویی در برابر مطالبات فرهنگی او «نه» می‌گوید، نزد من فاقد احترام است. مسئولان باید به ارزشهای انقلاب اسلامی توجه کنند. اکنون دفاع از کیان زبان و ادبیات ترکی اسلامی در جمهوری اسلامی یک ارزش است، یک ارزش اسلامی - انقلابی است که ریشه در باورهای ما و عواطف و احساسات جوانان و ترک‌زبانهای ایران اسلامی ما دارد.

با تشکر که وقت خود را در اختیار ما قرار دادید.

گفتگو با تاریخ

در کودکی چگونه با متل ها و افسانه آشنا شدید؟ چه کسانی برای شما متل و افسانه روایت می‌کردند و چه ویژگی‌هایی داشتند.

مادرم شاعر بود. پیوسته موزون و مقفا سخن می‌گفت و قادر بود با تکیه بر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های موسیقایی زبان ترکی، هر صحبتی را به شعر تبدیل کند. بی‌گمان در سال‌های کودکی من، لالایی و نازلاماهای ریتم دار و آهنگین ایشان، در شکل‌گیری توان شاعری، در من کارگر افتاده است. مادرم سینه پر درد و غمی داشت. سخنانش پیوسته با آه توأم بود. آه‌های مادرم از اعماق قلبش بیرون آمد. مادرم گاه و بی‌گاه و شاید تمام شبهای زمستان، سر کرسی برایم ناغیل می‌گفت. از ناردان خاتون، ملک محمد،

مرد قارداش و نامرد قارداش، هفت پسر پادشاه، دختر شاه سمرقند، کچل و ماجراهای متعدد او، قصه‌های شاه عباس، قصه‌های رویاه و غیره را اول بار از مادرم و شاید هم فقط از مادرم شنیدم. او از قدرت خلاقه‌ای در قصه سرایی و موزون سازی برخی پاره‌های آن برخوردار بود. مادر او یعنی مادر بزرگ من، شکر ننه نیز سینه پرقصه‌ای داشت. من شکر ننه را به ناگیل گفتن می‌شناختم و نه چیز دیگر. شکر ننه وقتی قصه می‌گفت، همه ساکت، مست و مبهوت می‌شدیم. او طوری افسانه می‌گفت که انگار آنها را حفظ کرده است، کلمات و جملات را با ژست‌های ادبی ادا می‌کرد و هیچ‌گاه هم دیگر گونه نمی‌شد.

نخستین کتاب‌هایی که در دوره کودکی با آن آشنا شدید، چه نام داشت و چه تأثیری روی شما گذاشت؟

من تا بتوانم آنچه را که به فارسی می‌خوانم، بفهمم چهارده سالم شد. زبان فارسی، برای من، خانواده‌ام و محله‌ام و شهرم تحمیلی و زورکی بود. ما هیچ کدام عواطف و احساسات خود را به این زبان بیان نمی‌کردیم. فارسی برای ما صدای تازیانه و صدای ترکه‌های معلم و ناظم بود. گرچه من شاید نخوردم، اما همیشه ترس آن را در دل داشتم.

من متولد ۱۳۲۴ هستم و از سال ۱۳۳۱ به مدرسه رفته‌ام، اما خواندن کتاب و فهمیدن آن به زبان فارسی، شاید از سال ۱۳۳۹ و بطور قطع از سال ۱۳۴۰ شروع شد. سیاست ترکی ستیزی، شیرینی سالهای کودکی را از من بازستاند. خواندن کتاب ترکی امکان نداشت و ممنوع بود. شاه دستور داده بود کتابهای ترکی را در میدان ساعت بسوزانند و مردم از داشتن کتاب ترکی محروم بودند و می‌ترسیدند. بچه‌های خود را هم با آن زبان آشنا نمی‌کردند. من که به فارسی تحصیل می‌کردم، خواندن کتاب فارسی برایم هم سخت بود و هم چیزی عجیب و غریب و ... من دوران معصومیت کودکی از دست هشته خود را از شانزده سالگی به بعد تکرار و تجربه کردم. ولع عجیبی به خواندن کتاب یافتم. در تبریز شایع است که من، همه کتابهای کتابخانه عمومی تربیت را خوانده‌ام. تمام تابستان را با کارمندان وارد کتابخانه می‌شدم و با آن‌ها خارج می‌شدم. خیلی‌ها من را «محقق» و بعضی‌ها «شاعر» خطاب می‌کردند و اسم واقعی‌ام رانمی‌دانستند. در ایام سال نیز هر روز از مدرسه به کتابخانه می‌رفتم. ساعت‌هایم را تقسیم کرده بودم، و به طور موضوعی: داستان، دیوان، فلسفه، تاریخ و ... می‌خواندم. خیلی زود خودم هم در خانه، کتابخانه راه انداختم و قفسه ساختم و شماره ثبت ورده‌بندی و ...

در دوره کودکی شما، نفوذ ادبیات شفاهی در بین مردم تا چه میزان بود و رشد ادبیات مکتوب در چه اندازه‌ای بود؟

در دوران ما، به جهت ترکی ستیزی بی‌امان، نسلی که من متعلق به او هستم، با ادبیات مکتوب بویژه با متون ادبی ترکی سخت بیگانه بود. اما ادبیات شفاهی در میان مردم نفوذ کران ناپذیری داشت: افسانه‌ها و قصه‌ها، ترانه‌ها، ضرب المثل‌ها، چیستان‌ها و ... این است که ما روشنفکران اول از همه، پس از نیمچه بیداری که به دست آوردیم، به آموزش و شیفتگی و گردآوری مواد ادبیات شفاهی ترکی روی آوردیم. موسیقی عامیانه گسترش و نفوذ عجیبی یافت و مردم به زبان موسیقی سخن گفتن آغاز کردند.

قصه گوئی و بازی‌های بومی سرگرمی اصلی مردم، به ویژه جوانان بود. تغزیه رواج داشت و چون در مبارزه با رژیم شاه از ظرفیت‌ها و ابعاد سیاسی برخوردار بود. روز به روز توسعه یافت. ترانه‌های بومی، در مجالس جشن و سرور مردم خوانده می‌شد.

افسانه‌ها و متل‌های کودکان بیشتر از زبان چه کسانی روایت می‌شده است؟ برای مثال، اگر این نقش بیشتر بر عهده مادر بزرگ‌ها بود، سبب آن در چیست؟

به نظر من گونه بندی مواد قصه گونه ادبیات شفاهی آذربایجان به شرح زیر است :

۱. اسطوره (Myth) که ناشی از رخدادها و حوادث طبیعی است و قهرمان آن پیوسته از نیروی خارق‌العاده و فرا بشری برخوردار بوده و در تبیین و توجیه حوادث طبیعی خلق شده است و مادران و مادر بزرگ‌ها برای انتقال جهان بینی نسبت به طبیعت و بیان اسرار پدیده‌های خلقت روایت می‌کردند.

۲. افسانه (Legend) که ناشی از رخدادها و حوادث اجتماعی است و قهرمان آن از میان مردم عادی برگزیده می‌شود و در تبیین و توجیه و تعلیل اتفاقات اجتماعی ساخته شده است و مادران و مادر بزرگ‌ها برای انتقال جهان بینی سیاسی، اجتماعی و اخلاقی در تحلیل رخدادها و اجتماعی نظیر حکومت‌ها، جشن‌ها و نهضت‌ها، روایت می‌کردند.

۳. قصه که بیشتر برای تقویت حافظه و سرگرم ساختن کودکان ساخته شده است و متل نوعی از قصه است، همان گونه که تمثیل (Fable) نیز گونه‌ای از قصه به شمار می‌رود.

در اطراف من وظیفه نقل اسطوره، افسانه، قصه (با انواع مختلف آن) بر عهده مادر بزرگ‌ها نبود. این، خود مادران بودند که وظیفه اصلی بر عهده داشتند و

گاهی مادر بزرگ‌ها نیز در انجام آن شرکت می‌کردند. شیوه‌های ثبت و سینه سپاری این افسانه و این فرهنگ چگونه بوده؟ آیا، جامعه روستایی و یا شهری، آدم‌های خاصی را برای این کارها گزینش می‌کرده و پرورش می‌داده، یا اینکه آدم‌ها خود استعداد نشان می‌دادند و آنچه پیرامونشان بود به سینه می‌سپردند و بار دیگر به دیگران منتقل می‌کردند.

در اوان کودکی و نوجوانی من، افرادی به قصه سرایی و سینه سپاری میان مردم معروف شده بودند. مانند فرخ رضوی آذر که من اغلب قصه‌ها، افسانه‌ها و اسطوره‌هایی را که در کتابهای قصه‌های روباه، قصه‌های کچل و چیل مایدان و قارا آت چاپ کردم، از او ضبط کرده‌ام و یا روایت او را روایت اصلی قرار داده‌ام. البته بسیاری از مادرها فاقد مهارت قصه‌گویی بودند و نمی‌توان این مهارت را گسترش یافته به شمار آورد. مادر من دارای چنین مهارتی بود و آن را از مادرش به ارث داشت.

شما سالها به بررسی و تحلیل ادبیات شفاهی آذربایجان سرگرم بوده‌اید. به طور کلی ویژگی‌های ادبیات شفاهی آذربایجان که به کودکان اختصاص داشت (مثل‌ها، لالایی‌ها، ترانه‌های کودکانه و افسانه‌ها) در چیست و در مقام سنجش چه تفاوت‌هایی با همین گونه‌ها در زبان فارسی دارد؟

حجم بسیار وسیع و غیر قابل مشابه در فارسی، از جنبه پیوستگی و موزون و موسیقایی بودن زبان ترکی. مثنوی و منظوم بودن اغلب آنها.

گسترش وسیع در شهر و روستا و تبدیل شدن به یک زنجیره فرهنگی. گرفتن قوت و الهام از حیات عشایری و وجود تابلوهای طبیعی فراوان در آنها.

داشتن نشانه‌های بارز اساطیری ترکی ایرانی. نظیر مثل بسیار مشهور: اوش اودوم، ها! اوش اودوم ...

در کودکی در مراسم عاشیق‌ها شرکت می‌کردید؟ اگر پاسخ مثبت است، از نگاه یک کودک، عاشیق‌ها را چگونه می‌دیدید؟

عاشیق‌ها مراسم خاص خود نداشتند. عاشیق پیوسته جزو زندگی مردم بود و اکنون نیز چنین است. در آذربایجان، هر خانواده‌ای در مراسم شادی و سرور خود، نظیر ازدواج، ختنه سوران و جز آن عاشیق به منزل و مجلسی دعوت می‌کند و

قهوه‌خانه‌های خاصی هم برای شنیدن نقالی‌ها و اشعار عاشیقی وجود دارد که هر کسی، هر وقت می‌تواند به آن جایگاه برود.

من، چون در شهر و در یک خانواده‌ی شهری و روشنفکر بزرگ شده‌ام، در دوران کودکی به اجبار با نمادهای مدرن شهری انس گرفتم. شاید از دوران دانشجویی به این سو، از سال ۱۳۴۴ به بعد، میل و رغبت به شناختن عاشیق پیدا کردم و بعدها فهمیدم که عاشیق جزو زندگی مردم ما، بینوایان شهر و روستا است. عاشیق، همان گونه که دردوران بسیار دور در میان ترکان نقش کاهن را داشت، حتی با گیاهان شفابخش به درمان دردها می‌پرداخت و طیب و حکیم هم بود، در دوران نوین نیز کم و بیش نوعی نقش مردم‌داری را بازی می‌کند و در سده‌های میانه لقب دده که یک مقام عرفانی برای عارفان و اصل بالله است، اخذ کرده بود. عاشیق از جنبه‌ی این فضیلت‌ها پیوسته مورد احترام ایل بوده و هست.

قصه‌گویان حرفه‌ای در آذربایجان به چند دسته بخش می‌شوند، ویژگی هر کدام چیست؟

ما، در آذربایجان نقالی به شیوه فارسی زبانان نداریم. عاشیق، نقال و قصه‌گو هم، است. اما فقط نقال نیست. البته در متون سده‌های میانه اشاره‌هایی به نقالی‌های مشابه فارسی در میان ترکان شده است، ولی همه‌ی آن نقالان نوعی عاشیق بوده‌اند و به‌چندین هنر آراسته. گروه‌ها و افراد قصه‌گوی حرفه‌ای پیوسته یافت می‌شوند که جمعی را دور خود گردآورند و قصه بگویند (نقالی کنند). اما مردم به آنان در سطح بسیار نازل هنری و پایین‌تر از عاشیق‌ها نگاه می‌کنند.

قره باغ مسئله جهان اسلام است

استاد به عنوان اولین سؤال بفرمایید که چه عاملی سبب شد که در فروردین ۱۳۸۰ به جمهوری آذربایجان سفر کنید؟

از سوی آکادمی علوم جمهوری آذربایجان برای شرح و تفسیر سه نظریه علمی به آنجا دعوت شده بودم. نظریه نخست نفی وجود زبان موهوم آذری بود و اثبات انتساب کتاب «قارامجموعه» به شیخ صفی الدین اردبیلی که در جمع اساتید و زبان شناسان آکادمی مطرح گردید. بر اساس یافته های نوین زبان شناسی، توانستم به اثبات برسانم که در طول تاریخ، زبانی موسوم به آذری و هم ریشه با فارسی وجود نداشته است و چنین مردمی در تاریخ ظهور نکرده اند و لفظ آذر منسوب به ترکان آذمی باشد و منظور از آذریه که در کتب تاریخ و جغرافیا آمده، زبان ترکی آذان است. نظریه دوم اثبات گیلکی بودن ۱۷ بیت منسوب به شیخ صفی الدین بود که کسروی آنها را جزو اسناد زبان موهوم آذری قلمداد کرده است

و نظریه سوم کشف دیوان بایرک قوشچو اوغلو شاعر قرن ۸ هجری آذربایجان است.

نظر شما پیرامون آینده مسئله قره باغ چیست؟

به نظر اینجانب حاکمیت فعلی جمهوری آذربایجان نخواهد توانست مسئله قره باغ را با سیاست فعلی خود حل نماید. زیرا که مسئله قره باغ یک مسئله قومی و بومی نیست، قره باغ مسئله جهان اسلام است و همه کشورهای اسلامی باید در این مسئله حساسیت از خود نشان بدهند. جای تاسف است که رئیس کنفرانس اسلامی در کنفرانس مربوطه حساسیتی نشان نداد و توجه و اعتنای جهان اسلام را جلب نکرد

آیا ما با جمهوری آذربایجان مسئله امنیتی داریم؟

اگر چنین مسئله ای وجود داشته باشد، بی گمان مقطعی و گذرا و در برخورد با برخی گروه ها و جناح ها و یا حاکمیت ها است. ما با شش هفت میلیون شیعه صافی ضمیر و مظلوم، جز مسئله مودت و برابری و دینی و همیاری نمی توانیم مسئله دیگری داشته باشیم. اما با دارالکفر مسئله امنیتی ما پیوسته پایدار و گاه پنهان است.

لطفا نظراتان را از دارالکفر واضح تر بیان کنید

منظور از دارالکفر کلیه کوشندگان جهان استکبار و توطئه چینان و دشمنان

جمهوری اسلامی ایران است که قلعه سالاران آنان با حیل و دسایس گوناگون سعی می کنند این مسئله اصلی جهان اسلام در منطقه را لوٹ کنند. جمهوری خود ساخته ارمنستان جزئی از دارالکفر به شمار می رود که مسئله امنیتی ما با آن گرچه پنهان است، اما پایداری ماند و در دراز مدت اثر سویی به عظمت و کیان نظام مقدس ما خواهد گذاشت. اگر امروز دانشکده ها با سیاسی بازی و حیل های خود سعی می کنند توجه برخی از مسئولان غافل ما را به سوی خود جلب کنند، در باطن به تمهید حیل های گسترده برای مبارزه با اسلام و معارف قرآن می پردازند. کسانی که مثلاً در شهر شوشا مسجد چهل ستون معروف تاریخی را تبدیل به موزه آثار تزئینی کرده اند. در آرزوی گسترش این نیت پلید به نقاط دیگر دارالایمان نیز هستند. نقشه های ارمنستان بزرگ که اخیراً حتی در جمهوری اسلامی ایران چاپ شده و دست به دست می گردد نشانه ای از این دسیسه موزیانه دانشکده ها می باشد. خیال واهی ارمنستان بزرگ دانشکده ها را به هر جنایتی علیه مسلمین وا می دارد.

دولت ارمنستان چه زمانی تشکیل شده است؟

در طول تاریخ دولتی به نام ارمنستان وجود نداشته است و هیچگاه ارمنیهاتوانسته اند حکومتی در سرزمینی که جزء لاینفک ایران بوده است تشکیل دهند. و درمیتون ادبی ما نیز نظیر آثار نظامی گنجوی، این مسئله به روشنی مشهود است. در سال ۱۹۲۳ با ضمیمه کردن بخش وسیعی از خاک آذربایجان، کمیته مرکزی حزب کمونیست توانست جمهوری سوسیالیستی ارمنستان تشکیل دهد که حدود یک میلیون سکنه داشت و نیمی از آنان مسلمان آذربایجانی بودند، این دولت خود خوانده در سالهای اخیر تحت حمایت روسها در منطقه به شرارت دست زده است و به نظرمی رسد که غده سرطانی جدیدی برای جهان اسلام تدارک دیده می شود. به نظر اینجانب بر اساس عهدنامه ترکمانچای باید این اراضی به جمهوری اسلامی ایران ملحق شود زیرا که مدت تحت قیمومیت بودن اراضی طبق آن عهدنامه، گذشته است. اگر جمهوری آذربایجان در تشکیل دولت و سلسله حکومتی ریشه تاریخی دارد و طبق موازین سیاسی باید استقلال آنرا به رسمیت شناخت. جمهوری خود خوانده ارمنستان، فاقد هر گونه وجهات حقوقی می باشد. و بی جهت نیست که مردم و اهالی جمهوری آذربایجان آنجا را یعنی جمهوری ارمنستان را «آذربایجان شمال غربی» می نامند و به نظر اینجانب بر اساس موازین حقوقی سیاسی باید هرچه زودتر به دامان میهن برگردد.

به نظر شما میانجیگری ایران در مسئله قره باغ چه نقشی خواهد داشت؟

من امیدوارم که وزارت امور خارجه ما بدون تأثیر پذیری از دانشناک ها و پان ایرانیست ها و با اخذ قوت و الهام از هدایت های پیامبر گونه رهبر معظم انقلاب در سیاست خود در موضوع قره باغ تجدید نظر کند و با دگرگونی نگرش خویشتن به مسئله، به میانجی گری واقعی بپردازد و در برداشت های خود از مسئله مورد مناقشه از طرف ارمنی تأثیر نپذیرد. بسیار جای تأسف است که اگر دسیسه گران دارالکفر بتوانند در سیاست خارجی دارالایمان جمهوری اسلامی ایران تأثیر مخرب بر جای نهند.

به نظر شما پان ایرانیست ها در این مسئله نقشی دارند؟

پان ایرانیست ها دشمنان اصلی اسلام و گسترش معارف اسلامی هستند. آنان دل درگرو دلبر غربی دارند و با دانشناک ها لاس می زنند و به خیال احیاء فرهنگ موهوم پیش از اسلام هخامنشی و ساسانی می باشند امروزه یافته های نوین تاریخی اثبات کرده است که هخامنشیان خود ایرانی الاصل نبوده اند و از نژاد اسلاو بوده اند و قرن ها بر مردم این سرزمین مصیبت زده حکومت رانده اند. از این رو، پان ایرانیستها روس ها و ارمنی ها را خویشاوند خود به شمار می آورند و از اسلام و غیرتمندان مسلمان خصوصاً ترکان و اعراب دل آزرده هستند. مطمئناً هیچگاه خوششان نمی آید که مسئله قره باغ به عنوان مسئله جهان اسلام مطرح شود.

نظرتان در مورد حاکمیت موجود در آذربایجان چیست؟

به نظر اینجانب حاکمیت موجود در جمهوری آذربایجان بر اساس آمال و آرمانهای اسلامی بینوایان شهر و روستا در آن جمهوری حرکت نمی کند. جلب حس دوستی و مودت جمهوری اسلامی ایران در سر لوحه سیاستهای هر دولتی که در جمهوری آذربایجان بر سر حاکمیت برسد، باید باشد. منطقه قره باغ و مردم مظلوم آن سامان در واقع فدای سیاستهای نابخردانه حاکمان آنجا شده اند، در اجرای تصمیمات نسنجیده و نابهنجار خویش اصرار می ورزند. اگر تهران و باکو دست به دست هم بدهند، هم به لحاظ فرهنگی و هم به جهت سیاسی، شاید نقشه جغرافیا در منطقه تغییر پیدا کند. این جدایی تجربی تلخی است، که در تاریخ بارها نیاکان ما دچار آن شده اند و از دارالکفر ضربه دیده اند.

وظیفه ما دانشجویان در قبال مسئله قره باغ چیست؟

به نظر اینجانب، وظیفه دینی و ملی و سیاسی شما جوانان پاکدل آذربایجانی روشنگری است. بدین معنا که با توجه به اینکه با تسلط به فرهنگ و زبان ترکی آذربایجانی و با تعمق در ریشه های تاریخی مسئله به آگاهی های نسبی دست یافته اید هم مسئولان سیاست گذار جمهوری اسلامی ایران و هم

حاکمان قدرت سالار جمهوری آذربایجان را باید متوجه خطر دانشاکیسون که کم از خطر صهیونیسم نیست، بکنید. اگر خدای نکرده دانشاکیسون بتواند در مسئله قره‌باغ پیروزی به دست آورد آینده تاریکی را برای کیان اسلام در منطقه تدارک خواهد دید و با تکیه بر کمک‌های بی‌دریغ روسیه که در طول تاریخ و از آن جمله در جنگ‌های ایران و روس باعث تجزیه بخش وسیعی از ایران بزرگ شد، به اهداف نامیمون دست خواهند یافت.

لطفاً منظور خودتان را روشنتر بیان کنید؟

باید بدانید که علت اصلی آغاز جنگ میان ایران و روس آزار آذربایجانیان آن سوی ارس از سوی ارمنیها بود که از طرف دولت روس حمایت می‌شدند و قاجارها به دلیل این حمایت، شروع به جنگ کردند و بر اساس اعلام جنگ جهاد غازیان از سوی چندتن از مجتهدین، جنگ‌های ریشه دار مسلمین و دانشناک‌ها آغاز گردید و تجاوزنا جوانمردانه و فاجعه آمیز دانشناک‌ها به جمهوری آذربایجان و دست اندازی به دارالایمان قاراباغ ادامه مقابله با این جهاد فکری علمای ما می‌باشد.

از اینکه وقتتان را در اختیار ما گذاشتید متشکریم و هم برای شما و هم برای دل‌تپندگان برای مسلمانان آرزوی موفقیت دارم.

من هم تشکر می‌کنم و برای تمام مسلمانان بخصوص شما جوانان جویندگان علم آرزوی موفقیت دارم.

کلاس نیمه‌رسمی

زبان و ادبیات ترکی دانشگاه صنعتی اصفهان

آقای دکتر با تشکر از اینکه وقتتان را به ما دادید بعنوان اولین سؤال جنابعالی سطح کلاس ادبیات ترکی را چگونه دیدید و فعالیت و استقبال دانشجویان صنعتی چگونه بود؟

شما میدانید که در پانزده هفته نمی‌توان دانشجو را با همه ظرائف و دقائق تاریخ زبان و ادبیات ترکی با آن پیشینه گرانسنگ آشنا ساخت. یک دوره تدریس چهار پنج ساله لازم است که بتوان این گستره را در سطح جوانان علاقه‌مند نمایش داد. اما در این کلاس تلاش ما اجرای مصوبه وزارت فرهنگ و آموزش عالی بوده که سرفصل‌های درس رامشخص کرده است. من در سطح یک توانستم کلیه سرفصل‌ها را تشریح و تدریس کنم. اولاً دانشجو را با امهات کتب ادبی دوره اسلامی ترکی ایران نظیر قوتادغوبیلیغ (قرن ۴ هجری)، عتبۀ الحقایق (قرن ۶ هجری)، کتاب دده‌قورقود (قرن ۵ هجری)، دیوان حکمت (قرن ۶ هجری) آثار ترکی مولوی (قرن ۷ هجری) و جز آن آشنا کنم و یک دوره کامل صرف (مورفولوژی) زبان ترکی را تدریس نمایم که بیشترین هدف ناظر بر تشخیص ریشه‌های لغات و رایتمولوژی واژه‌های ترکی بود. اینک دانشجو قادر است اسما، ضمائر و افعال را بدرستی صرف کند و اعضای جمله‌ای را که می‌گوید و می‌نویسد تشخیص دهد. استقبال دانشجویان بسبب محرومیتی که در برخورداری از دقائق فرهنگی بومی خود کشیده‌اند کم نظیر بود. از سوی دیگر از آنجا که مطالب درسی را مبتنی بر یافته‌های نوین ترکی پژوهی در کلاس تدریس می‌کردم، برای دانشجویان تیزهوش دانشگاه صنعتی جاذبه علمی والائی داشت. در مجموع من از اجرای این مصوبه در نیمسال جاری راضی هستم.

آیا شما در صورت رسمی بودن کلاسها در سالهای آینده با دانشگاه صنعتی همکاری خواهید نمود؟

من اکنون از سوی چند دانشگاه و دانشکده دعوت شده‌ام که این درس را تدریس کنم. در میان آنها برای دانشگاه صنعتی اصفهان بیشتر بها میدهم. چه مسئولان نیکاندیش و خیرخواه این دانشگاه که اغلب با ترکی آشنا نیستند، بسیار صمیمانه و با نیت خیر بامسأله برخورد کردند. اینان نشان دادند که در رفع مشکلات روحی دانشجویان ساعی‌تر هستند. شاید هم از این روست که تنش‌های دانشجویان در دانشگاه‌های دیگر کمتر در این دانشگاه دیده شده است. مسائلی نظیر انحرافات سیاسی و درصد اعتیاد متأسفانه اکنون دامنگیر نسل دانشجویی ما است که در دانشگاه صنعتی با درایت خاصی قابل کنترل شده است. سیاستهای فرهنگی این دانشگاه باید در دیگر دانشگاه‌های کشور مابعدوان الگو دنبال شود. من به خاطر حسن نیت‌ها و درایت متبلور در کادر مدیریت فرهنگی دانشگاه صنعتی اصفهان بی‌میل به همکاری گسترده نیستم و امیدوارم در سالهای آینده نیز فرصتی برای کمک به اجرای برنامه‌های

نیکخواهانه ایشان پیدا کنم.

باتوجه به فعالیتهائی که امروزه در دانشگاههای کشور در جهت ارتقای ادبیات و فرهنگ ترکی انجام می شود آیا زمان آن فرا نرسیده است که مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در مورد اقوام اجرا شود؟

البته این، چیزی است که همه می خواهند. در سرزمین ایران فرهنگ های رنگارنگ بومی وجود دارد که همه شناسنامه و هویت ایرانی دارند. اگر در سالهای گذشته در اجرای برخی از اصول قانون اساسی، این خونیهای ده ها هزار شهید به خون خفته، قصور کرده اند، باید اکنون دیگر آستینها را بالا بزنند و قصور و تقصیر ها را جبران نمایند. وگرنه مطمئن باشید که هیچ نیرویی جلوگیری تحقق خواستهای بحق جوانان غیرتمند و انقلابی و مسلمان این کشور نیست و نخواهد بود.

به نظر شما نتیجه همایش اقوام که در دانشگاه برگزار شد در کل کشور چه خواهد بود؟

این اقدام بسیار ارزشمندی بود که دانشگاه صنعتی اصفهان به آن دست زد. تقریباً در جمهوری اسلامی بی نظیر بود. و برای نخستین بار بود که با چنین عنوان فراگیری اجرا شد. در سرتاسر ایران استقبال شد. اندیشمندان، جامعه شناسان و مسئولان فرهنگی کشور از آن استقبال کردند. خود این جانب که برای سخنرانی به این همایش دعوت شده بودم گستره اندیشه عمیق وحدت ملی را در آن لمس کرده ام و در چندین مقاله، به تحلیل آن و تذکر نقایص احتمالی دست زدم. من امیدوار هستم همین اصطلاح فرهنگی-اجتماعی «همایش اقوام» که ظاهراً اول بار توسط مسئولین این دانشگاه به کار رفت، با محتوای غنی تر در میان مردم ما جای شایسته خود را باز کند.

در طول همایش دانشجویان آذربایجانی در دانشگاه صنعتی اصفهان در باب شناسایی و ارتقای مدنیت و فرهنگ آذربایجانی در چارچوب وحدت ملی و هویت ملی مطرح شد. به نظر شما جایگاه این نوع حرکات در پیشبرد اهداف مذکور چیست؟

مردم ما قرن ها آرزو داشتند که حکومتی مبتنی بر حکمت قرآنی و معارف اسلامی بنیان نهند. این آرزوی قرون و اعصار را در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ با امدادهای غیبی به تحقق رسانیدند و اکنون توقع دارند که در همه زمینه های زندگی، عدالت اسلامی اجرا شود. شعاعی از این عدل الهی، برداشتن هرگونه تبعیض فرهنگی و قومی در ایران است و در این راستا البته که مردم متدین و متعصب آذربایجان سالها معروض کینه های خصمانه پتیارگان شوونیزم آریامهری بودند. زبان و ادبیات ترکی از آن رو که پشتوانه محکم و عمیق اسلامی دارد، پیوسته مورد تعرض دشمنان اسلام بوده است.

این است که نسلهای جوان آذربایجانی پیوسته برای زودودن هرگونه ستم آریامهری از چهره زلال ادب ترکی تلاش می‌کردند. کلاسهای که اکنون در دانشگاههای تهران، تبریز، ارومیه، اصفهان، قم، مشهد و اردبیل برای تحقیق و تفحص در ادبیات ترکی تشکیل می‌شود، برای خدمت به این هدف مقدس است. هدف، کمک به اجرای کامل قانون اساسی، تحکیم وحدت ملی آرمانی و نفی هرگونه بی‌عدالتی ضد اسلامی در جامعه ماست. روشتر اگر گفته باشم، باید تأکید کنم که جرثومه‌های آریامهری با نفوذ در برخی ازارگانهای سیاسی و فرهنگی کشور تلاش دارند در برخی استانهای سرزمین مقدس اسلامی ایران تب و تاب ولایت‌گرایی ایجاد کنند و از سوی دیگر سرکوب فرهنگی ولایتها را به حساب مسئولان جمهوری اسلامی بگذارند و در نتیجه مردم متدین ولایتها را رودرروی نظام مقدس جمهوری اسلامی قرار دهند. تنها راه مبارزه با این دسیسه‌های ناجوانمردانه آنست که جوانان ما در کنار مسئولان نظام به احیا و گسترش و حراست از فرهنگهای بومی استانها اقدام بکنند. به نظر من این کلاسها برای خدمت به چنین طرز اندیشه‌ای تشکیل می‌شود.

به نظر شما علاوه بر حرکت‌های مدنی و اجتماعی در ارتقای زبان و فرهنگ ترکی چه سیاست‌های دولتی و حکومتی در این امر لازم به نظر می‌رسد؟

شما می‌دانید که دولت و حکومت ما ناشی از اراده مردم ماست و هرگونه حرکت فرهنگی-اجتماعی مردمی رابطه مستقیم و انفکاک ناپذیری با اراده دولتی دارد و برعکس. خیزش و جنبشهای احیاء و گسترش زبان و فرهنگ ترکی نیز می‌باید هم از سوی مردم و هم از طرف ارگانهای دولتی با نظارت کامل و اشراف منطقی دنبال شود. وظیفه مردم نشان دادن حساسیت به مسئله در چارچوب تعمیق وحدت ملی آرمانی و انقلابی، و وظیفه دولت ایجاد امکانات وسیع و گسترده و بدون ایجاد تشکیک و شائبه به فعالیتهای اصولی نخبگان مردم در این زمینه است. آثار به جا مانده به زبان ترکی، از سوی ایرانیان مسلمان خلق شده است. البته که باید مثلاً دیوان فضولی مانند دیوان حافظ در دانشگاههای ما تدریس شود، از حماسه‌های دده قورقود همسان شاهنامه فردوسی تجلیل گردد، نسیمی نیز چون سعدی عزیز داشته شود و ده‌ها مثال مانند آن که اگر از این حرکت‌ها حمایت‌های دولتی دریغ و مضایقه شود، ما راه به جایی نخواهیم برد.

به عنوان آخرین سؤال، با توجه به پتانسیل دانشگاه دولتی اصفهان در امور فرهنگی و جمعیت دانشجویی بیشتر این دانشگاه نسبت به دانشگاه صنعتی اصفهان و همچنین علاقه شدید دانشجویان این دانشگاه برای

حضور فعال شما در این دانشگاه آیا در صورت لزوم با دانشگاه اصفهان نیز همکاری خواهید نمود؟

من امیدوارم که دانشگاه دولتی اصفهان نیز به اهمیت مسأله پی ببرد و با توجه به حضور ۲۰۰۰ دانشجوی آذربایجانی این دانشگاه، مرکز مطالعات زبان و ادبیات ترکی را هم تأسیس نماید. البته اگر دعوتی از من به عمل آید بررسی و از آن استقبال خواهیم کرد.

دورنمای فرهنگی در آذربایجان

آقای دکتر، حتماً در جریان مراجعات مکتوب آقایان پرویز ورجاوند، پیروزمجتهدزاده و فارغ بورکه‌ای به مسئولان جمهوری اسلامی ایران درباره حرکت عظیم فرهنگی دانشجویان و جوانان آذربایجانی که متقاضی اقدام عملی برای تدریس زبان ترکی در مدارس و دانشگاه‌ها هستید که از مسئولان جمهوری اسلامی ایران خواسته‌اند این حرکت را سرکوب کنند و آن را به خارج از مرزهای ایران برانند و بتاراندند. نظر شما در این باب چیست؟

بسم الله الرحمن الرحيم. البته ما خوب می‌دانیم که بسیاری از حیل و دسائس و توطئه‌های دشمنان سعادت مردم ایران، در داخل، در پوشش فعالیت‌های فرهنگی اجرامی شود. سرخ بسیاری از فعالیت‌های باصطلاح فرهنگی را باید در تل‌آویو، نیویورک، لندن، برلن و جز آن جستجو کنیم. کنگره‌های ضد اسلامی و همایش‌های ادبی ملی‌گرایانه که گاه با بودجه و بیت‌المال مسلمین بر ما تحمیل می‌شود، از سوی ضدانقلاب فراری و مهره‌هایی همانند احسان یار شاطر، ورشکستان کودتای نافرجام نوژه، فراماسورهای عضو لژ صفا، لژ کورش، لژ آریا و نیز تشکیلات مخوف و منسجم باصطلاح حزب پان ایرانیستی برنامه‌ریزی می‌شود، و عوامل این بداندیشان در داخل ایران با فعالیت‌های مخرب خود، سعی می‌کنند طراز پیراهن از قانون نیز بدوزند. حرکت فرهنگی عظیم ده سال اخیر آذربایجان که شما یادآور شدید، از آنجا که یک حرکت صددرصد ایرانی و مردمی و اسلامی است و می‌رود که سدی نفوذ ناپذیر درمقابل این حیل و دسائس ایجاد کند، عوامل داخلی دشمنان وحدت و سعادت مردم ایران را به ترس و واهمه انداخته است. از این رو آنانی که خود را عاجز و ناتوان در رویارویی با این حرکت مقدس و مردمی می‌بینند، به مسئولان جمهوری

اسلامی مراجعه می کنند تا بقول ما تبریزی ها «سید احمد الیله ایلان توتسونلارا»
به نظر شما در مقابل این گونه فعالیت ها، وظیفه قشر روشنفکر آذربایجان چیست؟

به نظر من این سیاه بازی ها، باور و ایمان جوانان آذربایجانی را به آرمانهای مقدس الهی استوارتر خواهد ساخت و غبار غفلت و بی اعتنائی به فعالیت ها و حضور نامیمون و نا مبارک عوامل بیگانه در سرزمین ایران را خواهد زدود. من فکر می کنم وظیفه ی جوانان ما در این مقطع تاریخی این است که اولاً سیاستهای بحران سازی را خنثی کنند و عواطف خود را نثار کیان نظام مقدس جمهوری اسلامی سازند و ثانیاً نیرو و انرژی خود را صرف مقابله ی قلمی و پاسخ دادن به اراذل و اوباش آریامهری نکنند و به جای آن، به آموزش و تعلیم و تشریح و گسترش و احیاء متون اسلامی گرانقدر بازمانده به زبان مقدس ترکی آذربایجانی بپردازند. کلاس های ترکی را توسعه دهند و شروع به تهیه و تألیف و نشر کتابهای درسی بکنند. مردم را از گذشته ی پر بار فرهنگ اسلامی ترکی با خبر سازند. امروز مردم ما با نام مفاخر اسلامی گذشته ی خود مانند یوسف خاصی حاجب صاحب اثر شکوهمند «فوتادغو بیلغ»، ادیب احمد مؤلف اثر جهانی «عتبه الحقایق»، نسیمی، فضولی و دهها نظائر آن آشنا نیستند. امروز ارباب مطبوعات موظف هستند که مردم و جوانان را با میراث فرهنگی ترکی اسلامی آشنا سازند. زبان ترکی موهبت عظیم و عزیزی است که در طول قرون و اعصار ظرفی شایسته برای تبلیغ معارف اسلام و مفاهیم قرآن بوده است و محل تبلور غیرت و عصمت و عفت و همت بی نظیر مردم آذربایجان است. و هم از این روست که هدف سرنیزه های شوم و زهرآگین معنویت ستیزان بی ادراک و معرفت ناشناس قرار گرفته است.

برخی ها ادعا می کنند که زبان ترکی، توسط مغول به ایران آمده است و پیشینه ی آن را کهن نمی دانند و می گویند که این زبان، جای زبان آذری را گرفته است. شما چه می فرمائید؟

بلی، یکی از شلوغ کاری های دشمن، سر و صدا در زمینه ی تعیین قدمت و زمان حضور زبان ترکی در آذربایجان است. با استعدادترین شلوغ کار تاریخی ترکی ستیزی یکصد سال اخیر «سید احمد کسروی» بود و بقیه همگی تا به امروز استنباطات او را تکراری بیهوده کرده اند. ما می گوئیم پاره های نظم و نثر ترکی موجود در الواح سومری اثبات می کند که زبان ترکی کهن ترین زبان التصاقی موجود در فلات ایران بوده است و قدمتی هفت هزار و دویست ساله دارد و الفبای ترکی سومری را نخستین الفبای غیر تصویری جهان بشریت می دانیم. اما، به فرض محال، اگر زبان ترکی، از

قرون مثلاً یازدهم هجری هم در ایران رایج شده باشد، بلحاظ آنکه قالب بیان عواطف و احساسات مردم ما و دارای گنجینه‌ی عظیم حکمت و فلسفه متعالیه‌ی اسلامی و متون نظم و نثر است و دارای قواعد بسیار نیرومند و گسترده جهت بیان اندیشه را دارد. و در بسیاری از کشورهای جهان رایج است و سومین زبان رایج و فراگیر جهانی بشمار می‌رود و به دلائل متعدد دیگر قابل اعتناء است و باید در چارچوب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در مدارس و دانشگاهها تدریس شود.

اما زبان آذری، به فرض محال اینکه چنین زبانی هم در گوشه‌ای از آذربایجان موجود بوده است، بلحاظ آنکه حتی یک کتاب، یک رساله، یک صفحه نوشته، یک ضرب‌المثل، یک سنگ نبشته، یک چرم نبشته و ... به آن زبان فرضی مجعول بر مآشکار نیست، انکاء به چنین موجود موهومی، ره به جایی نخواهد برد. اگر قواعد دستوری و متون زبان آذری مجعول روشن و پیدا می‌بود، من خود به آموزش آن زبان می‌پرداختم. چنانکه اوستا، پهلوی و یونانی را اندکی یاد گرفته‌ام، بسیاری از نیم زبانهای ایرانی مانند تاتی، تالشی، سمنانی، شهمیرزادی را آموخته‌ام و حتی دستور زبان سمنانی (آواشناسی-سازه شناسی) را تحقیق و چاپ کرده‌ام. مگر می‌شود باور کرد با این همه عشق ورزی در برابر تاریخ و فرهنگ متعالی سرزمین حماسه پرداز و سرافراز آذربایجان، زبان دیرین و کهن آن را فراموش کنم و متون آن را نشر ندهم؟ کو آن زبان آذری و کو متون آن که دستاویز ترکی ستیزان و دشمنان وحدت اسلامی ما ایرانیان قرار گرفته است. دریغ از یک صفحه و حتی یک سطر به زبان آذری (!) اگر پیدا شود!

استاد، پس اینهمه هیاهو برای چیست؟ مدافعان زبان آذری صحبت از اشعار شیخ صفی الدین اردبیلی و همام تبریزی و روحی انارجانی و لهجه‌های موجود در خلخال و اطراف مرنند می‌کنند. آیا اینها اسناد بازمانده از زبان آذری نیست؟

کسروی با همه‌ی تبهکاری‌های خود، هیچگاه بطور قطع و یقین نگفت که هفده بیت منسوب به شیخ صفی الدین اردبیلی به زبان مجعول آذری است. او خود نیک می‌دانست که شیخ صفی الدین داماد شیخ زاهد گیلانی بود و ۲۶ سال در لاهیجان و درخانه‌ی او زیسته و به نیم زبان گیلکی تسلط کافی داشت و چند دوبیتی به این نیم زبان سروده است. بسیاری از همکاران گیلانی ما در دانشگاه تهران با دلائل متفق اثبات کرده‌اند که این هفده بیت به گویش لاهیجانی از نیم زبان گیلکی سروده شده است. رساله‌ی روحی و چند بیت همام نیز به نیم زبان «تاتی» است نه آذری، سید ابوالقاسم نباتی هم چند بیت تاتی به یادگار گذاشته است و حتی روایت شده که با

یک دختر تات هم عقد ازدواج موقت کرده و خطاب به او اشعاری سروده است. تاتها مردمی بسیار نجیب و بی آزارند و در سویهای قزوین و تاکستان و برخی از روستاهای آذربایجان پراکنده‌اند. برخی از مستندات نوجه‌های کسروی نیز به زبان تالشی است که همکاران و پژوهشگران تالشی زبان من از جمله آقای دکتر عبدلی با تحلیل گرامری این آثار، دسیسه‌های کسروی صفتان را افشاء کرده‌اند.

آقای دکتر، به نظر شما، در جو حاضر معضلات فرهنگی آذربایجان حل خواهد شد و دورنمایی که ترسیم می‌کنید چگونه است؟

من بارها گفته‌ام مدیران نالایق و برخی از مسئولان محلی که می‌خواهند همه را داشته باشند و از جو غالب شلوغ کاران شوونیست و وابستگان به گروهک‌های ملی گراو پان ایرانیست در آذربایجان واهمه دارند، عامل اصلی کور شدن گروه و معضل فرهنگی در آذربایجان هستند. مسئولان و مدیران محلی آذربایجان در جمهوری اسلامی، باید عاشق فرهنگ و معنویت‌ها و فضائل ایل و تبار مسلمانان خود باشند. اگر در یزد و کرمان اینگونه است، متأسفانه در آذربایجان اینطور نیست و این سستی است که از مدیریت طاغوتی در شمال غرب ایران به ارث مانده است. باید این سد شکسته شود و این مدار بسته از یک جا باز شود. باید به ارزش‌های اسلامی و انقلابی بها داده شود. باید مدیران بی‌هویت از آذربایجان اخراج شوند. باید آذربایجانیان عاشق اسلام و ارزش‌های انقلاب اسلامی و وحدت انقلابی ملت ایران در این منطقه به مدیریت برسند. روحیه‌ی اسلامی و انقلابی از هم جدایی ناپذیر است. مسلمان غیرانقلابی نمی‌تواند به آذربایجان خدمت کند. همانگونه که در بیست و دو سال اخیر دیدیم، این تنها روحانیت انقلابی و شاگردان شایسته‌ی امام و پیروان اندیشه‌های پیش‌تاز او هستند که سرافرازانه در مقابل هر گونه توطئه‌ی ملی‌گرایانه و پان ایرانیستی ایستادگی کرده‌اند و پشت قوی‌ترین ابر قدرت جهان را به لرزه در آورده‌اند.

من فکر می‌کنم روحانیت معظم شیعه در آینده‌ی نزدیک به مطالبات قانونی و حقوقی فطری و الهی مردم آذربایجان پاسخ مثبت خواهد داد و مردم آذربایجان خواهند توانست از مواهب قانون اساسی بهره‌مند شوند.

مردم آذربایجان بی‌اعتنایی به فرهنگ و ادب ترکی را بر نمی‌تابند. همانگونه که دشمنان بد اندیش خود را تنبیه کردند، بی‌اعتنایان را نیز وادار به انابه و توبه خواهند ساخت. تاریخ آذربایجان نشان می‌دهد که سرنوشت محتوم سیاستمداران در برخورد با فرهنگ ترکی آذربایجان توبه و انابه است. مردم مسلمان آذربایجان برای برپایی عدل و قسط اسلامی انقلاب کرده‌اند، به احکام قرآن و اندیشه‌های پیش‌تاز امام راحل رای داده‌اند و به اطاعت از سلوک اسلامی و انقلابی رهبر معظم، این شاگرد

شایسته‌ی امام‌پرداخته‌اند و اگر به آقای خاتمی هم رای دادند، به دلیل شعارهای ایشان مبنی بر اجرای کامل اصول قانون اساسی، از جمله اصل پانزدهم بوده است که با اخذ قوت و الهام از احکام قرآنی و معارف اسلامی تصویب شده است.

پژوهشکده آذربایجان‌شناسی

طرح تأسیس پژوهشکده‌ی آذربایجان‌شناسی که از جانب جنابعالی پیشنهاد شد و حاضر شدید کتابخانه‌ی شخصیتان را به مسئولان فرهنگی و مردم آذربایجان اهدا کنید نزدیک یک سال است که عملی نشده، دلیل این کار چیست و آیا در صورت عملی نشدن این طرح از سوی مسئولان نظام، حاضر خواهید شد از مردم برای تأسیس این پژوهشکده استمداد کنید؟

بلی، حقیر در بهمن ماه ۱۳۷۹ به طور رسمی به مسئولان فرهنگی تبریز (مدیر کل محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی-مدیر کل میراث فرهنگی استان-معاونت فرهنگی استانداری) مراجعه کردم و ضمن مطلع ساختن آنان از اهداء کتابخانه‌ی تخصصی آذربایجان‌شناسی خودم به شهر تبریز، خواستار تأسیس چنین مرکزی شدم. اما موج‌سواران عرصه‌ی سیاست‌بازی، متأسفانه مسئله را لوٹ کردند، به گونه‌ای که حتی یکی از نشریات شهر من تبریز، با امضا «ارسبار اوشاگی» اقدام به اهانت و جوک نویسی علیه من کرد و یکی از طنز نویسان معاصر هم با امضا «ارسبار اوغلو» چهل لطفه علیه‌او ساخت.

علت این امر را در چند مسئله باید جستجو کرد و مهمترین آن، نبود دغدغه خدمت به فرهنگ بومی و اعتلاء زبان و ادبیات ترکی آذربایجان در بسیاری از مسئولان فرهنگی تبریز است. اگر یک مسئول فرهنگی مثلاً در یزد یا کرمان یا نیشابور و جز آن دغدغه‌ی فرهنگ و گویش بومی خود را دارد، در شهر ما، بر عکس است. برخی از مسئولان فرهنگی از میان کسانی انتخاب می‌شوند که نه تنها چنین دغدغه‌ای را ندارند، بلکه سابقه‌ی ترس از آن و نیز مقابله‌ی با چنین دغدغه‌ای را هم دارند و به انحاء گوناگون جلوگیر خادمان فرهنگ اصیل آذربایجان می‌شوند و بازار انگ زنی را

رواج می‌دهند و با رفتارهای کلیشه‌ای، جوانان ما را به جای جذب به نظام مقدس جمهوری اسلامی واقناع و ارضاء نیازهای معنوی آنان، به نظام بدبین می‌کنند و به جای جاذبه، به دافعه می‌پردازند.

آقای دکتر وضعیت کنونی حرکت ملی آذربایجان یا جنبش مردمی و خودجوش ملت آذربایجان و روند آنرا در آینده چگونه ارزیابی می‌کنید؟

اگر خیزش فرهنگی ما آذربایجانیان در راستای تعمیق نظام مقدس جمهوری اسلامی باشد و هوشیارانه دسائس و توطئه‌های دشمنان انقلاب را افشاء کنیم، مسئولان بی‌هویت محلی را وادار به تسلیم خواهیم کرد. بازیهای نابخردانه آنان رنگ خواهد باخت و چه بسا برخی‌ها به صف دشمنان اسلام و انقلاب خواهند پیوست. آینده از آن ما ست، چرا که ما، چیزی جز خدمت به تکالیف شرعی خود در راستای تکریم آرمانهای اسلامی و اعتلای فرهنگ و ادبیات ترکی-اسلامی آذربایجان نمی‌خواهیم. بیگمان پیروزی نهایی از آن توده‌های وسیع مسلمان آذربایجان خواهد بود.

جنابعالی اختلاف بین فعالیتهای عرصه‌های مختلف حرکت مردمی آذربایجان را ناشی از چه می‌دانید؟

حرکت فرهنگی مردم آذربایجان، خود بخود از سوی مردم و دلسوختگان اسلام و انقلاب ساماندهی می‌شود. البته دشمنان قسم خورده و جریانهای رنگارنگ ترک‌ستیزی سعی در هدایت این خیزش مقدس انقلابی به بیراهه دارند که به نظر این جانب به دلیل استحکام تعصب مذهبی در آذربایجان این جریانها نا موفق خواهند ماند.

نظرتان در مورد مطالبات محلی و خواستههای تاریخی اقوام ایرانی چیست و شیوهی طرح مطالبات اقوام باید به چه شکل باشد؟

ما در ایران دو زبان اصلی ترکی و فارسی را داریم و نمی‌توان ترک و فارس را دو قوم به حساب آورد، بلکه باید گفت: زبان اصلی ایرانیان پیوسته در تاریخ ترکی بوده است و زبان فارسی به عنوان زبان کتابت دولتی در برخی از دربارها و زبان مغازله و معاشره در طول تاریخ و زبان تحمیلی در رژیم پهلوی و زبان رسمی در جمهوری اسلامی بوده است. اقوامی که در اقلیت هستند، نظیر ارمنی‌ها، آسوری‌ها، تالش‌ها، کردها، عربها، بلوچها و جز آن اغلب فاقد تاریخ و مدنیت قابل اعتناء مجزا و ویژه‌اند. بیشتر این اقوام دو زبان اصلی ایران، یعنی ترکی و گاه فارسی را هم‌بلد هستند و فضولی و نسیمی و مولوی و حافظ و سعدی جزو افتخاراتشان به شمار می‌رود. با این همه در جمهوری اسلامی از حق استفاده از زبان خود در مدارس و دانشگاهها

برخوردارند و مراسم فرهنگی متعددی دارند. اما، زبان ترکی، زبان یک اقلیت و یک قوم در ایران نیست، بلکه زبان همگانی و سراسری و قالب بیان احساسات بیش از نیمی از ایرانیان و دارای تاریخ فرهنگی هفت هزار ساله است و ایرانی‌تر از هر زبان ایرانی دیگر است و آموزش و تسلط آکادمیک به آن، حق هر ایرانی است. گرچه سیاست ترک‌ستیزی آریامهری، ضربات هولناکی بر پیکر فرهنگ ترکی ایرانی وارد ساخته است، اما، نسل جوان و اندیشه‌ور و پویای امروزی، می‌رود که هویت ترکی-ایرانی خود را بازیابد و با بازگشت به خویش‌نشان‌های شوونیزم آریامهری را از جمهوری اسلامی بزایند.

متأسفانه عده‌ای از روی چهل و غرض سعی میکنند توجه به زبان را به ویژه زبان ترکی در ایران را مخالف با دین و اسلام نشان دهند و می‌کوشند کسانی را که در این زمینه فعالیت می‌کنند به انواع اتهامات و برچسبهای ناروا از میدان به در کنند و در نهایت جلوی رشد و شکوفائی زبان و ادبیات ترکی را بگیرند، به نظر جنابعالی این اشخاص چه هدفی را دنبال می‌کنند و راهکارهای مقابله با این اشخاص را چگونه پیشنهاد می‌کنند؟

اینگونه برخوردها یا از جهالت ناشی است و یا از خیانت و خصومت که به هر حال باید افشا شود. جاهلان هدایت گردند و دشمنان منکوب شوند.

جهت اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی ج.ا. ایران و تدریس زبان و ادبیات ترکی در مدارس و دانشگاهها، نقش مسئولین به خصوص مسئولین محلی چیست؟

نقش اصلی و تعیین کننده از آن مسئولان محلی است. من امیدوارم روزی برسد که مسئولان محلی آذربایجان، دارای چنان شخصیتی باشند که خود پیش‌تاز امر بازگشت به خویش‌نشان گردند و ابتکار عمل را در خیزش فرهنگی ترکی به دست گیرند.

لطفاً در مورد کتاب قارامجموعه توضیح دهید؟

نشر کتاب قارامجموعه در دنیای ترکی پژوهی جهان با استقبال اعجاب انگیزی روبرو شد. در کشور ما نیز می‌بایست این اثر در دانشگاهها و از سوی اساتید ادبیات به‌بوت‌های نقد سپرده می‌شد ولی متأسفانه چنین نشد و نقد آن از سوی افراد غیر متخصص و با هو و جنجال مطبوعاتی توأم گشت. اساتید گروههای زبان و ادبیات فارسی دانشگاهها، میل و رغبتی به بحث پیرامون نظریات علمی من در این باب نشان ندادند و از سوی دیگر چون دانشگاههای ما فاقد کرسی زبان و ادبیات ترکی است، از این روی در هیچ دانشگاهی این کار مورد مذاقه قرار نگرفت. به هر حال، من در مقابل نظریه کسروی پیرامون شیخ صفی الدین، نظریه‌ی جدیدی را ارائه کرده‌ام و توقع دارم که ابعادو کار من مورد بررسی و نقد و تحلیل دور از هو و جنجال قرار گیرد و

نقائص وضعفهای احتمالی کارم بازگفته شود و این بنا که ساخته‌ام، تکمیل گردد و به قلعه‌ای استوار بدل شود. یقین دارم که این کار به فرجام خواهد رسید و من خود، دنبال کار را تا مقصد نهائی ادامه خواهم داد.

نشریات دانشجویان ترک چقدر می‌تواند در حرکت ملی و مردمی آذربایجان تأثیر داشته باشد؟

ملتی که از سوی جوانان تحصیل کرده و دانشجویان مورد دفاع قرار گیرد، ملتی خوشبخت است. و آذربایجانیان از این نظر که پیوسته مدافع فرهنگی آنان دانشجویان و تحصیل کرده‌ها بوده‌اند، باید برخورد ببالند. اکنون ماطبق احصائی که کرده‌ایم بیش از پنجاه نشریه ترکی زبان دانشجویی داریم که هر کدام به گونه‌ای پرچم دفاع از زبان مقدس ترکی را بر دوش گرفته‌اند و حمل می‌کنند و این حرکت، نوید بخش آینده‌ای پس روشن است. آینده‌ای که در آن فرزندان ما به خاطر سخن گفتن به ترکی تحقیر نخواهند شد، لباس عاریتی بر تن نخواهند کرد و به بالندگی مثبت و معنوی ره خواهند سپرد.

دانشجویان آذربایجانی سراسر کشور به سیاستهای ترک زدائی وزارت آموزش و پرورش معترضند و آن را ادامه سیاست ترک‌ستیزی شاهنشاهی و تسلیم در مقابل ملی‌گرایان و پان ایرانیستها قلمداد می‌کنند. دانشجویان آذربایجانی اکنون به چنان شعوری دست یافته‌اند که با تاکید عاطفی شدید بر اسلامیت و ایرانیت خود، حاضر نیستند بر سر مسالهی مطالبات فرهنگی آذربایجان با فردی یا جناحی معامله کنند و بی‌گمان در مبارزات مقدس قانونمندانهای خود یک گام به پس نخواهند نهاد. برچسبهای ناشی از دسیسه و فتنه‌ها و حیل‌های ترک ستیزان، این دشمنان بد اندیش آریامهری، جوان ما رابیشتر به اندیشه و امیدارد تا مرعوب کند. اندیشه‌ای که منتج به باور عمیقی به آینده‌می‌شود. علی‌رغم سیاسی بازیهای بد اندیشان، ما شاهد پیروزی و تحقق آرمانهای بزرگ جوانان آذربایجان خواهیم بود. حتی اگر در کاسه‌ی چشم ما علف بروید، آن روز فرا خواهد رسید. هر دولتی که بخواهد بر ایران حکومت کند، باید تسلیم خواستها و آرمانهای اسلامی و انقلابی جوانان آذربایجان بشود. این سرنوشت محتوم دولتها و جناحهایی است که در ۲۹ بهمن ۱۳۵۶ و در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ رقم خورد و بازگشت‌ناپذیر است.

ترکی زبان اصلی مردم ایران است. «ترکی ایران» یعنی هفت هزار سال تاریخ، هفت هزار سال فرهنگ و مدنیت، هفت هزار سال فولکلور و سنن و آداب و رسوم. بیش از یک‌هزار کتیبه و سنگ نبشته به زبان و گویشهای ترکی باستانی ایرانی در فلات ایران کشف شده است و من آنها را قباله‌ی این کشور هفت هزار ساله می‌دانم.

خط ایجاد شکاف در میان مسئولان نظام و پیاده کردن تئوری بدبین کردن مردم به حاکمیت دینی جزو برنامه های ترک ستیزان ملی گرا است که ارتباطات پنهانی مرموزی با دولتهای خارجی نیز دارند و عناصر ضد انقلاب خارج از کشور رابط آنان با سرویسهای اطلاعاتی آمریکا و انگلیس و اسرائیل است.

آقای دکتر اگر حرف خاصی دارید بفرمائید؟

برای شما و همه ی دانشجویان عزیز آرزوی سلامت و سعادت دارم.

۲. منابع مصاحبه‌ها

در زیر، منابع اصلی مصاحبه‌های گردآوری شده در این کتاب، آورده می‌شود. ارقام ذکرشده در آغاز هر منبع، شماره مصاحبه در این کتاب است.

- نشریه «ندای آذرآبادگان» سال چهل و هشتم، دوره سوم، شماره بیستم، تیریز ۱۳۷۷. مصاحبه‌کننده: آقای ابوالفضل وصالی.
- همان، ش. بیست و یکم. مصاحبه‌کننده: آقای مهندس امید نیایش
- هفته‌نامه «آوای اردبیل»، تابستان ۱۳۷۷. مصاحبه‌کننده: آقای حسین درگاهی.
- نشریه «ندای آذرآبادگان» دوره سوم، شماره بیست و سوم. مصاحبه‌کننده: مهندس ساسان ضحاک.
- هفته‌نامه «کتاب هفته»، تهران، ۱۳۷۷، مصاحبه‌کننده: آقای مرتضی مجدفر.
- هفته‌نامه «فجر آذربایجان»، تبریز، ۱۳۷۵، مصاحبه‌کننده: آقای بهروز ایمانی.
- هفته‌نامه فرهنگی هنری اجتماعی مهر»، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران. ۱۳۷۸. مصاحبه‌کننده: آقای رضا مهدوی.
- هفته‌نامه «شمس تبریز» سال دوم، شماره‌های ۳۷ و ۳۸ و ۳۹ و ۴۰، تیرماه ۱۳۷۸، تبریز. مصاحبه‌کننده: آقای علی حامد ایمان.
- هفته‌نامه «ندای آذرآبادگان» دوره سوم، سال ۴۸، شماره ۱۸، خرداد ۱۳۷۸، مصاحبه‌کننده: آقای ابوالفضل وصالی.
- هفته‌نامه «پیام ارومیه»، شماره ۴۴، یکشنبه ۲۶ اردیبهشت ۴۶، ارومیه، مصاحبه‌کننده: آقای کامران کشتی بان.
- ویژه‌نامه نشریه «امید زنجان» در تبریز، تابستان ۱۳۷۸، مصاحبه‌کننده: حجه‌الاسلام کسب دوست.
- هفته‌نامه «پیام نو»، سال دوم، شماره ۶۷، دوشنبه ۵ مهرماه ۱۳۷۸، مصاحبه‌کننده:

- آقای حمید آرش آزاد.
- هفته‌نامه «ندای آذربادگان»، سال چهل و هشتم، دوره سوم، شماره بیست و چهارم، پنجشنبه ۲۲ مهر ۱۳۷۸. مصاحبه‌کننده: آقای ابوالفضل وصالی.
 - همان، شماره ۲۹، سه‌شنبه ۷ دی ماه ۱۳۷۸، مصاحبه‌کننده: مهندس امید نیایش.
 - روزنامه «ایران»، چهارشنبه ۱۰ آذرماه ۱۳۷۸، تهران. بخش «هفت هنر». مصاحبه‌کننده: خانم مریم سادات کوشه.
 - مجله «خانواده»، سال ۱۳۷۴، مصاحبه‌کننده: آقای رزاقی
 - هفته‌نامه «سینا»، شماره، ۱۳۸۰، مصاحبه‌کننده: آقای شریفی
 - مجموعه «تاریخ ادبیات کودکان ایران»، تهران، بنیاد پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان ایران، انتشارات چیستا، تهران، دی ماه ۱۳۷۹، مصاحبه‌کنندگان: آقای محمد هادی محمدی و خانم زهره قایینی.
 - نشریه دانشجویی «دوزگون خبر»، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۱۳۸۰، مصاحبه‌کننده: آقای سیدین زاده.
 - نشریه دانشجویی «اولدوز»، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ۱۳۷۹، مصاحبه‌کننده: آقای مهندس حسین پیرزاد.
 - هفته‌نامه شمس تبریز، شماره ۵۸، تبریز، ۱۳۷۹، مصاحبه‌کننده: آقای علی حامدایمان.
 - هفته‌نامه دانشجویی «خزر»، دانشگاه تربیت معلم (آذربایجان)، تبریز، ۱۳۸۰، مصاحبه‌کننده: آقای امیر چهره‌گشا.

۳. یادداشتهای مصاحبه‌گران

هر یک از مصاحبه‌گران در آغاز مصاحبه‌یشان، مطالبی به عنوان «مقدمه» درباره پدرم نوشته‌اند، که ثبت آنها در این کتاب، برای تاریخ‌نویسان مفید خواهد بود. در زیر یادداشتهای کوتاه مصاحبه‌گران محترم را به ترتیب می‌آوریم. ارقام ذکر شده در آغاز هر یادداشت، شماره مصاحبه در این کتاب است.

۳. نسخه‌های خطی کتاب «قارا مجموعه» اثر بی نظیر شیخ صفی الدین اردبیلی به همت دکتر حسین محمدزاده صدیق، استاد زبان و ادبیات ترکی کشف شد. شیخ صفی کتاب (قارا مجموعه) را برای تدریس در خانقاه‌ها و مکاتب آن زمان و ارشاد مریدان خود در آذربایجان به زبان ترکی تقریر کرده است. این کتاب که در منابع تاریخی دوران صفویه با عنوان «صفوةالصفاء» و «مناقب شیخ صفی» از آن سخن رفته است، دارای فواید تاریخی مهمی پیرامون شیخ صفی و مرشد او شیخ زاهد گیلانی و دوره تکوین رستاخیز تشیع در قرن دهم و حاوی نکات و لطائف عرفانی، تفسیر برخی از آیات قرآنی و شرح احادیث نبوی و ائمه اطهار (ع) می‌باشد.

به گفته دکتر صدیق: «نسخه خطی به دست آمده از متن ترکی صفوةالصفاء، در ۱۲۳ برگ (۲۴۵ رویه) با نستعلیق زیبای میرعماد قزوینی استنساخ شده است و دارای ۳۴۳۰ (سه هزار و چهار صد و سی) سطر می‌باشد و مشحون از تذهیب و نگاره‌های کتاب آرائی سده یازدهم هجری است.»

لازم به ذکر است که استاد صدیق این کتاب را برای چاپ و نشر آماده می‌کند. در این باره با ایشان مصاحبه‌ای انجام داده‌ایم که در زیر می‌خوانید.

۳. به دنبال نشر مصاحبه روزنامه با استاد دکتر حسین محمدزاده صدیق درباره کشف کتاب «قارا مجموعه» اثر شیخ صفی الدین اردبیلی در شماره گذشته، از طرف خوانندگان سؤالاتی در این باب مطرح شد که ما بعضی از این سؤالات را با استاد در میان گذاشتیم.

۳. تهران دانشگاه‌های نین تورک دیلی و ادبیات اوستادی دکتر حسین محمدزاده صدیق (حسین دوزگون) شهریمیزه قونا گلمیشدیر. اونون شهریمیزده سفریندن مقصد شیخ صفی‌الدین اردبیلی‌یه منسوب قارا مجموعه (مناقب شیخ صفی) کیتابی نین نشراندیلیمه سی حاققیندا مذاکره ایدی. بو ساحه‌ده بیزیم‌ده بعضی سواللاریمیزا جواب وئردیلر.

دکتر حسین محمدزاده صدیق آذربایجان شناسلیق ساحه سینده اونلار کیتاب مؤلفی دیر. او جمله دن ۱) سیری در اشعار ترکی مولوی ۲) شرح غزل‌های صائب تبریزی ۳) ادبیات شفاهی آذربایجان ۴) قرآن ترجمه‌سی ۵) یوسف و زلیخای فردوسی ۶) تاریخ ادبیات آذربایجان ۷) آذربایجان شهید عالیم‌لری و کواکی اردبیلی و ... کیتابلارینی آدآپارما اولار. دکتر حسین دوزگون ایندی تهراندا سوره دانشگاهی نین «علمی هیئت‌عضوی» دیر و اطلاعات مؤسسه سینه باغلی «سهند» هفته لیگینی ده نشر ائدیر.

۳. خبر رسید که در «دانشگاه صنعتی اصفهان» کلاس ۲ واحدی «زبان و ادبیات ترکی آذری» تشکیل شده است. از این رو برای اطلاع از کم و کیف قضیه از آقای «ساسان ضحاک» یکی از دانشجویان این دانشگاه و دبیر «همایش دانشجویان آذربایجانی» خواهش کردیم که با استاد دکتر حسین محمدزاده صدیق مدرّس این کلاس مصاحبه‌ای ترتیب دهد. آنچه در پی می‌آید، از این مصاحبه بر گرفته شده است.

۳. «دکتر حسین محمدزاده صدیق»، استاد زبان و ادبیات فارسی و ترکی، سالهاست که به ترجمه آثار امام (ره) مشغول است. هم زمان با سالگرد ارتحال ملکوتی امام خمینی (ره)، گفت و گویی را با وی انجام داده‌ایم که خلاصه‌ای از آن در پی می‌آید.

۳. دکتر «حسین محمدزاده صدیق» در سال ۱۳۲۴ در محله سرخاب تبریز به دنیا آمد. وی تحصیلات اولیه را علاوه بر مدارس دولتی، در پیش مرحوم «وقایعی» (مشکوّه تبریزی) و مرحوم «صحاف جنتی» و «میرزا غلام حسین هریسی» به پایان رساند.

در سال ۱۳۴۸ از دانشگاه تبریز در رشته زبان و ادبیات فارسی درجه لیسانس گرفت. و در غایله جشن‌های شاهنشاهی به اتهام اقدام علیه امنیت کشور به شش ماه زندان محکوم گردید. پس از تحمل زندان به تهران رانده شد. او در سال ۱۳۶۲ از دانشگاه استانبول، در رشته «زبان‌شناسی ترکی و ادبیات

تطبیقی» درجه دکتری گرفت و از همان سال در دانشگاه‌های تهران به تدریس متون ادبی ترکی و فارسی و عربی مشغول شد. وی گرچه بارها با رد صلاحیت و تضییق رو به رو شده، ولی توانسته است نزدیک به یکصد عنوان کتاب در زمینه‌های ادبیات ترکی و فارسی منتشر کند. وی هم اکنون عضو هیئت علمی دانشگاه سوره در تهران است و نزدیک ۱۰ سال است که هفته نامه ترکی «سهند» را منتشر می‌کند.

از آثار مهم وی می‌توان کتابهای: سیری در اشعار ترکی مولوی، یوسف و زلیخای فردوسی، متون نظم و نثر ترکی، شرح غزل‌های صائب تبریزی، دیوان دو جلدی ترکی و فارسی نباتی و ... را نام برد. آنچه در زیر می‌آید، مصاحبه‌ای است که با وی در زمینه اصل ۱۵ قانون اساسی صورت گرفته است.

۳. از طریق مدیر گروه آموزشی موسیقی دانشگاه سوره با خبر شدیم که مدتی است در آن دانشگاه دانشجویان سال آخر رشته موسیقی به راهنمایی استاد «دکتر حسین محمدزاده صدیق» به استنساخ و تهیه و تنظیم رسالات کهن موسیقی فارسی مشغول هستند. با توجه به اهمیت این کار مهم که بسیار متواضعانه و بی‌جنجال انجام می‌پذیرد، با این استاد رسالات کهن موسیقی به گفتگو نشستیم.

۳. دکتر حسین محمدزاده صدیق معروف به حسین دوزگون مؤلف بیش از یکصد کتاب و صدها مقاله در زمینه ادبیات ترکی و فارسی و زبان‌شناسی بعنوان شاعری مبارز، محقق لایق، نویسنده‌ای توانا و استادی شایسته مورد توجه جامعه اسلامی ماست.

ایشان در بسیاری از کنگره‌های جهانی آذربایجان‌شناسی شرکت کرده و سالها از حقوق فرهنگی مردم آذربایجان دفاع نموده است. وی در سال ۱۳۲۴ در محله سرخاب تبریز متولد شد و در سال ۱۳۴۲ از دانشسرای مقدماتی تبریز فارغ التحصیل گردید و پس از گذراندن سالهای معلمی در روستای اطراف هریس در ۱۳۴۸ از دانشگاه تبریز در رشته زبان و ادبیات فارسی فارغ التحصیل شده و در سال ۱۳۴۶ همراه صمد بهرنگی و مبارزان دیگر شهر تبریز به انتشار هفته نامه آدینه پرداخت و در سال ۱۳۴۷ علیه امنیت کشور روانه زندان شد. پس از تحمل ایام محکومیت در سال ۱۳۵۱ به تهران تبعیدگشت و در آنجا در مقطع فولیسانس مشغول به تحصیل شد و در صدا و سیما بعنوان نویسنده به کار پرداخت و پس از سپری شدن یک سال و اندی، از سوی ساواک اشتغال، تحصیل، نویسندگی و خروج وی از کشور ممنوع گردید در این سالها

توانست آثار ارزنده از جمله: واقف شاعر زیبایی و حقیقت، آثاری از شعرای آذربایجان، رند وزاهد فضولی، ادبیات شفاهی مردم آذربایجان و از پیدایی انسان تا رسائی فئودالیسم در آذربایجان را منتشر کند. پس از انقلاب اسلامی توانست برای تکمیل تحصیلات خود به خارج عزیمت کند و در سال ۱۳۶۲ با اخذ دکتری (Ph.D) در رشته زبان‌شناسی ترکی و ادبیات تطبیقی به کشور بازگشت و تا کنون مشغول تحقیق و تالیف و تدریس می‌باشد.

وی از سال ۱۳۷۰ به تدریس زبان و ادبیات ترکی آذری در دانشگاه‌های تهران پرداخته‌است و در رشته تخصصی خود استادی موفق و مورد احترام جامعه فرهنگی کشور است.

به لحاظ اهمیت مسائل فرهنگی در آذربایجان تصمیم گرفتیم در زمینه‌های مربوط به تخصص ایشان مصاحبه‌ای را ترتیب دهیم که در چند شماره به چاپ خواهد رسید.

۳. به دنبال تشکیل کلاسهای «زبان و ادبیات ترکی» در دانشگاه شهید بهشتی، با استاد این درس «آقای دکتر حسین محمدزاده صدیق» گفتگویی انجام دادیم که در زیر می‌خوانید. امیدواریم مسئولان دانشگاه استان به خود آیند و تدریس این درس را که از آرزوهای دیرینه مردم آذربایجان است در سرفحه برنامه خود قرار دهند.

۳. دکتر حسین محمدزاده صدیق در زمره معدود کسانی است که سالیان متمادی با عشق و علاقه وافر به زبان مادری خود به تحقیق و تفحص در زبان و فرهنگ و ادبیات ترکی پرداخته‌است. وی از عنفوان جوانی خدمت به فرهنگ و ادب آذربایجان را در وجه‌همت خود قراردادده‌است و تا کنون در تمامی عرصه‌های اجتماعی برای رشد و توسعه ادبیات ترکی از هیچ تلاشی فروگذاری نکرده‌است و اگر امروز زبان و فرهنگ و در کل، هویت آذربایجانی می‌تواند در برابر هجمه‌های فرهنگ ستیزان پایداری نماید، مرهون مساعی اشخاصی همچون وی می‌باشد. دکتر محمدزاده با اشراف به ادب و هنر عربی، ترکی، فارسی، و داشتن دکترای ادبیات تطبیقی، تحقیقات ارزنده‌ای را تا به حال به جامعه اسلامی مان عرضه داشته و موجبات غنی گردیدن هر چه بیشتر زبان و هنر ایرانی را فراهم نموده‌است. وی تاکنون دهها کتاب و صدها مقاله را در زمینه‌های گوناگون فرهنگ و ادب ایرانی به رشته تحریر درآورده‌است که از آن میان می‌توان به ۱- شرح غزل‌های صائب تبریزی ۲- سیری در اشعار ترکی مکتب مولویه ۳- تصحیح دیوان دوجلدی ترکی و فارسی ابوالقاسم نباتی ۴- گزیده متون نظم و نثر ترکی ۵- قوسی تبریزی و میرزا شفیع واضح ۶- قشقای لوجه‌لری (مجموعه

شعر) ۷- عاشیق‌قلار ۸- تصحیح مثنوی یوسف و زلیخای فردوسی ۹- هفت مقاله پیرامون فولکلور و ادبیات مردم آذربایجان و ... اشاره کرد. در پنجمین نمایشگاه مطبوعات کشور توفیقی دست داد تا با استاد درباره موضوعات گوناگونی که امروزه آذربایجان با آن دست به گریبان می‌باشد مصاحبه‌ای را ترتیب بدهیم که حاصل آن را در ذیل به سمع و اطلاع خوانندگان عزیز می‌رسانیم.

۳. دکتر حسین محمدزاده صدیق (حسین دوزگون) در سال ۱۳۲۴ شمسی در محله سرخاب تبریز به دنیا آمد. دوران کودکی را در آن محله به سر آورد و در مدارس «حکمت» و «لقمان» تحصیل کرد و در سال ۱۳۴۲ از دانشسرای مقدماتی پسران تبریز فارغ‌التحصیل شد و به آموزگاری به روستاهای «هریس» اعزام گردید و در سال ۱۳۴۴ وارد دانشگاه تبریز شد. در سال ۱۳۴۸ از آن دانشگاه در رشته «زبان و ادبیات فارسی» درجه لیسانس گرفت در همین سال نخستین مجله خود موسوم به «هنر و اجتماع» را نشر نمود و کتاب «دده قورقود کهن‌ترین اثر مکتوب آذربایجان» را نوشت. و پس از تعطیلی مجله به زندان افتاد. پس از تحمل ۶ ماه محکومیت در سال ۱۳۴۹ به تهران تبعید گردید. در تهران به ادامه تحصیل و تألیف کتاب پرداخت. تا انقلاب اسلامی بیش از چهل عنوان کتاب نظیر: واقف شاعر زیبایی و حقیقت، آثاری از شعرای آذربایجان - رند و زاهد فضولی - در شناخت هنر و زیبایی - تاریخی زیباشناسی در آذربایجان - مقالات تربیت - ادبیات شفاهی مردم آذربایجان - نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی و ... را منتشر ساخت.

پس از انقلاب برای اخذ درجه دکتري از دانشگاه استانبول دعوت به تحصیل و پژوهش شد و در شهریور ماه ۱۳۶۲ در رشته «زبان‌شناسی ترکی و ادبیات تطبیقی» درجه دکتري گرفت و از آن سال در دانشگاه‌های تهران به تدریس و تألیف و تحقیق و ترجمه مشغول است و از سال ۱۳۷۰ در دانشگاه‌های ایران درس زبان و ادبیات ترکی را تدریس می‌کند.

۳. نام دکتر «حسین محمدزاده صدیق» برای دوستداران فرهنگ و ادب آذربایجان، آشناست و نیازی به معرفی ندارد. نزدیک به چهار دهه است که دکتر «صدیق» (حسین دوزگون) با سرودن اشعار دل‌انگیز، بوستان دل‌شیفتگان هنر و ادب را بهاری می‌سازد. تعداد کتابهایی که خود نوشته و یا از ترکی به فارسی و بالعکس ترجمه نموده، بیشتر از آن است که در ذهن نگارنده بگنجد.

دکتر «حسین محمدزاده صدیق» در کنار همه خدمات علمی و فرهنگی

خویش، استادی توانا و معلمی مشو نیز هست. دکتر «صدیق» در بسیاری از دانشگاه‌های تهران و چند شهر دیگر، به تدریس زبان و ادبیات ترکی پرداخته و هنوز هم به این نوع خدمات صادقانه ادامه می‌دهد.

مسافرت کوتاه مدت دکتر «صدیق» فرصتی مغتنم بود که با وی به گفتگویی کوتاه‌بشنیم و نقطه نظرات این معلم دلسوز در مورد مسایل مختلف مربوط به زبان، فرهنگ، تاریخ و ... آذربایجان را به شرح ذیل تقدیم شما عزیزان نماییم.

۳. بدنبال برگزاری جلسه با شکوه بزرگداشت دکتر حمید نطقی در تبریز، برای ارزیابی کارهای علمی و شناخت شخصیت دکتر حمید نطقی گفتگوی کوتاهی با دکتر حسین محمدزاده صدیق انجام داده‌ایم که در زیر از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد.

۳. اخیراً اطلاع یافتیم که دکتر صدیق برای تدریس زبان و ادبیات ترکی به دانشگاه تبریز دعوت شده است. از آنجائیکه ایجاد این کلاس از دیرباز خواسته دانشجویان آذربایجانی بوده است، بدین جهت با دکتر صدیق در خصوص چگونگی و کیفیت این کلاسها گفتگویی انجام داده‌ایم که می‌خوانید.

۳. دکتر حسین محمدزاده صدیق، به تازگی کتاب «قارا مجموعه» اثر «شیخ صفی الدین اردبیلی» را پس از سالها تلاش مداوم، یافته و جمع‌آوری کرده است. محمدزاده دکترای ادبیات تطبیقی و زبانشناسی کهن و درجه PH.D از دانشگاه استانبول دارد. با او درباره «قارا مجموعه» گفت و گویی کوتاه داشته‌ایم که حاصلش را می‌خوانید.

۳. استاد حسین محمدزاده صدیق، در سال ۱۳۲۴ در تبریز چشم به جهان گشود. او، از کودکی شیفته ادبیات بود، طوری که از کلاس پنجم دبستان، به سرودن شعر پرداخت. قبل از ورود به دبیرستان بسیاری از غزل‌های حافظ، سعدی و شمس را به خاطر داشت. بیشتر اوقاتش را با تفحص در احوال شعرای قدیم و جدید می‌گذراند. در دوران تحصیل علم، با آنکه با وقفه‌هایی ناخواسته مواجه شد، اما بالاخره دکترای خود را در رشته ادبیات تطبیقی اسلامی (ترکی، فارسی، عربی) در سال ۱۳۶۲ از دانشگاه استانبول اخذ کرد.

۳. آنچه از نظر خوانندگان فرهیخته می‌گذرد ماحصل مصاحبه‌ای است که «سینا» چندی پیش موفق به انجام آن با زبان‌شناس شهیر و تورکولوژیست معاصر دکتر

حسین محمدزاده صدیق شد. گرچه خود نیز می‌دانستیم فرصت استاد، با توجه به مشغله‌های فراوان علمی و تحقیقی، اندک است و تقاضای مصاحبه بدون هماهنگی قبلی چندان شایسته نخواهد بود و از سوی دیگر خود نیز آمادگی لازم برای این منظور از آن جهت که ملاقات ناگهانی و نامنتظره با ایشان بود، نداشتیم، لیکن فرصت را غنیمت شمرده سعی کردیم تا بهره‌ای هر چند کوتاه از خرمن دانش استاد فرا چنگ آورده و به شما علاقه‌مندان تقدیم داریم.

اینهمه از آن جهت گفته شد که دانسته شود عدم انسجام لازم در طرح سؤالات ناشی از این امر است و کاستی‌های احتمالی از آن رو ... به هر حال به گفته شاعر بزرگ ترک مولانا بیدل دهلوی:

ای بسا معنی که از نامحرمی‌های زبان
با همه شوخی مقیم پرده‌های راز ماند!

۳. متولد ۱۳۲۴، دارای کارشناسی در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تبریز، دکترای ادبیات تطبیقی، ترکی، فارسی، عربی از دانشگاه استانبول.

۳. حسین محمدزاده صدیق در سال ۱۳۲۴ هـ. ش در محله سرخاب تبریز متولد شد. وی تحصیلات ابتدائی را در مکتب آقا میرزا غلامحسین هریسی گذرانده و تحصیلات متوسطه را نیز طی کرده و در نهایت در سال ۱۳۴۲ از دانشسرا فارغ‌التحصیل و به شغل معلمی پرداخت. وی در سال ۱۳۴۴ با وارد شدن به رشته زبان و ادبیات فارسی فعالیت‌های ادبی خود را آشکارتر ساخته و با دوستانی نظیر صمد بهرنگی، علیرضا اوختای، بهروز دهقانی و بهروز دولت‌آبادی به انتشار نشریه‌ای به نام «آدینه» می‌پردازد. وی بعد از نوشتن مقالات متعدد در نشریاتی چون «آذربایجان شعر و ادبیاتی» در سال ۱۳۴۷ هـ. ق هفته‌نامه‌ای ترکی-فارسی به نام «هنر و اجتماع» را در تبریز انتشار داد بعد از ۷ شماره از طرف ساواک بسته شد و حسین صدیق ۶ ماه زندانی ساواک گردید. سپس در سال ۱۳۵۰ همراه سایر روشنفکران از تبریز به تهران تبعید شد. سپس در دانشگاه تهران به تحصیل در مقطع فو لیسانس پرداخت. در دوران انقلاب به انتشار نشریاتی چون «آزادلیق» و «یولداش» پرداخت که با بسته شدن آنها «انقلاب یولوندا» پا به عرصه وجود گذاشت که بعد از ۱۴ شماره بسته شد. ولی صدیق آرام ننشسته و بلافاصله مجله «یئنی یول» را منتشر کرد که البته در سال ۱۳۵۹ عضو افتخاری همایش نویسندگان آذربایجانی در باکو شده و پس از مراجعت از باکو به علت دسیسه‌های مغرضان پس از چند ماه مجبور به مسافرت به استانبول می‌شود. وی

در آنجا با توفیق اجباری روبرو شده و ازطرف دانشگاه ارزروم برای تحقیقات در شاخه آذربایجانی زبان ترکی دعوت می‌شود که در نهایت در سال ۱۳۶۲ مدرک دکترای ادبیات را اخذ می‌نماید. ولی پس از آن به ایران آمده و به فعالیت ادبی و فرهنگی و تدریس پرداخته و کتب و مقالات زیادی بجا گذاشته است. اما متأسفانه در اثر غرض ورزی دشمنان ایران و اسلام و رودروئی دکتر صدیق با آنها از تدریس وی در دانشگاهها جلوگیری می‌شود و به اجبار بازنشسته شده‌اند.

XXI. چنانکه می‌دانیم دکتر حسین محمدزاده صدیق استاد زبان و ادبیات ترکی دانشگاه صنعتی اصفهان بودند که این کلاس بطور نیمه رسمی از طرف مدیریت امور فرهنگی و فو برنامه دانشگاه برگزار گردید و امتحان نهائی آن نیز در روز جمعه ۷۹/۲/۳۰ انجام شد. در این رابطه با ایشان مصاحبه‌ای انجام داده‌ایم که می‌خوانید.

۴. سالشمار زندگی

- ۱۳۲۴/۱۵/۴ - تولد در محله سرخاب تبریز.
- ۱۳۳۶ - آغاز به سرودن شعر.
- ۱۳۳۸ - آشنایی با مرحوم محمد حسین برهانی و شاگردی در محضر ایشان.
- ۱۳۳۹ - ورود به دانشسرای مقدماتی تبریز.
- ۱۳۴۰ - تلمذ در محضر مرحوم علی اکبر وقایعی «مشکوه تبریزی».
- ۱۳۴۲ - اعزام به روستاهای هریس جهت معلمی.
- ۱۳۴۳ - آشنایی با مرحوم عبدالصمد امیر شقاقی و تلمذ در محضر ایشان.
- ۱۳۴۴ - شروع به تالیف و ترجمه.
- ۱۳۴۵ - ارسال مقاله و شعر به مطبوعات تهران.
- ۱۳۴۶ - آشنایی و دوستی با صمد بهرنگی، بهروز دهقانی و علیرضا نابدل - شروع به تالیف فرهنگ ترکی به فارسی.
- ۱۳۴۶ - همکاری در انتشار نشریه «آدینه» در تبریز - آشنایی با غلامحسین ساعدی.
- ۱۳۴۶ - گردآوری فولکلور آذربایجان - آشنایی با مرحوم استاد حبیب ساهر - تالیف کتاب سایالار، سرودهای کهن مردم آذربایجان.
- ۱۳۴۷ - انتشار هفته‌نامه «هنر و اجتماع» در تبریز - سرودن منظومه صمد بهرنگی - همکاری با مجله وحید در تهران و انتشار مقاله «داستانهای دده قورقود».
- ۱۳۴۸ - ارسال مطالب در موضوع فولکلور آذربایجان به احمد شاملو و همکاری در انتشار هفته‌نامه خوشه.
- ۱۳۴۸ - اداره صفحه شعر و ادب آذری در مجله امید ایران - تالیف و نشر کتاب «روباه‌نامه».
- ۱۳۴۹ - اعزام به اردبیل - دستگیری از سوی ساواک و حبس و محکومیت و تعلیق از خدمت دولتی.
- ۱۳۵۰ - اخذ درجه لیسانس در رشته زبان و ادبیات فارسی.
- ۱۳۵۱ - مهاجرت به تهران - انتشار کتاب «واقف شاعر زیبایی و حقیقت».
- ۱۳۵۲ - استخدام در رادیو و تلویزیون به عنوان تهیه کننده.
- ۱۳۵۲ - اخراج از رادیو و تلویزیون - انتشار کتابهای عاشیقار - تاریخ آذربایجان - مسائل ادبیات نوین ایران - آثاری از شعرای آذربایجان و ...
- ۱۳۵۳ - ورود به مقطع فولیسانس رشته کتابداری - انتشار کتابهای: مقالات تربیت - مسائل زبانشناسی ایران - نظامی شاعر بزرگ آذربایجان و ...

- ۱۳۵۴- اخراج از دانشگاه تهران - کشف نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی - ترجمه منظومه آرزوی و قمر از حبیب ساهر - تدریس در هنرستان - اشتغال در انتشارات امیرکبیر - انتشار کتاب زندگی و اندیشه نظامی.
- ۱۳۵۵- انتشار کتاب‌های، مقالات فلسفی آخوندزاده، فلسفه تکاملی، انقلاب بورژوازی در انگلستان - ازدواج.
- ۱۳۵۶- تولد اولین فرزند: یاشار - تاسیس انتشارات دنیای دانش و انتشارات شبتاب.
- ۱۳۵۷- انتشار کتاب کیچیک شعرلر - تاسیس مجله یولداش - تاسیس جمعیت فرهنگ آذربایجان.
- ۱۳۵۸- اخذ برگ آزادی خروج از کشور و سفر به ترکیه - ثبت نام در دانشگاه استانبول و تحصیل در مقطع دکتری زبانشناسی ترکی - و تولد دومین فرزند: ائلدار.
- ۱۳۵۹- تاسیس و انتشار ماهنامه «انقلاب یولوندا» - مصاحبه با مطبوعات ترکیه - سفر به جمهوری آذربایجان.
- ۱۳۶۰- موفقیت در دوره دکتری زبانشناسی ترکی و انتقال موضوع رساله به گروه ادبیات خاورمیانه - انتشار سفرنامه باکو و کتاب باکی «لوحه لری».
- ۱۳۶۱- سفر به بلغارستان به دعوت دانشگاه صوفیه - تولد سومین پسر: سهند.
- ۱۳۶۲- اخذ درجه PH.D. از گروه ادبیات خاورمیانه دانشکده ادبیات دانشگاه استانبول و بازگشت به کشور - تاسیس فصلنامه «یئنی یول».
- ۱۳۶۳- تاسیس انجمن زبان و ادب ترکی - انتشار بولتن ترکی - عضویت در هیئت علمی مراکز تربیت معلم شهر ری - تولد چهارمین پسر: ستارخان.
- ۱۳۶۴- اشتغال با عنوان مترجم رسمی زبان ترکی استانبولی دادگستری - تاسیس دارالترجمه استانبول.
- ۱۳۶۵- مراجعه به سازمان لغت‌نامه دهخدا و پیشنهاد چاپ فرهنگ ترکی به فارسی و مواجهه با رد پیشنهاد.
- ۱۳۶۶- اختطار وزارت کشور و امر به تعطیل انجمن زبان ترکی. تولد دختر: آی نور.
- ۱۳۶۷- رد صلاحیت برای تقاضای مجوز انتشار نشریه به زبان ترکی.
- ۱۳۶۸- شروع به ترجمه آثار امام خمینی: ترجمه دیوان اشعار - وصیت‌نامه - نامه‌های عرفانی و ...
- ۱۳۶۹- تاسیس هفته‌نامه سهند - تاسیس شعبه ترکی آذری در بنیاد بعثت - انتشار کتب علمی مذهبی ترکی از طریق بنیاد بعثت - کمک به تاسیس هفته‌نامه اسلامی بیرلیک در سازمان تبلیغات اسلامی - شرکت در تاسیس مجلات ترکی این دوره - شروع به تشکیل کلاسهای ترکی در دانشگاه‌های تهران.

- ۱۳۷۰- تاسیس کلاس تدریس ترکی در دانشگاه تهران - حضور در کلاسها و همایش‌های ترکی در دانشگاه‌ها - تشکیل انجمن ادبی «آنا» - تشکیل همایش بزرگداشت شهریار در دانشگاه‌های شهید بهشتی و تربیت معلم.
- ۱۳۷۱- رد صلاحیت در تربیت معلم - رد صلاحیت در دانشگاه آزاد اسلامی تهران - رد صلاحیت در هفته‌نامه سهند جهت سردبیری و موافقت ایشان با تفویض صلاحیت سردبیری به شخص دیگر - حذف کلیه دروس دانشگاهی و خانه‌نشینی - رد صلاحیت تدریس در دانشگاه «ضمن خدمت فرهنگیان».
- ۱۳۷۲- شرکت در کنگره کتیبه و متون و معرفی کتیبه‌های ترکی باستان - شرکت در کنگره ابن سکیت و معرفی خطیب تبریزی - شرکت در کنگره سیدابوالقاسم‌نباتی و انتشار دیوان نباتی در دو جلد ترکی و فارسی - انتشار «یوسف وزلیخا»ی فردوسی.
- ۱۳۷۳- بازنشستگی اجباری از تربیت معلم - جلوگیری وزارت ارشاد از انتشار کتابهای ترکی وی - عضویت هیئت علمی در دانشگاه آزاد رودهن - تشکیل همایش شعر و ادب ترکی در رودهن.
- ۱۳۷۴- رد صلاحیت در دانشگاه آزاد رودهن - شرکت در کنگره خواجه در کرمان - انتشار کتاب متون نظم و نثر ترکی.
- ۱۳۷۵- عضویت در هیئت علمی در دانشگاه آزاد زنجان - رد صلاحیت در دانشگاه زنجان.
- ۱۳۷۶- عضویت در هیئت علمی در دانشگاه سوره - انتشار کتاب درسی «رسالات موسیقی» و «متون ادبی هنر».
- ۱۳۷۷- دعوت از سوی دانشجویان آذربایجانی دانشگاه‌های مختلف کشور برای تدریس درس ترکی - قبول ریاست کتابخانه علامه طباطبائی.
- ۱۳۷۸- انتشار کتاب شعر «زنگان لوحه‌لری» - انتشار مقاله «احساس کهنتری و ترکی ستیزی» - دعوت از سوی دانشکده ریاضی دانشگاه تبریز برای تدریس درس ترکی - ادامه تدریس ترکی در دانشگاه‌های تهران و قبول دعوت از سوی دانشگاه صنعتی اصفهان برای تدریس ترکی.
- ۱۳۷۹- قبول مسئولیت اداره کتابخانه بنیاد حکمت و فلسفه - قبول مسئولیت کمیته علمی پژوهشی کنگره جهانگیرخان قشقایی - انتشار کتاب «یادمانهای ترکی باستان» - ادامه تدریس ترکی در دانشگاه‌های تهران - قبول دعوت از سوی دانشگاه‌های تهران و همدان و اصفهان و کردستان برای سخنرانی.
- ۱۳۸۰- پیشنهاد تاسیس بنیاد آذربایجان شناسی - انتشار کتاب «قارامجموعه» - سفر علمی به باکو به دعوت آکادمی جمهوری آذربایجان - اخذ درجه پروفیسوری - عضویت در اتحادیه نویسندگان جمهوری آذربایجان - عضویت در سازمان انسیکلوپدی آذربایجان

با عنوان مشاور علمی عالی - ادامه تدریس در دانشگاه‌ها-سال فعالیت‌های مرموز بظاهر علمی جهت زمینگیر ساختن پدرم.
۱۳۸۱- تدریس ترکی در دانشگاه‌های همدان، تبریز و اصفهان، نشر متن علمی «گلشن‌راز» ترکی، نشر دیوان غربی.

۵. منابع تحقیق

پژوهش در زندگی و زوایای علمی آثار پدرم، موضوعی است که در سالهای اخیر موضوع تحقیق چند تن از علاقه‌مندان به فرهنگ آذربایجان شده‌است و این محققان تاکنون از ابعاد مختلف نظرات و برداشتهای خود را درباره زندگی علمی ایشان بر زبان آورده‌اند. از مرحوم محمود اخیایی گرفته تا دیوید نیمسن (David Nissmen) آمریکایی در داخل و خارج حرفهایی در این باره زده‌اند و صفحاتی بجا یا نابجا سیه کرده‌اند. آنچه را در زیر به کوتاهی معرفی می‌کنم، کتابهایی است که از سوی علاقه‌مندان و دوستان بی غرض ایشان، چاپ شده است و می‌توان به عنوان منابع تحقیق در این باره از آنها یاد کرد. ارزیابی آثار دوست و دشمن را به فرصتی دیگر می‌گذاریم.

۱. درباره نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی

نام کتابی است از آقای «حمید سالک» که در سال ۱۳۵۶ از طرف انتشارات نوبل در تبریز چاپ شده است و ظاهراً اولین اثر مستقل در باره زندگی و شخصیت پدرم می‌باشد. در این کتاب آثار میرزا آقا، نمایشنامه نویس آذربایجانی الاصل که اولین بار توسط پدرم به طور کامل در یک کار تحقیقی منتشر شد مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌است. کتاب در ۶ فصل تنظیم شده‌است. که شامل مقالاتی از آقایان خسرو ضیاء، پرویز بلیا، ایرج زهری، م.ب. محلوچیان و نقدی که در روزنامه آیندگان ادبی چاپ شده بود می‌باشد.

آقای حمید سالک در موخره کتاب می‌نویسد: «نمایشنامه حاجی مرشد کیمیاگر» را حسین محمدزاده صدیق (ح. صدیق) نویسنده پرکار معاصر در «رساله اخلاقیه» که نسخه منحصر به فرد آن به خط خود مولف در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۳۵۶۴ ثبت است یافته و کتاب پنجم نمایشنامه را برای چاپ حاضر نموده است. که امیداست این حکایتها را آدمهای وارد و متعهد در کار تئاتر با قوانین جدید فن درام در هم آمیزد و به نمایش عامه مردم درآید. چون تئاتر و یا هنری فقط برای زمان محدودی به کار نمی‌آید. بلکه برای شرایط به خصوص مورد استعمال

قرار می‌گیرد.»

این کتاب در واقع، بیانگر اهمیت کشف نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی می‌باشد.

۲. ائلیمیزین آجیان یاریسی

اثر آقای مهندسی محمد رضا کریمی، محقق گرانقدر ادبیات آذربایجان و سردبیر هفته‌نامه «امید زنجان» که در سال ۱۳۷۷ در ۸۰ صفحه در زنجان چاپ شد. آقای محمدرضا کریمی در ابتدای کتاب می‌نویسد: «این کتاب را به صدها شاگرد دکتر صدیق که در هر کجای دنیا پراکنده هستند و از آرمانهای پاک وی و هویت آذربایجان دفاع می‌کنند، تقدیم می‌کنم.»

آقای محمدرضا کریمی در این کتاب پس از ذکر شرح زندگی پدرم از دوران کودکی، معلمی و زندان، حین انقلاب و بعد از انقلاب، آثار وی را بر حسب دورانهای آرمانی سیاسی تقسیم بندی کرده‌است. آثار علمی پدرم را مورد موشکافی و ارزیابی قرار داده و به اهمیت آنها در گسترش زبان و ادبیات ترکی در ایران اشاره کرده است و می‌نویسد: «در مورد آثار و زندگی دکتر صدیق کتابهای بزرگ و با ارزش می‌توان نوشت، و این مساله وظیفه صدها شاگرد اوست که البته این کار را خواهند کرد.» با یادآوری سختی‌ها و مصیبت‌هایی که دکتر صدیق در راه آرمانهای مقدس خود با آن مواجه شده است می‌نویسد: «این است دانشمند مظلوم، استاد، مترجم، شاعر، نویسنده و محقق آذربایجانمان و زخم دردناک ایلمان، که من به شخصه تلخی این زخم را حس می‌کنم و به همین دلیل این سطرها را نوشتم. این زخم، زخم من هم هست، این زخم، زخم قلب‌هایمان است. این زخم، فریاد مردم آذربایجان است. و من مطمئنم فرزندان دلاور ایلمان، انتقام، این زخم دردناک را از دشمنان خواهند گرفت...»

۳. دکتر صدیق و هویت آذربایجان

کتابی اثر آقای امید نیایش، چاپ تهران، ۹۶ ص. نویسنده، این کتاب را در اصل برای پاسخگویی به خزعبلات دیوید نیسمن و بعضی از نوچه‌های داخلی آنان به قلم آورده است. امید نیایش ضمن ارائه زندگی ادبی و سیاسی دکتر صدیق، آثار پدرم را مورد نقد و بررسی قرار داده است. و پاسخی به نقدها و تحلیل‌های جاهلانه و بی‌اساس دیوید نیسمن و نویسندگان کتابهایی نظیر «روشنفکران آذری و هویت ملی و قومی» را داده‌است.

وی در مقدمه کتاب می‌نویسد: «اعتماد به نفس «دکتر صدیق» همواره قابل

تحسین است. زندگی ادبی خود را بارها و بارها از صفر شروع کرده و همیشه نیز جایگاه علمی مطلوبی را که شایسته است به دست آورده است شاید بارها و بارها از مرزهای اعتبار شخصی خود برای عقایدش گذشته، اما هرگز مرزهای آرمانش را پشت سر نگذاشته است. دکتر صدیق را باید تجسم یک عمر مبارزه با ملی گرایی کور و شوونیسم دانست.»

۴. دکتر صدیق و اونون یارادیجیلیغی

کتابی که به صورت ویژه‌نامه برای نشریه «خزر» توسط آقای امیر چهره گشا تنظیم و در دانشگاه تربیت معلم تبریز چاپ شد. این کتاب شامل فصلی در شرح زندگی دکتر صدیق و چهار مقاله علمی در ارزیابی آثار ایشان است. از جمله مقاله‌ای با عنوان «سه کشف مهم دکتر صدیق» که از کشف و نشر سه کتاب:

۱. نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی

۲. دیوان بایرک قوشچو اوغلو

۳. قارامجموعه اثر شیخ صفی‌الدین اردبیلی

بحث می‌کند.

این کتاب در سال ۱۳۸۰ چاپ شده است.

۵. سؤز سوراغیندا

اثر شاعر و نویسنده و روزنامه‌نگار معاصر آذربایجان آقای «بهروز ایمانی» که در واقع نقد و تحلیلی به مجموعه شعرهای پدرم می‌باشد. این کتاب دارای هشت فصل است و نویسنده در آن هفت مجموعه شعر پدرم را مورد بحث قرار داده، وی در مقدمه کتاب می‌نویسد:

«امیدوارم که توانسته باشم با بی‌غرضی کامل به نقد هفت مجموعه شعر مهم از این شاعر بزرگ آذربایجان که بعد از انقلاب و در فاصله سالهای ۱۳۵۸ - ۱۳۷۸ به زبان ترکی آذربایجانی منتشر شده است پرداخته باشم.»

آقای ایمانی این کتاب را در سال ۱۳۷۷ چاپ کرده است. ایشان از صاحب قلمان به نام و صاحب نظر در نقد ادبی هستند و سالهاست صفحات ترکی روزنامه «فجر آذربایجان» را در تبریز اداره می‌کنند و مقالات متعددی در نقد آثار شعرای معاصر به قلم آورده‌اند.

۶. فرجام طرح بنیاد آذربایجان‌شناسی

کتابی در ۸۸ صفحه اثر خانم مهندس لیلا حیدری شامل بحثی در موضوع طرح تاسیس بنیاد آذربایجان‌شناسی است که پدرم در سال ۱۳۷۹ با وقف کتابخانه هفت هزارجلدی خود، آن را به مسئولان فرهنگی استان‌های آذربایجان (تبریز - ارومیه - اردبیل و زنجان) پیشنهاد کرد.

نویسنده در این کتاب روند طرح پیشنهادات پدرم برای تاسیس بنیاد آذربایجان‌شناسی و نحوه برخورد مسئولان تبریز را با این طرح مورد بررسی قرار داده‌اند.

۷. گولر آچاجا

گزیده‌ای است که آقای رضا همراز نویسنده و صاحب قلم تبریز، از اشعار پدرم ترتیب داده‌اند.

آقای رضا همراز نویسنده و محقق تبریزی، سالهاست که در مورد آثار دکتر صدیق تحقیق می‌کند و قلم می‌زند و برخی از کتابهای او را در مطبوعات مورد نقد و تحلیل قرار داده است. ایشان در مقدمه کتاب می‌گویند: «شاعر استاد حسین دوزگون در جهان قلم با شهامت و جسارت ماهیت رژیم شاه و همپالکی‌های آنان را افشا می‌کند. اشعارش بسیار ساده، پر مفهوم و به لحاظ معنا سرشار و به جهت فرم دل‌انگیز است.»

در پایان مقدمه می‌گویند: «شاید این کتاب در راه جمع‌آوری اشعار استاد به مقدمه‌ای خواهد مانست که در آینده ادبیات ما به شکوفه‌زاران تبدیل شود.»

۸. رسالات قارامجموعه

آقای «محمد صابر نائی» پس از انتشار اثر گرانقدر «قارامجموعه»، به تحقیق و پژوهش در این موضوع پرداختند و در واقع کار علمی پدرم را دنبال کردند و به نتایج جالبی دست یافتند. از جمله این کارها ترجمه متون تدوین یافته در کتاب فولاذکراست که تاکنون شماره ۱ و ۲ آنها را تحت نامهای «البیرو» و «راهنمای اهل طریق» منتشر ساخته‌اند. ایشان علاوه بر این مجموعه کتاب «قارامجموعه» از منظرواژه‌شناسی را نیز در سال ۱۳۸۰ چاپ کردند. هر سه کتاب فوق در واقع برای ارج نهادن به مقام علمی پدرم چاپ شده‌است. آقای نائی مقالاتی نیز در تحلیل آثار علمی ایشان دارند.

۶. کتابنامه آثار

نگاشتن کتابنامه آثار فلمی پدرم، موضوع یک تحقیق گسترده دانشگاهی است. نزدیک دویست عنوان کتاب چاپ شده، هزاران مقاله، صدها قطعه شعر، ده‌ها سخنرانی، مصاحبه و غیره چیزی نیست که بتوان آنها را در یک مجال اندکی معرفی کرد. آنچه اینجانب به عنوان افزوده بر این کتاب می‌آورم، فقط لیست برخی از کتابهای منتشر شده است:

الف) تدوین و تصحیح انتقادی متون

۱. سایالار، کهنترین سوردهای مقدس آذربایجان، تبریز، نشر ساوالان، ۱۳۴۹.
۲. نمایشنامه‌های میرزا آقا تبریزی، انتشارات طهوری، تهران ۱۳۵۵.
۳. مقالات فارسی آخوندزاده، انتشارات نگاه، تهران، ۱۳۵۴.
۴. مقالات فلسفی آخوندزاده، انتشارات ساوالان، تبریز، ۱۳۵۵.
۵. مقالات تربیت، انتشارات دنیای کتاب، تهران، ۱۳۵۵.
۶. رند و زاهد اثر فضولی، انتشارات دنیای کتاب، تهران، ۱۳۵۵.
۷. از انزلی تا تهران اثر نروس، انتشارات بابک، تهران، ۱۳۵۵.
۸. کلاملار، اثر قوشچو اوغلو، تهران، ۱۳۶۷.
۹. یوسف و زلیخای فردوسی، انتشارات آفرینش، تهران، ۱۳۶۹.
۱۰. سیری در اشعار ترکی مولویه، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۶۹.
۱۱. تشریح و محاکمه در تاریخ آل محمد (ص)، اثر بهلول بهجت، انتشارات بعثت، تهران، ۱۳۷۲.

ب) تحقیق و پژوهش

۱. واقف شاعر زیبایی و حقیقت، انتشارات پویا، تهران، ۱۳۵۱.
۲. عاشیق‌لار، انتشارات آذر کتاب، تهران، ۱۳۵۳.
۳. گفتاری پیرامون زبانهای ایرانی رایج در آذربایجان، انتشارات بابک، تهران، ۱۳۵۱.
۴. دیدی از نوآوریهای حبیب ساهر، انتشارات ساوالان، تبریز، ۱۳۵۷.

۵. هفت مقاله پیرامون فولکلور و ادبیات مردم آذربایجان، انتشارات دنیای دانش، تهران، ۱۳۵۴.
۶. آذربایجانی شهید عالیمیری، انتشارات بعثت، تهران، ۱۳۷۰.
۷. شرح غزل‌های صائب تبریزی، انتشارات الست، تهران، ۱۳۷۱.
۸. یادمان‌های ترکی باستان، انتشارات نخل‌های سرخ، ۱۳۷۹.
۹. مقالات ایران‌شناسی، انتشارات فاخر، تهران، ۱۳۷۹.
۱۰. حکیم ملا عبدالله زنوزی و زنوزیه مکتبی، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۸۰.
۱۱. فرزندان ایل سرافراز، کنگره جهانگیرخان قشقایی، تهران، ۱۳۷۸.
۱۲. گاسی، گویش کهن از ترکی باستان، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۸۱.
۱۴. احساس کهنتری، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۸۱.
۱۵. نوچه‌های احمد کسروی، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۸۱.

ج) ترجمه

۱. قرآن کریم (جز عمّ)، انتشارات بعثت، تهران، ۱۳۷۰.
۲. نسیمی (درام تاریخی) اثر فریدون آشوروف، انتشارات باغبان، تهران، ۱۳۵۳.
۳. نمونه‌هایی از شعرای معاصر آذربایجان، انتشارات بابک، تهران، ۱۳۵۱.
۴. نظامی شاعر بزرگ آذربایجان، اثر ی. ا. برتلس، انتشارات پیوند، تهران، ۱۳۵۵.
۵. زندگی و اندیشه نظامی، انتشارات توس، تهران، ۱۳۵۹.
۶. افضل‌الدین خاقانی شیروانی، آذر کتاب، تهران، ۱۳۵۴.
۷. قوسی تبریزی و میرزا شفیع واضح، انتشارات سهند، تهران، ۱۳۵۶.
۸. مسائل ادبیات دیرین ایران، انتشارات نوپا، تهران، ۱۳۵۳.
۹. مسائل ادبیات نوین ایران، انتشارات دنیا، تهران، ۱۳۵۳.
۱۰. مسائل زبان‌شناسی ایران، انتشارات بامداد، تهران، ۱۳۵۴.
۱۱. آرزوی و قمبر (منظومه)، انتشارات مازیار، تهران، ۱۳۵۳.
۱۲. انقلاب بورژوازی در انگلستان اثر یفیموف، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۵۸.
۱۳. مقدمه‌ای بر فلسفه تکاملی جامعه، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۵۶.
۱۴. ارمنستان در زمان تیمور لنگ، انتشارات ساوالان، تهران، ۱۳۵۶.
۱۵. آیت‌الله خامنه‌ای نین نطق‌لری، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.
۱۶. قیرخ حدیث (۱۴ جلد)، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.
۱۷. قیرخ حدیث فضولی، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.
۱۸. اصول عقاید (۵ جلد)، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.

۱۹. قیساسؤزلر از امام خمینی، دفتر تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۴.
۲۰. وصیت‌نامه از امام خمینی، دفتر تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۴.

د) شعر

۱. صمد بهرنگی منظومه‌سی، تبریز ۱۳۴۷ (تکثیر)، ۱۳۵۷ (چاپ)
۲. کیچیک شعرلر، انتشارات شبتاب، تهران، ۱۳۵۷.
۳. مجموعه (۴ شاعیر ایله بیرلیکده)، شبتاب، تهران، ۱۳۵۸.
۴. اوچگون داخما، جمعیت فرهنگ آذربایجان، تهران، ۱۳۵۸.
۵. باکی لوحه‌لری، جمعیت فرهنگ آذربایجان، تهران، ۱۳۵۸.
۶. امام خمینی منظومه‌سی، انتشارات روزنامه اطلاعات، تهران، ۱۳۶۹.
۷. آناما هدیه، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۸. یورد عزللری، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۹. تبریز یوللاریندا، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۱۰. زنگان لوحه‌لری، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۱۱. قشقایی لوحه‌لری، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۱۲. اردبیل لوحه‌لری، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.
۱۳. شیخ محمد خیابانی حماسه‌سی، انتشارات پیام، تهران، ۱۳۷۸.

ه) ادبیات کودکان

۱. دوقلوهای ترک، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۵۲.
۲. قصه‌های روباه، انتشارات دنیای دانش، تهران، ۱۳۵۳.
۳. قصه‌های کچل، انتشارات نبی، تهران، ۱۳۵۳.
۴. دنیای قصه بچه‌ها، انتشارات رز، تهران، ۱۳۵۴.
۵. چیل مایدان، انتشارات رز، تهران، ۱۳۵۴.
۶. یهودانین خیانتی، بنیاد بعثت، تهران، ۱۳۷۱.

و) متون دانشگاهی (چاپ و تکثیر)

۱. تورکجه دیل بیلگیسی، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ۱۳۶۸.
۲. تورکجه دیل بیلگیسی، دانشگاه امام صادق(ع)، تهران، ۱۳۷۲.
۳. تورکجه دیل بیلگیسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، تهران، ۱۳۷۴.

۴. برگزیده متون نظم و نثر ترکی، انتشارات السط، تهران، ۱۳۷۲.
۵. آشنایی با متون ادبی، دانشگاه سوره، تهران، ۱۳۷۸.
۶. متون ادبی هنر، نشر تازه‌ها، تهران، ۱۳۷۸.
۷. آشنایی با رسالات موسیقی، نشر تازه‌ها، تهران، ۱۳۷۸.
۸. زبان و ادبیات ترکی، دانشگاه ارومیه، ۱۳۷۱.
۹. فضولی‌نین غزلری، دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ۱۳۷۸.
۱۰. تورکجه گرامر، دانشگاه تبریز، تبریز، ۱۳۷۸.

ز) نشریه

۱. ادبیات در عصر نوین (با استفاده از امتیاز روزنامه عصر نوین)، تبریز، ۱۳۴۶.
۲. هنر و اجتماع (با استفاده از امتیاز روزنامه مهد آزادی)، تبریز، ۱۳۴۷.
۳. شعر و ادب آذری (با استفاده از امتیاز مجله امید ایران)، تهران، ۱۳۴۹.
۴. یولداش، هفتگی، تهران، ۱۳۵۸.
۵. آزادلیق، هفتگی، تهران، ۱۳۵۸.
۶. انقلاب یولوندا، ماهانه، تهران، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰.
۷. یئنی یول، فصل‌نامه، تهران، ۱۳۶۱.
۸. بولتن انجمن زبان ترکی، گاهنامه، تهران، ۱۳۶۴.
۹. سه‌ه‌د، هفتگی، تهران، ۱۳۶۹ (با استفاده از امتیاز روزنامه اطلاعات انتشار آن ادامه دارد)

ح) گزارشهای علمی

۱. شعر معاصر آذربایجان در ایران (چهارمین کنگره تورکولوژی - استانبول ۱۳۶۰)
۲. حافظ و شهریار (کنگره حافظ - شیراز ۱۳۶۶)
۳. یوسف و زلیخای فردوسی (کنگره فردوسی - تهران ۱۳۶۹)
۴. نظامی گنجوی و دده قورقود (کنگره نظامی گنجوی - تبریز ۱۳۷۱)
۵. کتیبه‌های ترکی باستان (کنگره کتیبه و متون - کرمان ۱۳۷۲)
۶. خطیب تبریزی شارح ابن سکیت (کنگره ابن سکیت - اهواز ۱۳۷۳)
۷. حکیم نباتی و عرفان (کنگره نباتی - کلبر ۱۳۷۳)
۸. اوحدی و صائب (کنگره اوحدی - مراغه ۱۳۷۴)
۹. خواجه و ادب ترکی (کنگره خواجه - کرمان ۱۳۷۴)
۱۰. علیشیر نوایی و فضولی (کنگره بازشناخت سبک آذربایجانی - ارومیه ۱۳۷۴)

۱۱. مکتب فلسفی فضولی (کنگره حکیم جهانگیر خان قشقایی - بروجن ۱۳۷۸)
و